

2001/1-2
ISSN 1300-7319
Üç ayda bir yayınlanır

PLANLAMA

TMMOB ŞEHİR PLANCILARI ODASI YAYINI
Journal of the Chamber of City Planners
UNION OF CHAMBERS OF TURKISH ENGINEERS AND ARCHITECTS

İçindekiler

Sunuş...	2
Küresel Hukuk ve Endüstri Bölgeleri Hakkında Kanun Tasarısı <i>Nevzat CAN</i>	3
Yeniden Düşünmek... <i>Semahat ÖZDEMİR</i>	7
Bursa İl Planı Deneyimi <i>"Raci Bademli ile söyleşi"</i>	12
Metropoliten Kentin Etki Alanında Kalan Kentlerin Çeperindeki Arsaların Dönüşüm Süreci <i>Çorlu/Büyükkarıştıran örneği</i> <i>Şazuman SAZAK</i>	22
Tasarım İmar'a Karşı <i>Baykan GÜNAY</i>	31
Değişen Dünyada Planlama <i>Gürsel GÜNDOĞDU</i>	45
Erişilebilir-Engelsiz Yerleşmeler Arayışında <i>Hülya KOÇ</i>	50
Çevre Düzeni Planı Nereden Nereye... <i>Belma TEKİNBAŞ</i>	57
Türkiye'de Organize Sanayi Bölgeleri Politikasına Bakış <i>Osman BALABAN</i>	61
4562 Sayılı Organize Sanayi Bölgeleri Kanunu'nun İlgili Mevzuat Kapsamında Değerlendirilmesi <i>Nevzat CAN</i>	76
İmar Mevzuatı <i>Nevzat CAN</i>	86
Tez Özetleri <i>Tunga KÖROĞLU</i>	88
Kitap Tanıtımı <i>Osman BALABAN - Aynur Y. ÇAYIR</i>	91
Basın Açıklamaları	95

Dergiye göndereceğiniz yazıları daktilo ile çift aralıklı ve iki nüsha olarak yazınız.

- Yazı ile birlikte, 1/2 sayfalık bir kısa özgeçmişinizi de göndermeyi unutmayınız.
- Yazınızda yer alacak görsel malzeme ve şekillerin; kolaylıkla basılabilecek nitelikte fotoğraf, negatif film, dia veya aydıngere veya beyaz kağıda çini mürekkeple çizilmiş olmasına; özellikle çizimlerin 1/2 oranında küçüldüklerinde okunabilirliklerini yitirmeyecek nitelikte olmasına; ilgili yazı ile birlikte gönderilmesine ve kaynaklarının belirtilmesine özen gösteriniz.
- Çeviri yazılar ve fotoğraflar için kaynak belirtmeniz zorunludur.
- Yayın Kurulu, gönderilecek yazıların yayınına ilişkin kararını mektupla bildirecek; gönderilen yazılar tade edilmeyecektir.
- Yayın Kurulu, gönderilen yazılarda, yazım kurallarına uygun gerekli düzeltmeleri yapma ve dil yanlışlıklarını gidermeye yetkilidir.
- Yazı ve çevirilerin sorumluluğu yazar ve çevirmenlerine aittir. Şehir Plancıları Odası sorumluluk kabul etmez.

**TMMOB Şehir Plancıları
Odası Adına Sahibi**
Necati Uyar

Yayın Sorumlusu
Osman Balaban

Yayın Kurulu
Sennur Aldemir
Osman Balaban
Nevzat Can
Aynur Çakır
Erhan Demirdizen
Serdar Karaduman
Cağatay Keskinok
N.Tunga Koroğlu
Ü.Nevzat Uğurel

İstanbul
Sırma Turgut
Ebru Küçükler

İzmir
Tan Yiğitcanlar

Basım Tarihi
Haziran 2001

Basım Adedi
2000

Dizgi ve Tasarım
PLAR

Tel: (0312) 432 01 83-93
Faks: (0312) 432 54 22
e-posta: plar@isbank.net.tr

Baskı
Kardelen Ofset
Tel: 312 431 70 03

Dağıtım
TMMOB Şehir Plancıları Odası
Tunus Cadesi No:50A/13
Kavaklıdere,06680/ANKARA
Tel: 467 84 43
Faks: 467 54 08
e-posta: spo@spo.org.tr
Web Adresi: www.spo.org.tr

Oda üyelerine ücretsiz dağıtılır.
Üye olmayanlara Bedelli 2.000.000.-TL
Öğrencilere % 50 indirim yapılır.

SUNUŞ...

Kentlerimizi hala insanca yaşam alanları haline getiremedik. Gecekondu olarak gelişen kentlere dur diyemedik. Kuzey Anadolu Fayı üzerindeki kentsel gelişmeleri engelleyemedik. Tarım alanlarının yerleşime açılmasını üzülerek seyrettik. Kıyıların, ormanların, kamu arazilerinin yağmalanmasını önleyemedik. Özelleştirme adı altında kentsel alanların içindeki tesislerin plansız kentsel alanlara dönüşümünü hayretle karşıladık. Yoğun kentsel alanların üzerine zehir saçan santrallara, altın madenlerine karşı çıkmaya nefesimiz yetmedi.

Sorunlarımızı dinleyen, çözüm önerilerimizi ciddiye alan, imar yasa ve uygulamalarının bizim tarafımızdan oluşturulmasına izin veren; bu amaçla öğrenim görmüş biz şehir plancılarından yararlanmayı düşünen yönetimleri uyara uyara bugünlere geldik.

Ama bıkmadan, usanmadan düşünmeye, üretmeye, doğru bildiklerimizi söylemeye devam ediyoruz. Elinize geçen bu dergi çok kısa zaman içinde yayına hazır hale getirilmesine karşın önce altmışdört sayfa planlanmış, çok sayıda yazı nedeniyle, sonra seksen sayfaya, en sonunda da doksanaltı sayfaya çıkarılmak zorunda kalmıştır.

Genellikle bir dosya konusu ile hazırlanmakta olan dergimiz bir yeniden başlangıç sayısı olarak güncel konuların da çokluğu nedeniyle dosya konusuz olarak elinize ulaşmaktadır.

Güncel konulardan endüstri bölgeleri ve organize sanayi bölgeleri konusu üç ayı yazı ile; il, havza ve çevre düzeni planları yine üç ayı yazı ile incelenmektedir.

Erişilebilir-engelsiz yerleşmeler başlıklı kentlerimizde bugüne kadar çok ciddiye alınmamış bir sorun üzerine hazırlanmış bir çalışmanın ilginizi çekeceğini düşünüyoruz.

Ayrıca planlama üzerine teorik gelişmeler ve mesleki pratiklere yönelik ilginç yazıları da bu sayımızda beğeni ile okuyacağınızı umuyoruz.

Klasikleşmiş bölümlerimiz. Tez özetleri, kitap tanıtımları ve imar mevzuatı ile ilgili gelişmelerin aktarıldığı bölümlerimiz devam ediyor. Bu bölümler için katkılarınızı ayrıca bekliyoruz.

Bundan sonraki sayımızı Eylül ayında çıkarmayı planlıyoruz. Eylül sayısının dosya konusu "doğal olayların afete dönüşmesi ve planlama"dır. Bu konudaki ve diğer çalışmalarımızı da en geç Ağustos ayı içinde bize ulaştırmanızı diliyoruz.

Gün gelecek, kentlin sorunlarına kentlilerle birlikte çözüm yaratma olanağı kazanacağız. Afetleri doğal olmaktan çıkaracağız. Bunun için üretmeye ve ODAMIZA sahip çıkmaya devam edelim.

Küresel Hukuk ve Endüstri Bölgeleri Hakkında Kanun Tasarısı

Nevzat CAN

Nevzat CAN:
Şehir Plancısı
Bayındırlık ve İskan Bakanlığı,
TAU, İmar Uygulama Dairesi

Ekonomik, siyasal ve kültürel kriz içeriğinde bulunduğumuz bir dönemden geçmekteyiz. Bu krizden çıkış için; dünyadaki küreselleşme eğilimine eklenmenin ve bir parçası olmanın vazgeçilmez olduğu sürekli vurgulanmaktadır. Küreselleşmenin kaçınılmaz olduğu ve bu sürecin dışında kalmanın bir felaket doğuracağı görüşü hakim kılınmak istenmektedir. Küreselleşme ile ekonomik kalkınmanın sağlanacağı, gelişmiş ülkeler seviyesine ulaşabileceği veya gelişmiş ülkelerle aramızdaki uçurumun kapanacağı savunulmaktadır.

Dünya ekonomisinin küreselleşmesini sağlayan en önemli etkenlerden biri yabancı sermaye akışları ve yabancı sermaye yatırımları olduğundan, yabancı sermayenin ülkeye gelmesi ile ekonomik kalkınmanın sağlanacağı tartışılmadan kabul görmüştür. Bu amaca, uluslararası yabancı sermayenin önündeki bütün engelleri kaldıran hukuksal düzenlemelerle ulaşabileceği varsayılmaktadır. Bu tür yatırımları güvence altına alan, küresel hukuk düzeni olan "Çok Taraflı Yatırım Anlaşması"nın ülkede uygulanması ile ilgili olarak 1982 Anayasa'sında değişiklik yapıldı. "Endüstri Bölgeleri Hakkında Kanun Tasarısı" bu sözleşmenin ulusal olarak daha etkin, hızlı uygulanabilmesi, mekansal, zamansal, hukuksal, kurumsal ve mali koşulların yerine getirilmesi, yerli sermaye yatırımcılarla işbirliğinin sağlanması, ulusal yasalara aykırı olan yatırımların affedilmesi amacıyla hazırlanmıştır. Henüz taslak halinde olmasına rağmen, bu Kanunun yasallaşması için, Kanunda olabilecek bir takım değişikliklerle birlikte, uygun ortamın oluşması beklenmektedir.

Endüstri Bölgeleri Hakkında Kanun, yabancı yatırımların yapılmasını toplumsal yararlar ile ilgili olarak sınırlandırmadan tek hedef olarak belirlemektedir. Kanunun amaç ve kapsam başlıklı 1 inci maddesi, "Bu Kanunun amacı, yabancı sermaye yatırımlarını teşvik etmek ve yabancı sermaye girişinin artırılması amacıyla endüstri bölgeleri oluşturulmasına ilişkin esasları düzenlemektedir" şeklinde hükme bağlanmıştır. Küresel sermayenin ülkeye gelmesi ve serbest dolaşımın sağlanması için endüstri bölgeleri, yabancı sermayeye kayıtsız ve şartsız olarak teslim edilmektedir. Uluslararası sermayenin çok sayıda ülkede serbest olarak hareket etmesini güvence altına alan Çok Taraflı Yatırım Anlaşması'nın yanısıra, bu sermayenin ulusal sınırlar içinde küresel tüm ihtiyaçlarını giderecek ve koruyacak bölgeler oluşturulmaktadır. Bu bölgeler uluslararası sermaye için her türlü ulusal engel ya da kısıtlamaların ortadan kaldırıldığı kurtarılmış bölgeler... Bugüne kadar yabancı sermayeyi ülkeye çekmek için çok sayıda yasal düzenlemeler yapıldığı bilinmektedir. Bu düzenlemelere rağmen yabancı sermayenin girişinin ciddi bir şekilde artmamasının nedenleri üzerinde durulmamıştır. Yabancı

...Çok Taraflı Yatırım Anlaşması'nın yanısıra, bu sermayenin ulusal sınırlar içinde küresel tüm ihtiyaçlarını giderecek ve koruyacak bölgeler oluşturulmaktadır. Bu bölgeler uluslararası sermaye için her türlü ulusal engel ya da kısıtlamaların ortadan kaldırıldığı kurtarılmış bölgeler...

PLANLAMA
2001/1-2

Endüstri bölgelerinde yürürlükteki ilgili diğer kanunların kapsam dışında tutulması, Anayasaya aykırı olduğu hiç kuşku bırakmayacak kadar açıktır. Anayasanın üstünde hukuksal bir düzenleme getirilmektedir.

sermayenin ülkeye gelme koşullarının, imkanlarının olup olmadığı ise tartışma konusu bile yapılmamıştır. Gelecek yabancı sermayenin doğrudan üretime katkıda bulunmak, uzun dönemli üretken yatırımlara yönelmek yerine, üretim dışı kısa dönemlik rantta dayalı yatırım araçlarını tercih ettiği ise görmezden gelinmektedir. Economist dergisinde yayımlanan bir yazıda; üretken sayılabilecek sermaye yatırımların 1993'te ve 1996'da oransal olarak bir düşme eğilimi gösterdiği ve bunun yerine tahviller, portföyler, bonolar, daha çok spekülasyon sayılabilecek kısa dönem yatırımlar, yabancı yatırımlar içinde de giderek ağırlık kazandığı belirtilmektedir (aktaran E. Ahmet Tonak, "Türkiye'de Yabancı Sermaye ve Çok Taraflı Yatırım Anlaşması", Küreselleşmenin Dolaşımı, TMMOB, şubat 1999, s.13). Yabancı yatırım ile teknoloji transferinin sağlanması, istihdam yaratılması, ihracatın artması, dövizin gelmesi, verimliliğin yükselmesini beklemek ise bu koşullarda kendimizi kandırmaktan başka bir şey değildir. Bu durumda yabancı sermayenin halka, topluma yararının olması, sosyal adaletin gerçekleştirilmesine katkıda bulunması beklenemez.

Endüstri Bölgeleri'nin; "Yatırımları Teşvik, Koordinasyon ve Danışma Kurulunca re'sen belirlenen veya yabancı yatırımcılar tarafından önerilen yerlerde, Danışma Kurulunun teklifi üzerine Bakanlar Kurulunca endüstri bölgeleri kurulabileceği" kanunla hükme bağlanmaktadır. Kurulun teklifi üzerine Bakanlar Kurulu'na ilan edilmekte ve yatırım izni Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü tarafından verilmektedir. Küreselleşme eğilimleri doğrultusunda uluslararası kuruluşların önerileri dikkate alınarak kamu hukuku ve Anayasa'da yeri tartışmalı; mevcut kamu kurum ve kuruluşların yerine geçebilecek bir Kurul oluşturulmaktadır. Kurul, ilgili bakanlıkların müsteşarlarından oluşmakta, gerektiğinde Ticaret, Sanayi, Deniz Ticaret Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği ile Yabancı Sermaye Derneği'nin görüşlerine başvurmakta ve bunların temsilcilerini toplantılara davet etmektedir. Devletin kamu kurum ve kuruluşlarından oluşan Kurul ile Bakanlar Kurulu, yabancı ve yerli sermaye tara-

findan yönlendirilmek suretiyle etkisiz bir konuma düşürülmektedir.

Yabancı yatırımların teşvik, koordinasyon, danışma, yatırım yapma izni, tahsis, kamulaştırma, her türlü izin, ruhsat, vize ve benzeri başvurular ve bu başvuruların sonuçlandırılması, sonuçlandırılmaması halinde sorumluların cezalandırılması talebi ile ilgili iş ve işlemler Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü tarafından yerine getirileceği Kanununun 2 inci ve 3 üncü maddelerinde belirtilmektedir. Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü uluslararası sermayenin işlevlerini yerine getirmekle görevli, ulusötesi bir "ajan" konumuna düşmektedir. Devletin kamu kurum ve kuruluşları, bürokratları ve kamu görevlileri tasfiye edilmekte, yabancı sermayenin hizmetlisi haline getirilmektedir.

Endüstri Bölgeleri, keyfi olarak özellikle yabancı yatırımcıların istekleri doğrultusunda kurulmakta ve sınırları belirlenmektedir. Endüstri bölgelerinin belirlenmesine yönelik kısa, orta ve uzun dönemli stratejiler, politikalar üretilmemekte, bu konuda bilimsel, teknik araştırma ve geliştirme çalışmaları yapılmamaktadır. Kalkınma planı hedefleri, bölgesel dengeler, koruma-kullanma dengesi, üst ölçekli planlar, sosyal adalet, ekonomik-sosyal-coğrafik veriler, potansiyel alanlar, yöresel koşullar, afete duyarlılık, toplum yararı, ulusal politikalar vb. konular ve ölçütler planlama kurumundan koparılmakta ve bize çok "yabancılaşmakta"dır.

Uluslararası sermayenin önündeki ulusal yasaların düzenlemelerini, kısıtlamalarını, engellerini, sınırlarını ortadan kaldırmak amacıyla; kanununun 2. maddesinde "endüstri bölgelerinde yapılan yatırımlarda, 3194 sayılı İmar Kanunu, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, 2872 sayılı Çevre Kanunu, 3202 sayılı Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun, 3213 sayılı Maden Kanunu ile 1580 sayılı Belediye Kanununun 15 inci maddesinin ikinci fıkrasının (12) numaralı bendi hükümleri uygulanmaz" şeklinde hükme yer verilmiştir. Bu bölgelerde sadece yabancı sermaye kuralları geçerli kılınarak doğal, kültürel,

PLANLAMA
2001/1-2

çevresel değerleri ciddi bir tehlike ile karşı karşıya bırakılmakta ve ulusal kaynakların yağmalanmasına açıkça izin verilmektedir. Hatta ülkenin tarihsel geçmişi, bugünü ve geleceği ipotek altına alınmaktadır.

Endüstri bölgelerinde yürürlükteki ilgili diğer kanunların kapsam dışında tutulması, Anayasaya aykırı olduğu hiç kuşku bırakmayacak kadar açıktır. Anayasanın üstünde hukuksal bir düzenleme getirilmektedir. Herkesin sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahip olma, çevreyi geliştirme, çevre sağlığını koruma ve çevre kirlenmesini önleme, tarih, kültür ve tabiat varlıklarının ve değerlerin korunmasını sağlama, toprağın verimli olarak işletilmesini koruma ve geliştirme, tarım arazilerinin ve çayırlerle meraların amaç dışı kullanılmasını önleme, sanayinin ve tarımın dengeli ve uyumlu biçimde hızla gelişmesini, verimli şekilde kullanılmasını planlama ile ilgili Anayasa hükümleri ve dayanağını Anayasa hükümlerden alan kanunlar yok sayılmaktadır. Egemenlik kayıtsız ve şartsız yabancılara bırakılmaktadır. Ülkeye sadece bir ekonomik model değil aynı zamanda, belli bir kültür, siyaset tarzı, yeni değer sistemi ithal edilmektedir.

Uluslararası sermaye kendi tercihleri doğrultusunda, üretim ve yeniden üretim süreçlerine bağlı olarak hareket edecektir. Sermaye birikiminin sağlanması amacıyla küresel olarak yer değiştirecektir. Ekonomik süreç yanında siyasal mücadeleler de yabancı sermayenin geliştiği ve etkinliğinde önemli rol oynayacaktır. Sermaye küresel ölçekte istediği yerde yatırım yaparken, kendi koşullarına elverişli bulmadığı yerleri tercih etmemekte, küresel-ulusal-yerel ölçeklerde ikili yapılar ortaya çıkmaktadır. Küreselleşmenin en çok eleştirilen yönü eşitsizliklere yol açmasıdır. Yeni eşitsizlikler yaratıldığı gibi varolan eşitsizlikler arasındaki fark büyümekte, uçurumlar oluşmaktadır. Sermayeye hizmet veren bölgeler, kentler ön plana çıkmakta, bu mekanlar hızlı bir şekilde gelişmekte ancak zamanla buraların terk edilmesi üretimin durması sonucunda hızla geriye dönüş görülmektedir.

Yabancı sermayenin, gelişmiş alanlarda yatırıma yöneleceği açıktır. Bunun sonucunda ülkesel ölçekte çelişkiler artacak, gelir dağılımı bozulacaktır.

Küresel ölçekte İstanbul gibi kentler sermayeye hizmet verecek şekilde, uluslararası ilişkilere göre kimlik edinmekte, küresel kentler yaratılmaya çalışılmaktadır. Kent içerisinde bile bazı alanlar gerek mekansal gerek işlevsel açıdan gelişirken diğer alanlar çöküntü alanına dönüşmekte, bu çelişkiler bölgesel ve ulusal ölçekte yeniden üretilmektedir. Bazı bölge veya kentler sermayenin mantığına göre gelişirken kendi kimliklerini kaybetme tehlikesi ile karşı karşıya gelecek ve tek düze mekanlar üretilecektir.

3194 sayılı İmar Kanununun hükümsüz kılınması ile planlama ortadan kaldırılmakta ve yer seçimi yabancı sermayenin karını en çoğa çıkarttığı alanlara yöneltilmektedir. Gerek yer seçimi ve planlama gerekse projelendirme, yapılaşma faaliyetleri, denetim ve işletme süreçlerinde kural-sızlık beraberinde sağlıksız, güvenli olmayan, çevreyi ve insan yaşamını tehlikeye sokan sonuçlara yol açacaktır. Verimli tarım alanları da sanayi tarafından işgal edileceğinden tarım ve hayvancılık uğraş olmaksızın çıkacak ve bununla uğraşanlar zarar görecektir. Yaşam alanları ortadan kaybolacaktır. Kentler arasında göç hareketleri oluşacak, sanayileşmenin getirdiği konut, ticaret, eğitim, sağlık, teknik ve sosyal alt yapı alanları ve tesisleri yeterli olarak karşılanamayacağından, uzun vadede onarılması mümkün olmayan sonuçlar doğuracaktır. Bu olumsuz sonuçlar toplumun bütün kesimini etkileyecektir. Ayrıca yabancı yatırımcıların yaratacağı her türlü tahribatın önlenmesine ve gerekli ceza işlemlerine yönelik bir yaptırım gücünde bulunmamaktadır. Yetkilerin sınırsız olması, bütün kuralların işleyemez bir durum alması denetimin de sağlanması koşullarını ortadan kaldırmaktadır. Fatura yine emekçi halka kesilecektir.

Gerek yer seçimi ve planlama gerekse projelendirme, yapılaşma faaliyetleri, denetim ve işletme süreçlerinde kural-sızlık beraberinde sağlıksız, güvenli olmayan, çevreyi ve insan yaşamını tehlikeye sokan sonuçlara yol açacaktır. Verimli tarım alanları da sanayi tarafından işgal edileceğinden tarım ve hayvancılık uğraş olmaksızın çıkacak ve bununla uğraşanlar zarar görecektir. Yaşam alanları ortadan kaybolacaktır.

Çok Taraflı Yatırım Anlaşması, ulus devlet sınırları içinde, ulusal yatırımcılara uygulanan kısıtlamalardan daha ağır koşullar içeren düzenlemelerin yabancı yatırımcılara uygulanmaması sözleşme ile güvence altına almaktadır. Ortaya çıkan uyumsuzluk, taraflara iletdikten sonra "Uluslararası Tahkim Kuruluşları"na götürülmek suretiyle dava sonuçlandırılmaktadır.

Kurul uluslararası ekonomik kuruluşların atacağı uzmanlar, kuruluş tüzüğüne göre karar vermekte olup, verilen kararlarda yatırımcılar lehine olmaktadır. Endüstri Bölgeleri

Hakkında Kanun Tasarısı ise ulusal sınırlar içinde yabancı yatırımcılara, yerli yatırımcılardan çok daha elverişli hukuksal ve işlevsel bir ortam sağlamaktadır. Ancak ülkeye teknoloji transferi sağlayan, katma değeri yüksek, istihdamı artırıcı nitelikte ve sabit yatırım tutarı 10 milyon ABD Doları karşılığı Türk Lirasının üzerinde olan yerli yatırımcılarında anılan kanun hükümlerinden yararlanmasına olanak sağlanmaktadır. Bu amaçla Kanununun 5. maddesi "Bu Kanun hükümleri ülkeye teknoloji transferi sağlayan, katma değeri yüksek, istihdamı artırıcı nitelikte ve sabit

yatırım tutarı 10 milyon ABD Doları karşılığı Türk Lirasının üzerinde olan yerli yatırımcılar hakkında da uygulanır." hükmü ile 6. maddesinde yer alan "Yerli yatırımcıların, en az %60'ı yabancı sermaye olmak üzere yabancı yatırımcılarla kurdukları ortaklıklar da imar ile ilgili mevzuat hükümlerinin uygulanmayacağını hükme bağlayan 2nci maddesi hükümlerinden yararlandırılacağı" hükmü düzenlenmiştir. Dolayısıyla yerli sermaye arasında güçlü olan sermaye kesimleri, uluslararası yabancı sermayeye tanınan haklardan yararlanacaktır. Yerli yatırımcıların, en az % 60'ı yabancı sermaye olmak üzere yabancı yatırımcılarla ortaklık kurmaları halinde ise endüstri bölgelerinde yatırım yapma, ulusal yasaların engellerinden kurtulma, teşvik tedbirleri alma, kamulaştırma olanaklarından yararlanma, arazi temini ve alt yapı ile ilgili giderlerin ödenekten karşılanma koşullarından faydalanmaktadır. Yerli yatırımcılardan güçlü sermayeye sahip olanlara kanun hükümlerinin uygulanması

ile yabancı yatırımcılar ile bütünleşmesi ve ortaklıklar kurma koşulları sağlanmış olmaktadır. Bu koşulları yerine getiremeyen yerli sermaye ise yabancı yatırımcıların haklarından yararlanmak için yurtdışında "yabancı" şirketler kurma yoluna gidecekler, bu yolla ülkeye tekrar gelerek olanaklardan yararlanacaklardır.

Kanun taslağı geleceğe yönelik düzenlemeler yanında, geçmişte başlanılan ancak yarım kalan, işletmeye geçememiş, faaliyeti durdurulmuş olan işletmelerle ilgi düzenlemeler de getirmiştir.

Kanunun geçici 1. maddesinde yer alan "Halen yarım kalmış ya da tamamlandığı halde işletmeye geçememiş veya faaliyeti durdurulmuş olan ve sabit yatırım tutarı 5 milyon ABD Doları karşılığı Türk Lirasının üzerinde olan yerli ve yabancı sermaye yatırımlarını endüstri bölgesi yatırımları sayılır" hükmü ile ulusal sınırlar içinde mevzuata aykırı faaliyetler yasallaştırmaktadır. Bugün insan ve çevre sağlığını çok ciddi olarak tehdit ettiği, kirlettiği, tehlike oluşturduğu bilimsel olarak kanıtlanan, bu konularda yargılanarak mahkum olan yatırım faaliyetleri bu şekilde aklanmış olacaktır. Yatağan Termik Santrali başta olmak üzere diğer santraller, Bergama Ovacık siyanürlü altın madeni işletmeciliği, Seka Fidanlığındaki otomobil fabrikaları ve Bursa'da İznik Gölü'nün kıyısında bulunan Cargill tesisleri gibi yatırımlar artık gelecekte olağan karşılanacak, benzer nitelikte yeni yatırımlar yapılacak, yok etme pahasına gelecek kuşaklara emanet edilecektir. Ortadan kaldırılan aslında ülkenin varolma koşullarıdır.

Sonuç olarak uygulamaya konan Çok Taraflı Yatırım Anlaşması ile tasarı halinde olan Endüstri Bölgeleri Hakkında Kanun küreselleşmenin tüm kurumları ve kurallarıyla yerleşmesi amacıyla gündeme gelen küresel hukuk düzenlemeleridir. İnsanlığa ve topluma zararlı olan faaliyetler yasallaştırılmaktadır. Bu düzenlemelere küresel, ulusal ve yerel ilişkiler çerçevesinde, bütünlüklü bir karşı duruşla karşı konabilir. Kapitalizmin küresel dayatmalarının bir parçası olmak topluma bir şey kazandırmayacaktır. Her türlü eşitsizliğin giderilmesi, toplumsal ve mekansal adaletin sağlanması kaçınılmaz olmalıdır.

Yeniden Düşünmek...

Semahat ÖZDEMİR

Semahat ÖZDEMİR:
Doç. Dr., İYTE Mimarlık
Fakültesi - Şehir ve Bölge
Planlama Bölümü
Öğretim Üyesi

Umutla, umutsuzluğun; bilmekle, bileme-
mezliğin; inanmakla, kandırılmış gibi
hissetmenin birbirine karıştığı, tanık-
lıklarımızla insanlığımızı ve değerlerimizi kökten
sorguladığımız bu büyük bunalım günlerinde, her
birimiz birey olarak bulunduğumuz noktada,
biraz geriye çekilip, yaşanmışlıkları, yaşamakta
olanları, gelecekte yaşanacak olanları, bilebil-
diklerimizle yeniden düşünmek zorundayız. Ye-
niden düşünmek, tartışmak ve çözümler üretmek
zorundayız, daha büyük bunalımlar yaşamamak
adına, yaşanabilecek olumsuzlukları azaltmak
adına.

Bizim plancılar olarak bulunduğumuz nokta, bir
belediye, bir valilik, bir planlama bürosu, bir ko-
ruma kurulu, bir üniversite olabilir. Bulduğumuz
zaman ise yeni bir yüzyılın başlangıcı. Hızlı
ve sağlıksız kentleşme sürecini yarım yüzyıldır
büyük sancılarla yaşamakta olan ülkemizde, bu
süreci yönlendirebilmek, insanlara sağlıklı yaşam
çevreleri sunabilmek, doğal ve kültürel değerleri
yeni yüzyıllara aktarabilmek çabasıyla "plan-
cılar", kırk yıldır çalışıyor, çabalıyor. Tüm bu çä-
balara karşın, bugün şu gerçeklerle karşı karşı-
yayız:

- 1950'lerde yaşanan yapısal dönüşümlerle başlayan
birinci göç dalgasını, 1980 sonrasında doğu ve
güneydoğu bölgelerimizde yaşanan terör nedeniyle,
ikinci göç dalgası izlemiş ve bugün nüfusumuzun
%65'i kentlerde yaşar hale gelmiştir. Hızla kentlere
akan bu nüfus, beş büyük kentimizde yığılmış, bu
kentler "yönetilebilir" olmaktan çıkmıştır.
- Büyük kentlerimizdeki yaşam çevrelerinin yarı-

*sından fazlası yasadışı oluşmuş çevrelerdir ve
kentsel altyapıdan yoksundurlar. Yasal/düzenli/
imarlı olarak adlandırılan yaşam çevreleri ise
kimliksiz, insana yaşam sevinci veren değerlerden
yoksun, sağlıksız, güvensiz, kirli, yoğun ve çirkindir.*

• *Kentte yaşayanlar belki de hiçbir dönem kent-
lerinden bu denli korkmadılar. Her an saldırıya
uğramaktan, bir trafik kazasına kurban gitmekten,
bir takside şoför olmaktan, bir yardım çağrısına
koşmaktan, tanımadıkları bir yüze kapılarını
açmaktan hiç bu kadar korkmadılar.*

• *Evsizler ve sokak çocuklarıyla son birkaç yıldır
tanıştı kentliler ve o kentte yaşayıp yıllarca kentin
merkezini bir kez bile görmeyen yeni kentlileri
barındırmaya başladı kentlerimiz. Kentsel yoksulluk
ve öfke, bir genç kızın yol refüjündeki çiçekleri
elindeki sopayla parçalaması ve yılbaşı gecesi lüks
bir otelin taşlanması görüntüleriyle yansıdı tele-
vizyon ekranlarına.*

• *Yüzbinler eklenirken büyük kentlerin nüfuslarına
her yıl, ovalarımız, su havzalarımız, ormanlarımız,
kayalarımız, kültürel değerlerimiz yağmalandı. İki yıl
önce yaklaşık kırk bin insanımızı depremde yitirdik,
bildiğimiz doğruları önemsemekten ötürü ve Asi
Nehri Antakya'yı vurdu geçtiğimiz haftalarda,
kurutulmuş Amik Gölüne ulaşamadığı için.¹*

• *Kişi başına milli geliri 3000 dolardan, 2500 dolara
gerileyen ülkemizde, hemen tüm kayalarımız ikinci
konularla doldu, bir yandan doğal güzellikleri ve
ekonomik krizden kurtulmanın en önemli araç-
larından biri olan turizm potansiyelini yok ederek,
bir yandan da üretime akabilecek sermayeyi ölü bir
sektöre gömerek.*

Kentte
yaşayanlar
belki de
hiçbir
dönem
kentlerinden
bu denli
korkmadılar.

PLANLAMA
2001/1-2

• *Ve bölgeler arası dengesizlik büyüdü giderek, gelir dağılımında, hizmetlerden yararlanmada, fırsatlarda eşitsizlikler büyüdü. Türkiye'de nüfusun %36'sının uygun olmayan standartlarda yaşadığı, nüfusun %2,5'unun günde bir doların altında gelire yaşadığı, 1,5 milyon kişinin ise açlık sınırında yaşadığı, Dünya Bankası raporlarında yer aldı.²*

• *Ve galiba en acısı, daha çok sayıda ve ayrıntıda, yukarıdakilere ek olarak yapılabilecek saptamaların oluşum sürecinde "plancı" ların kimi kez aktif olarak bu süreçte yer alan diğer aktörlerden birisi olması, ya da etkisiz kalınarak, işlevsizleştirilmesi oldu.*

Bu süreçte Dünya, doğu-batı ikileminden uzaklaşırken, bu kez kuzey-güney ikilemine doğru yol almakta ve eşitsizlikler küresel ölçekte tırmanmakta.

Ve Küreselleşme

Ülkemiz bir yandan bölgeler arası dengesizliklerin ve eşitsizliklerin giderek tırmandığı bir süreçten geçerken, bir yandan da özellikle 1980'lerden sonra tüm dünyayı etkileyen, sermayenin uluslararasılaştığı, akışkanlığının arttığı, üretim süreçlerinin parçalandığı ve üretim biçimlerinin değiştiği küreselleşme sürecinin etkilerini yaşamakta.

Bu süreçte Dünya, doğu-batı ikileminden uzaklaşırken, bu kez kuzey-güney ikilemine doğru yol almakta ve eşitsizlikler küresel ölçekte tırmanmakta. 2000 yılında, 6 milyar olan dünya nüfusunun üçte birinin "aşırı yoksulluk" içinde yaşadığı, gelişmiş 17 ülkede kişi başına yıllık gelir 20 bin doların üzerinde ve iken, çoğu Asya ve Afrika'da yer alan 21 ülkede ise 1000 doların altında olduğu Birleşmiş Milletler Nüfus Raporunda belirtilmektedir.³ Bu sürecin önemli aktörlerinden Dünya Bankası'nın, Prag toplantısı öncesinde yayınladığı yıllık raporda, küreselleşen sermayenin, dünya çapında yoksulluğu artırdığı dile getirilmektedir.⁴

Gelişmiş ülkeler terk etmeye başladıkları üretim biçimlerini, daha ucuz emek ve daha az çevre kısıtlaması olan ve zaten hazır pazar olma potansiyeli yüksek olan, gelişmekte olan ülkelere aktarıırken, kendileri üst düzeyde teknoloji - bilgi kullanan, çevre kirletici olmayan, getirisi yüksek üretim alanlarına geçmektedir. Çalışan nüfus bir yandan bu ileri teknoloji ile üretim yapılan sektörlerde yoğunlaşırken, bir yandan da hizmet sektöründe yoğunlaşmaktadır. Gelişmiş ülkelerde fordist üretim biçimiyle uzun yıllar üretim yapmış

ve giderek kapanan fabrikalarda çalışmış ama artık işsiz kalmış fabrika işçileri ve sendikaları da, küreselleşme karşıtı gruplar arasında yer almakta ve bu süreci protesto etmektedirler.

Gelişmiş ülkelerde gözlenen bir diğer olgu ise, bu ülkelerin hemen tümünün nüfusunun belli bir durağanlık içine girmesi, kentleşme sürecini tamamlamış olmaları ve nüfusun giderek yaşlanmasıdır. Bu olgu ise, yeni yüzyılda, gelişmiş ülkelerin, genç işgücüne gereksinim duyması sonucunu getirmektedir. Ancak bu kez gereksinilen işgücü, 1960'larda olduğu gibi niteliksiz işgücü değil, üst düzeyde eğitim görmüş, teknolojik beceri düzeyi yüksek, yabancı dil bilen, nitelikli işgücü olacaktır. Bu işgücünün kaynağı ise aralarında ülkemizin de bulunduğu, gelişmekte olan ülkeler olacaktır.

Gelişmiş ülkelerde nüfusun artık durağanlaşması ve kentleşme sürecinin tamamlanmış olmasına karşın, gelişmekte olan/az gelişmiş ülkelerde gerek nüfus artışının, gerekse de kentleşme sürecinin gelecek on yıllarda da devam etmesi ise beklenen bir başka olgudur. 1990'da dünya nüfusunun %45'i kentlerde yaşarken, 2025 yılında 7,8 milyar olması beklenen dünya nüfusunun %61'inin kentlerde yaşaması beklenmektedir.⁵

Nüfus artışının ve kentleşmenin devam edeceği ülkelerden birisi olan ülkemizde ise 2025 yılında toplam nüfusun 80 milyona ulaşacağı ve bu nüfusun %85'inin kentlerde yaşayacağı öngörülmektedir.⁶

Ekonominin giderek liberalleştiği, siyasetin ekonomideki etkinliğinin giderek azaltılmaya çalışıldığı, pek çok sektörün gelişiminin piyasa koşullarına terkedildiği bugünlerde, özellikle tarım sektöründe devlet sübvansiyonları hızla azaltılmaktadır. Dünya piyasaları ile yarışabilecek tarımsal işletmelerin oluşması, piyasa koşullarında karlı tarımsal üretimin yapılabilmesi ise benimsenen hedefler olarak dile getirilmektedir. Benimsenen bu politikalar ile, küçük toprak sahipleri giderek bu sektörde tutunamayacaklar, artan nüfusla topraklar biraz daha küçülecek ve sektörden dışlanacaklardır. Bu ise tarımdan kopan nüfusun kentlere yönelmesi sonucunu getirecek, kentlerimiz önümüzdeki on yıllarda üçüncü göç dalgası ile karşı karşıya kalabileceklerdir. Yeterince güçlü yönlendirme olmazsa, bu göç dalgasının yine büyük kentlerimize yöneleceği açıktır.

Büyük kentlerimiz bir yandan nitelikli işgücünü gelişmiş ülkelere gönderirken, kırdan kopan yeni kentlilerin sorunları ile yüzyüze kalacaktır. Dört gözle beklenen yabancı sermayenin, imalat sektöründe en karlı bölgelerde yatırıma yöneleceği, bu yönelmede "Endüstri Bölgeleri Yasa Tasarısı"nda öngörüldüğü biçimiyle, çevresel değerleri göz önüne almayacağı, bölgelerarası dengesizliklerin giderek artacağı ve ülke genelinde eşitsizliklerin turmanacağını öngörebilmek mümkündür.

İşte tam da bu noktada yeniden düşünmek ve önümüzdeki on yıllarda, planlamaya şimdiye dek olduğundan daha fazla ve ivedilikle gereksinimimiz olduğunu görmek durumundayız. Ancak, öngörülen bu sürecin olumsuzluklarını azaltmaya dönük yönlendirmeleri içerecek planlama yaklaşımlarının ve kurumsal yapısının da, bugün olandan ve deneyimlediğimiz biçimlerden farklı olması gerektiği de açıktır.

Havza - Alt Bölge Planlaması

Yukarıda özetlenen çerçeve içinde yeni arayışlara geçmeden önce, günümüz planlama pratiğine ilişkin bazı saptamaları yapmakta yarar var:

- Ülkemizde, büyükşehir belediyesi sınırları içinde olmayan tüm belediyeler, fiziki planlarını bağımsız olarak yapmakta/yaptırmaktadır. Bu planların birbiri ile eşgüdümü sağlanmadığı gibi, herhangi bir denetime de tabi değildirler. Çok sınırlı bölgelerde var olan ve nitelikleri çok tartışılır çevre düzeni planları sınırları içinde kalan belediyelerin, yasal olarak bir üst ölçekteki bu planlara uyma zorunluluğu vardır, ancak bu uyarılık denetlenememektedir.
- Büyükşehir belediyesi statüsüne sahip büyük kentlerimiz, aslında büyükşehir belediyesi sınırları dışında büyümekte ve bu alanlardaki belde belediyeleri, ana kentle hiçbir ilişki içinde olmaksızın, bir metropoliten kentin ana arazi kullanımı/koruma kararlarını ve politikalarını olumsuz etkileyebilecek kararları, bağımsız ve denetimsiz olarak üretebilmektedirler.
- Belediye ve mücavir alan sınırları dışındaki alanlarda valilikler, birbirleriyle ilişkilendirilmeyen, bütünlükten yoksun, mevzii imar planları ile parça parça gelişmeye izin verebilmekte, kentlerimiz saçaklanmakta, tarımsal alanlar yok olmaktadır.
- Üç - beş yıl öncesine kadar sakin - dingin, tarımsal

üretimin yapıldığı köylerimiz, hızla "belde" belediyeleri olmakta, aynı hızla, onlarca yıldır nüfusu 2 - 3 bin kişiyi geçmeyen ve asla geçme olasılığı olmayan yerleşmeler için 30 - 40 bin kişilik imar planları hazırlanmakta, tarım alanları, zeytinlikler, seralar, müşterisi olmayan konut yapı adalarına dönüştürülmekte, ardından hemen 18. Madde uygulamaları yapılmakta ve hiç de böyle bir talebi olmayan köylüler birbirine düşmekte, imara, belediyeye, plancıya, planlamaya düşman olmaktadır.

- Merkezi yönetimin yatırımcı kuruluşlarının yatırım programları arasında ve fiziki planlama arasında eşgüdüm sağlanamamakta, örneğin İzmir'de olduğu gibi Tahtalı Barajı koruma havzasına valilikçe göçmen konutları yapılabilmektedir.
- İki yıl önce yaşadığımız büyük deprem felaketinden sonra İmar Mevzuatında değişiklikler yapılmış, ancak deprem riski, parsel bazındaki denetimlerle azaltılmaya çalışılmıştır. Kentsel ölçekte, kentsel gelişmeye açılan alanların doğal afet riski yönünden analizi ve bunun planla uyumu ise denetlenmemektedir. Oysa asıl riskin bu ölçekteki plan kararlarında olduğu, yaşanmış afetlerde açıkça görülmüştür.
- Fiziki gelişimin yönlendirilmesinde çok sayıda kurumun yetki ve sorumluluk sahibi olması bir kargaşa ortamı yaratmış ve fiziki gelişim yönlendirilebilir / denetlenebilir olmaktan çıkmıştır. Bu kargaşa ortamında üretilmekte olan fiziki plan kararlarında ve onlara dayanarak yapılan uygulamalarda, yöre halkı ise yalnızca onaylamadığı projelerin hayata geçirilmesi aşamasında, o da örgütlenilebilirse kısmen etkili olabilmektedir.
- Kışksuz yok olmakta olan değerlerimizin, sağlıklı yaşam çevrelerimizin, kimliksiz kentlerimizin tek nedeni, yukarıda darboğazları özetlenen kurumsal yapı değil. Ancak daha tutarlı, işlevsel, etkin bir kurumsal yapılanma ile bu olumsuzlukların bir bölümünün önüne geçmek mümkün.
- Ülkemizdeki bu yapıya karşın, nüfusu artık durağanlaşmış, kentleşme sürecini tamamlamış bazı gelişmiş ülkelerdeki planlamanın kurumsal yapısına baktığımız zaman ise şu tür özelliklerle karşılaşmaktadırlar:
  - 1950'li yıllarda, katı, disiplinli merkezi bir planlama anlayışının egemen olduğu İngiltere'de, 1980, 1986 ve 1990'da yapılan yasal düzenlemelerle, "yapısal plan" lar hazırlanmakta, bu planlar "county" meclislerince onanmakta, bakanlık

Bu ise tarımdan kopan nüfusun kentlere yönelmesi sonucunu getirecek, kentlerimiz önümüzdeki on yıllarda üçüncü göç dalgası ile karşı karşıya kalabileceklerdir.

denetiminden geçmekte ve uzmanların katılımıyla tartışmaya açılmaktadır. Belediyeler tarafından hazırlanan yerel planlar (belde planları, eylem planları, özel planlar) yine bakanlıkça atanan bir gözlemci denetiminde halka sunulmakta, itirazlar değerlendirilmekte, reddedilen başvurular gerekçeleriyle yayınlanmakta, gerek görülürse bakanlık tarafından uygulama durdurulabilmektedir.

• Fransa'da 1995 yılında "Ulusal Planlama Yasası" yürürlüğe girmiş ve mekansal politikaları da içeren bir plan hazırlanmıştır. 1983'ten sonra özerk hale gelen bölgeler, anılan ulusal planla uyumlu bölge planlarını yapma yetkisini elde etmişlerdir. Toplam sayıları 36000 olan komünler için hazırlanan yerel planlar, İmar Bakanlığının il teşkilatı teknisyenleri, yerel temsilciler ve yönetim temsilcilerinden oluşan bir planlama grubu tarafından hazırlanmakta, İdare Mahkemesi'nin yönetimindeki halka açıklanmakta, anket uygulanmakta, plan benimsenmezse aynı grup tarafından düzeltilmektedir.

• Almanya'da, Federal Planlama Bakanlığı, 4 yılda bir bölge planlama raporu hazırlamakta, eyalet düzeyindeki bölgesel gelişme planı, bu ulusal rapora uygun olarak hazırlanmakta, Federal Bakanlar Kurulu'nca onaylanmaktadır. Yerel düzeyde, belediyelere hazırlanan "hazırlayıcı arazi kullanım planları (HAK)" ve "bağlayıcı arazi kullanım kararları (BAK)", kamuoyuna açıklanıp, itirazlar değerlendirildikten sonra onanmakta ve kontrol için eyalet yönetimine gönderilmektedir.

• 1975 yılında Franco'nun ölümüyle bölgesel yönetimlere özerklik verilen İspanya'da, 1983 yılında oluşan 17 otonom bölge yönetimi, bölgesel planları hazırlamakta, belediyeler tarafından hazırlanan yerel planların içeriklerini kontrol etmektedir.

• Ülkesel fiziki planlama ilkelerinin merkezi yönetimce belirlendiği Hollanda'da, eyalet yönetimleri, bölgesel planları hazırlamakta, bu planlar merkezi yönetimce onaylanmakta, belediyeler tarafında hazırlanan yerel planlar ise eyalet yönetimi tarafından onaylanmaktadır. Bu hiyerarşik yapı içinde "uzlaşma - müzakere" ise değişmez bir olgudur.

• 1992'ye dek merkezi yönetimin etkin olduğu Finlandiya'da, bu yıldan sonra yerel yönetimlere daha fazla özerklik verilmiş, ancak Bölge Planlama Birliği tarafından hazırlanan planlar, belediyelere hazırlanacak planlar için belirleyici olmuştur.

Yukarıda örneklenen ülkelerde, yaşanmakta olan küreselleşme süreci ve Avrupa Birliği'ne uyum sürecine paralel olarak, merkezi yönetimlerin fiziki planlama yetkisini yerel yönetimlere kademeli olarak devrettiği görülmektedir. Ancak gözlenen başka olgular ise, ulusal düzeyde planlama politikalarının merkezi yönetimce belirlenmesi, bölgesel ölçekte planlama kurumlarının oluşturulması ve hazırlanan bölge planlarının ulusal politikalarla uyumunun denetlenmesi, yerel yönetimler düzeyinde hazırlanan fiziki planların da, bölge planlarıyla olan uyumunun denetlenmesidir. Bu kademeli yapıyla birlikte gözlenen bir başka ortak olgu ise, planlama sürecinde halk katılımına ve halk oylamasına verilen özel önemdir.

Yukarıda özetlenen ülke deneyimleri, hem biraz fikir sahibi olabilmek için, hem de kademeli bir fiziki planlama sisteminin ve kademeli denetimin gerekliliğini savunan bu çalışmayı desteklemek için verildi. Kuşkusuz ülkemiz için önerilecek yeni bir kurumsal yapının, yine ülkemiz koşullarına uygun olma zorunluluğu var.

Yaşanmakta olan ve giderek tırmınma olasılığına sahip bölgelerarası dengesizliklerin giderilmesine, eşitsizliklerin azaltılmasına, doğal ve kültürel çevrenin korunmasına dönük, ulusal ölçekte üretilecek politikalar ve bu politikaları hayata geçirebilecek güçte ve etkinlikte bir devlet yapılması, önerinin başlangıç noktasını oluşturmaktadır.

Geliştirilmeye çalışılan kurumsal yapı önerisinin ikinci aşamasında ise, benzer ekosistem özelliklerine sahip, aynı coğrafi bütünlük içinde, aynı havza(lar) içinde yer alan yerleşme birimlerinin oluşturduğu bir "alt bölge" tanımlaması var. Bu yerleşim birimleri bugün farklı il/ ilçe/ belediye sınırı içinde olmakla birlikte, aynı nehirleri farklı idari sınırlar içinde farklı düzeyde korumakta/ kirletmektedirler, aynı ovaya ilişkin farklı planlama politikaları geliştirmektedirler, aynı bölgesel fay zonu içinde yer almalarına karşın, farklı jeolojik etütler yaptırmakta/ yaptırmamakta ve yapılaşmaya ilişkin farklı kurallar uygulamaktadır. Akarsu ve barajların aynı su toplama havzaları içinde yer almalarına karşın, biri diğerinden farklı tutum içinde olabilmektedir.

Aynı havza(lar) içinde yer alan yerleşim birimleri, halihazırda doğal olarak birbirleriyle yakın sos-

...yeni-
düşünmek ve
önümüzdeki
on yıllarda,
planlamaya
şimdiye dek
olduğundan
daha fazla
ve ivedilikle
gereksinimimiz
olduğunu
görmek
durumundayız.

PLANLAMA
2001/1-2

yal, ekonomik ve kültürel ilişkiler içindedirler ve bu bağlamda da bir bütünlük oluşturma potansiyelleri yüksektir. Kaldı ki bunca gelişkin iletişim olanaklarıyla, artık yerleşmeler arası ilişkiler giderek "yer"den kopmakta, herhangi bir küçük yerleşim birimi, bir dünya metropolü ile ekonomik ilişki içine girebilmektedir.

Tanımlanan bu alt bölge içinde yer alan yerleşim birimlerinin yerel yönetimleri, bir belediyeler birliği kurabilirler ve yürürlükteki yasalar da buna uygundur. Alt bölge belediyeler birliği; sürekli olarak çalışmalarını sürdüren, alt bölge planlamasında görev alması gereken tüm uzmanların içinde yer aldığı, finansmanının yerel yönetimlerce sağlandığı, özerk bir altbölge/havza planlama birimi oluşturabilirler. Bu planlama birimi sürekli güncellenecek bir havza bilgi sistemi oluşturarak, merkezi yönetimin yatırımcı kuruluşlarıyla, yerel yatırımcılarla eşgüdüm içinde, havza içinde kesinlikle korunması gereken doğal alanları, yerleşim açısından sakıncalı alanları, kentsel gelişmeye açılabilir alanları, havza genelinde eşgüdümü sağlanmış ulaşım, altyapı, enerji yatırım alanlarını, yerel gelişme odaklarını belirten havza planlarını oluştururlar. Hazırlanan planlar, yerel yönetimler, yatırımcı kuruluşlar, meslek örgütleri, üniversiteler ve sivil toplum örgütlerinin temsil edildiği meclislerde tartışılır. Üzerinde uzlaşmaya varılan havza planlarının, ulusal politikalara uyumu, bakanlık yetkilileri tarafından, yerinde denetlenir.

Sürekli ve özerk nitelikte olan havza planlama biriminin, hazırladığı planlar dinamik olacaktır. Havza içinde gündeme gelebilecek, öngörülmemeyen yeni gelişmeler, planın temel ilkeleri ışığında ve plan bütünlüğünde değerlendirilir.

Yürürlükte olan havza planı yönlendiriciliğinde, yerel yönetimler, altölçekli yapısal planlarını ve buna uygun uygulama planlarını, yatırım programlarıyla eşgüdüm içinde, etaplar halinde yaparlar ve bu planların havza planı ile olan uyumu, havza planlama birimi tarafından denetlenir. Yine havza planlama birimi yetkilisinin gözetiminde, alt ölçeklerde yerel yönetimlerin planlama birimlerinde hazırlanan fiziki planların halk oyuna sunulması, itirazların değerlendirilmesi ve planların kesinleşmesi gerçekleştirilir.

Yeterli teknik elemanı, deneyimi olmayan küçük belediyelere, havza planlama birimince teknik

destek verilebilir ve istekli olmaları durumunda, bu yerleşimlerin fiziki planları, havza planlama birimince hazırlanabilir.

Gerek havza ölçeğinde, gerekse yerel ölçekte gerçekleştirilecek planlama sürecinde, bugüne dek biriktirdiğimiz, "anlama", "bilgi toplama", "analiz yapma" yöntemlerimizi de, gerçekliğe bir adım daha yaklaşabilmek adına zenginleştirmemiz ve buna, öncelikle planlama eğitimi veren kurumlarımızda başlamamız ise bir başka gereklilik.

Sonuç

Bu çalışmada, yaşamakta olduğumuz hızlı değişim, dönüşüm ve biraz da kaos ortamında, bir miktar durup, solumlanıp, geleceğin nelere gebe olabileceği konusunda yaşanan bir düşünce yoğunlaşması aktarıldı. Gerek öngörülen olası gelişmeler, gerekse de yaşanabilecek olumsuzlukları azaltmaya dönük olarak geliştirilen kurumsal yapı önerisi tartışılabilir. Ama galiba tartışılmayacak bir nokta var. Düşünmek zorundayız, yeniden düşünmek ve çözümler üretmek ve tartışmak zorundayız. Ortak bir çözümde uzlaşana ve onu hayata geçirene dek.

Dipnotlar

¹ Mustafa Balbay; "Amik Gölü Yeraltından Seslenirken", *Cumhuriyet*, 20 Mayıs 2001

² Dünya Bankası; "Ekonomik Reformlar, Yaşam Standartları ve Sosyal Refah Çalışması", *Radikal*, 3 Ekim 2001

³ Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu Raporu, *Radikal*, 12 Eylül 2000

⁴ Dünya Bankası; a.g.e.

⁵ Birleşmiş Milletler; a.g.e.

⁶ Dünya Bankası; a.g.e.

⁷ Örnek olarak verilen ülkelerdeki planlama sistemine ilişkin bilgiler aşağıdaki iki kaynaktan derlenmiştir:

- 3194 Sayılı İmar Kanunu ve Yönetmeliklerinin Revizyonu Tasarısı, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, TAU Genel Md., ODTÜ, 1999, Cilt :5

- James Berry, Stanley Mc Greal (ed.); "European Cities, Planning Systems and Property Markets", 1995

...yaşanmakta olan küreselleşme süreci ve Avrupa Birliği'ne uyum sürecine paralel olarak, merkezi yönetimlerin fiziki planlama yetkisini yerel yönetimlere kademeli olarak devrettiği görülmektedir.

“Raci Bademli ile söyleşi” Bursa İl Planı Deneyimi

Raci BADEMLİ:
Prof. Dr. ÖDTÜ Mimarlık
Fakültesi Şehir ve Bölge
Planlama Bölümü
Öğretim Üyesi

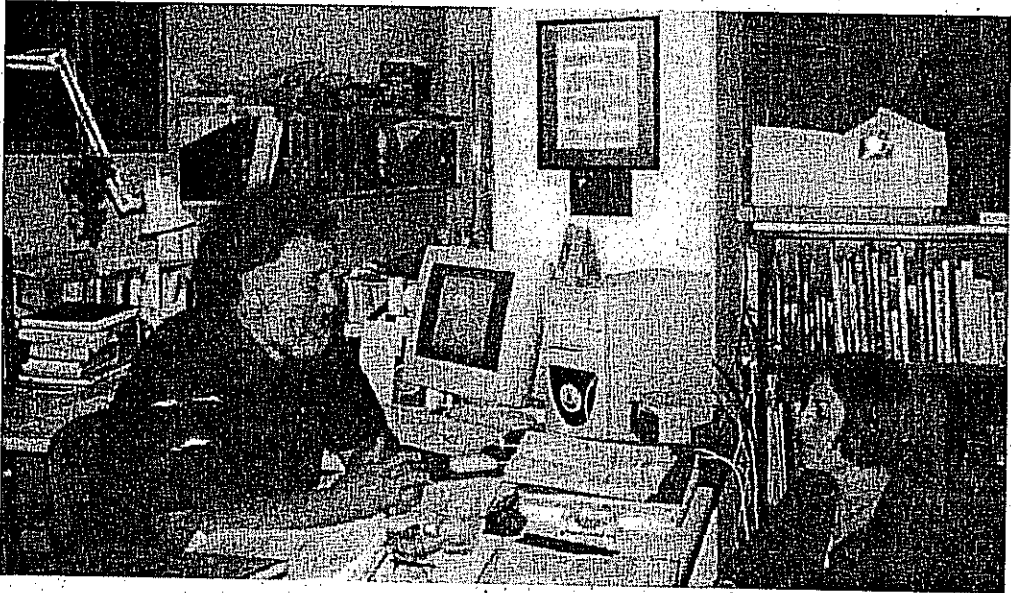
Raporlaç:
Aynur ÇAKIR-Şehir Plancısı
Şehir Plancıları Odası
Genel Sekreter Yardımcısı

Bursa İli Mekansal Strateji Planlama deneyimi, ülkemizde üst ölçekli planlama deneyimleri ve planların hazırlanma süreci açısından önemli bir örnek oluşturuyor. Arkadaşımız Aynur Çakır, 1995’den bu yana Bursa Büyükşehir Belediyesi’ne şehir plancısı olarak danışmanlık yapmakta olan Prof. Dr. Raci Bademli ile Bursa il planlama deneyimi, planlama sürecindeki katılım boyutu, planlama yetkileri ve planlama ölçekleri arasındaki ilişkiler üzerine söyleşi yaptı.

- Sayın Bademli, Bursa İli Strateji Planının hazırlık süreci ile bu süreçte oluşan bilgi birikimi konusunda bizi aydınlatmanızı bekliyoruz. Ayrıca, Bursa deneyimini planlama kademelenmesi ve farklı ölçeklerde planlar arası ilişkiler ve yetkiler

konusu ile ilişkilendirerek aktarmanızın yararı olduğunu düşünüyoruz.

- Planlamada planların kademeli birlikteliği esastır. Her plan kendisinden önce gelen ve daha üst ölçekte tutumları ve esasları belirleyen bir plana referans vermek zorundadır. Şöyle özetlersek: 1/1 000 ölçekli uygulama imar planı hazırlayabilmeniz için o planın veri alacağı 1/5 000 ölçekli bir plan -ki biz buna “nazım imar planı” diyoruz- gerekmektedir. Bu plana ışık tutan bir 1/25 000 ölçekli plana; 1/25 000 ölçekli planın ise daha üst ölçekli planlara başvurma gereği vardır. Bu kademelenme en üstte ülke fiziki planına, ülke planına kadar gitmek durumundadır. Yani ülke planları, bölge planları; bölge planları temel alınarak hazırlanmış il ya da havza planları;

PLANLAMA
2001/1-2

bunlara başvurarak hazırlanmış metropoliten yerleşim alan planları; bu planları temel alan yerleşme ana planları olan, nazım planlar; ve nazım planlarda belirtilen alt bölgeler için hazırlanmış uygulama imar planları. Kuşkusuz uygulama imar planlarının da, program alanları; proje alanları, siteler, bileşik parseller ve tekil parsellerde tasarım esaslarının belirlenmesi olarak, daha alt konularını düşünmek mümkün. Ama işin özü planların kademeli birlıkliliğidir.

Bu birlıkliliği maalesef meslektaşlarımız ölçeklere ve planların fotokopi sistemiyle büyütülüp küçültülmesine indirgemişlerdir. Benim söz ettiğim kademelenme her aşamada farklı nitelikteki planların birbirlerini belirlemesi, birbirlerine işaret vermesi anlamındadır. Yani 1/1 000 ölçekli uygulama imar planında gösterilen hususlar 1/5 000 ölçekli nazım planlarda belirlenen hususlarla aynı olamaz. 1/1 000 ölçeğinde ele alınan problemler, önerilen tutum ve tavırlar, 1/5 000 ölçekli yaklaşımdan farklıdır. Bunun gibi, 1/5 000 ölçek, 1/25 000 ölçekten; 1/25 000 ölçek ise 1/100 000 vb ölçeklerde hazırlanan bölge planlarından, havza planlarından farklı içerikler sergiler. Bu farklılıkların özünde, üst ölçekli planların politika ya da siyasa ve strateji, yani izlenecek "hatt-ı harekât" anlamında, tutum ve esasları belirleme konusu vardır. Sözün kısası, bir bölge planı veya il planı mutlaka belirli konularda izlenecek kullanım, yapılaşma, koruma, ulaşım-dolaşım, altyapı, peyzaj ve uygulama süreç esaslarını, siyasalarını ve stratejilerini belirlemek durumundadır.

Bu anlamda, her alt ölçekli plan kendi üstündeki planı tamamlar. Üst ölçekli planlar da, alt ölçekli planları belirler. Bu, planlama disiplininizin, plan hazırlama disiplininizin temel varsayımdır. Ancak bugünkü işleyiş bağlamında ve 3194 Sayılı Yasanın getirdiği çerçeve içerisinde bu planlama kademelenmesi açık değildir. Benim sözünü ettiğim husus, planlar arasında olması gereken nitel yönlendiricilik vasfının sadece ölçeklere indirgenmiş ve dolayısıyla kaybedilmiş olmasıdır. 3194 Sayılı Yasanın maalesef kapsayamadığı bir başka husus da fiziki planların içeriğiyle ilgilidir. 1/5 000 ölçekli nazım planlar dahil daha üst ölçeklerde hazırlanan fiziki planların içeriği, ne yazık ki, 1/1 000 ölçekli uygulama imar ya da yapılaşma planlarının içeriğinden uzaklaşmaktadır.

- Türkiye'deki yasal ve kurumsal yapıyı, aynı zamanda çevre düzeni planlarının yapım yetkisi üzerine olan güncel tartışmaları bir arada değerlendirecek olursanız, bu sözünü ettiğimiz içerikte üst ölçekli strateji planları nasıl bir örgüt modeli ile elde edilmelidir?

- Ülkemizde olması gerektiğini düşündüğümüz ülke fiziki planlama anlayışı ve yaklaşımı ile bölge planları ve il ya da havza temelindeki planların sahibi Bayındırlık ve İskân Bakanlığı olamaz. Çünkü bu planlar yerleşimler dışında ve mekânsal olmayan konu veya sektörler bağlamında bir çok karar içerirler. Bu kararlar bir değil, birçok bakanlığı ilgilendirir. Bu nedenle söz konusu planların bakanlıklar üstü, yani Başbakanlığa bağlı, veya bakanlıklar arası bir statüde hazırlanması, tasdik edilmesi gereklidir. Bayındırlık ve İskân Bakanlığı'nın fiziki plan olması nedeniyle hazırlama ve/veya onama durumunda olduğu, yerleşim-kullanım-yapılaşma esaslarını belirleyen planların asıl sahipleri, uygulamaları yapmakla yükümlü olan otoriteler, yani vilayetler ile büyükşehir, ilçe ve belde belediyeleridir. Bayındırlık ve İskân Bakanlığı'nın fiziki plan yapma ve onama yetkilerini seçilmiş ya da atanmış yerel otoritelere bırakması gerekir. Merkezi yönetimin ilin ötesinde havza, bölge ve ülke planlama esaslarını bakanlıklar arası ya da üstü bir statüde belirlemesi esas olmalıdır. DPT, belki bu tür planların hazırlanması için en uygun yerdir. Kuşkusuz Bayındırlık ve İskân Bakanlığının bu şema içerisinde bir yeri (yerleşme desenleri oluşturma, yerleşmelerin biçimlenmelerini yönlendirme ve denetleme anlamında) ve önemli katkıları olacaktır; ancak söz konusu bakanlık mekânsal planlamalar konusunda ne tek yetkili, ne de tek karar verici olmak durumundadır.

Yerel yönetimler, yani merkezi hükümetin atadığı yerel yönetim olarak valilik ve seçilmiş yerel yönetimler olarak belediyeler, kendi illerindeki yerleşim, kullanım, ulaşım-dolaşım, altyapı vb sorunları belirlemek, bu sorunlara oranla kendi siyasa ve stratejilerini oluşturmak, kendi nazım planlarını ve bunlara dayanarak da kendi uygulama planlarını hazırlamak durumunda olmalıdırlar. Bayındırlık ve İskân Bakanlığı bu bağlamda karar vermek ya da verilen kararları onamak değil, izleme, eğitime, denetleme ve yönlendirme türünden rolleri üstlenmek durumunda olmalıdır.

Gelişmelere bakarsak, bu tarif ettiğim durumdan ne kadar uzakta olduğumuzu üzülerek görürüz. Bayındırlık ve İskân Bakanlığı plan yapma ve onama yetkilerini hazırlıksız olan belediyelere devretmiştir, ancak valilikler adına plan yapma ve onama yetkilerini elinde tutmaktadır. Bu arada, plan yapma ve onama yetkilerini alan belediyelerin, uzun vadeli kamu yararını esas aldıklarını söyleyemeyiz. Belediyeler planları kişisel, kurumsal çıkarlar doğrultusunda biçimlendirmekte; kentsel toprakları, tarım topraklarını, korunması gereken kültür ve doğa varlıklarını talan edip sağlıksız yaşam çevreleri oluşturabilmektedirler. Ancak, Bayındırlık ve İskân Bakanlığı belediyeleri nasıl yönlendirip denetleyeceği hususunda yoğunlaşmak yerine, plan yapma ve onama yetkilerini tekrar ele geçirmeye çalışmakta; ve, il ölçeğinde aslında 3194 sayılı İmar Yasası'nda olmayan, buna mukabil Yasanın 9. maddesi ve bazı genelgelere dayanarak icat edilmiş, 1/25 000 ölçekli Çevre Düzeni İmar Planları yapıp, onamaktadır. İmar planı zihniyetiyle yapılan bu planlar verilmiş kararların işlendiği sentez haritalardan öteye geçmez. Lejantlarına bakmak yeterlidir. Yani Bayındırlık ve İskân Bakanlığı Çevre Düzeni İmar Planı gibi yasada olmayan, dolayısıyla yapımı ve onanması konusunda kendi kendilerini yetkilendirdikleri, bir üst ölçek planlamayla uğraşırlar. İl Çevre Düzeni İmar Planı adı verilen bu planlar tepeden inme, hangi sorunsalı çözmeye dönük olduğu belirsiz, bu işin gerçek sahibi olan yerel yönetimlerle işbirliği içinde olmaksızın hazırlanan ve onanan nevi şahsına münhasır bir plan türüdür. İşin garibi, bakanlık kendi hazırlayıp kendi onadığı bu planları yine kendileri, gelen politik baskılarla durmadan delmektedir.

Çevre Bakanlığı -ki onun da yasasında çevre planı yapma yetkisi vardır- bu konuda Bayındırlık Bakanlığıyla bir yetki sürtüşmesi içine girmiştir; Türkiye'nin komik durumlarından biridir bu. Çevre Bakanlığı aslında eşgüdümü sağlayan bir bakanlık olarak çevre koruma planları yapmakla yükümlü olması gerekir. Çevre koruma, sulak alanlar, korunması gerektiği tespit edilmiş doğal kaynak değerleriyle ilgili çalışmalar, planlar, programlar, projeler büyük ihtiyaçtır. Oysa, Çevre Bakanlığı Çevre Yasası'nda hangi konu, hangi yöntem ve hangi süreç olduğu belirtilmeksizin geçen "çevre düzeni planı yapabilir" hükmüne

dayanarak, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'nın İmar Yasası'na dayanarak icat ettikleri İl Çevre Düzeni İmar Planlarına, yapılaşma planlarına sahip çıkmak istemektedir. Bu trajikomik bir durumdur: gülerek ama üzülerek seyrediyoruz.

Demek ki konu, İl Çevre Düzeni İmar Planları'nı kimin yapacağı değil, il çevre düzeni imar planının ne olduğu, nasıl yapılması gerektiği üzerinde düşündürmektir. Biliyorsunuz, ben Ankara Büyükşehir Belediyesi İmar Daire Başkanlığı bünyesinde Ankara'nın 1990 yılında kullanım süresi dolmuş, metropoliten alan nazım planını - 1/25 000 değil, 1/50 000 ölçeklidir- 2020 yılı hedefli olarak yenileyebilmek üzere bir çalışma başlatmıştım. Bu çalışmayı yaptığımız zaman Ankara metropoliten alanının belediye sınırları dışında biçimlenmeye başladığını, Bayındırlık ve İskan İl Müdürlüğü'nün aslında Büyükşehir Belediyesi sınırları dışında 1 milyonu aşan nüfus için parça parça konut bölgelikleri, kooperatifleri onayladığını, bu alanların ancak belediye sınırları içerisindeki metropoliten bütünlükle birlikte planlanması gerekliliğinden hareket ederek, Büyükşehir Belediyesi, Valilik ve Bakanlığın birlikte metropoliten bölge planını hazırlaması yönünde bir girişimde bulunmuşum. Katılımcı yöntemlerle, sektör temelli olarak, yani konut, yerleşim, sanayi, ulaşım, doğa koruma, kültür varlıkları ve benzeri sektörlerin temsilcileriyle, atanmış, seçilmiş ve gönüllülere ile meslek odaları ve üniversitelerden gelen sektör temsilcilerinin katılımını ve müzakereler yoluyla bir ufuk, vizyon ve temel ilkeler belirleme ve Ankara için koruma-gelişme stratejileri planı hazırlama çabasıydı bu. Maalesef şunu söylemek zorundayım: sosyal demokrat bir iktidar döneminde, sosyal demokrat belediye kaynaklı bu girişim, Bakanlık ve Valilik katlarında soğuk karşılanmış; belediyenin samimi işbirliği daveti yanıtsız kalmıştı. Bu nedenle Ankara Metropoliten Bölgesi'ni kapsayan bu strateji planı çalışması tamamlanamadı. Buna mukabil, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, metropoliten alan ve bölge planlama esaslarını belirlemeksizin, kendi yetki alanına giren bölgede planlar, örneğin Kazan koridorunun 1/25 000'lik planı, yapıp onayı verdi. Bu nedenle Büyükşehir Belediyesi olarak Bakanlıktan ümidi kesip, belediye mücavir alan sınırlarının genişletilmesi için girişimde bulduk. Bunda başarılı olmuş; Ankara'nın 100 000 hektar

PLANLAMA
2001/1-2

olan mücavir alanını 200 000 hektara çıkartarak, Büyükşehir Belediyesi'nin yetki ve öncülüğünde sektör temelli ve katılımcı bir strateji planı hazırlamak üzere çalışmalarımıza tekrar başlamıştık.

Ancak SHP'nin seçimleri kaybetmesi üzerine bu çalışma durmuş; arkasından da değişen politik ortamı fırsat bilen Bakanlık, Ankara'nın mücavir alanını tekrar 100 000 hektara düşürme kararı almıştı. 1994 sonrasındaki 5-6 sene boyunca Büyükşehir Belediyesi yetki alanını tekrar 200 000 hektara çıkartmak üzere Bakanlıkta mahkemeleşti durdu. Sonunda başarılı oldu. Ama şimdi, Bakanlık diyor ki "sizin yetki alanınız genişlemiş olsa dahi siz 1/5 000 ölçeğin üzerinde planlama yapamazsınız". Öne sürülen gerekçeye girmiyorum. Komikliğin en son noktası. Tabii bu esnada gerçek anlamda temel sıkıntılarla, kentlerimizin temel stratejilerini belirleme konusundaki gerekliliklerle uğraşan yok. Bu konularda çalışma yapan, meselelere açıklık getirmek isteyen yok. Bayındırlık ve İskan Bakanlığı belediyelerle, bakanlıklarla yetki kavgasında, "planları ben yaparım, ben onarım" demekte. Halbuki burada önemli olan planı kimin yaptığı veya onadığı değil, planların niçin ve nasıl yapıldığıdır.

- Bursa İl Planının hazırlanması nasıl gündeme geldi, idari sınırlar içinde bir strateji planının yapılması nasıl bir gereklilikten ortaya çıktı? Yerel ve merkezi yönetimlerin birlikteliği anlamında kurumlar arası eşgüdüm sağlanabildi mi?

- Ankara örneğini anlattım, çünkü Bursa Belediyesi deneyimine geldiğimde, nazım planlar, bölge metropoliten alan planları ve il çevre düzeni imar planlarıyla ilgili belirli bir birikimim bulunmaktaydı. Bursa Büyükşehir Belediyesi sınırları içerisinde yapılmış olan planlama çalışmalarını mutlaka bu sınırlar dışarısında belirlenmiş planlama hedefleriyle, stratejileriyle, siyasalarıyla ilişkilendirmek mecburiyeti vardı ama, Bursa'da ne böyle bir plan, ne de böyle bir anlayış vardı. Bayındırlık ve İskan İl Müdürlüğü "Bursa İl Çevre Düzeni Planı" ad altında mevcut kararları ve durumları gösteren -"burası orman, burası taşlı tarla" ve benzeri- bir çalışma yapmaktaydı.

Büyükşehir Belediyesi ve Valilik arasında bir protokol yapıldı. Bu protokolde dendi ki; "biz sizinle birlikte il çevre düzeni planını aslında olması gerektiği gibi bir il siyasa ve stratejiler

planı halinde hazırlayalım. Bunun yöntemini, bunun teknik çerçevesini Bursa Büyükşehir Belediyesi olarak sunalım. Siz, bizim bu hazırladığımız planda kendi yetki alanlarımız içerisinde gördüğünüz yerleri onayınız ve bu şekilde ortaklaşa, işbirliği içinde, çift imzalı bir strateji planını il ölçeğinde devreye sokalım."

Kuşkusuz, il ölçeğinde bir plan yapabilmek için ili, il sınırları ötesi bir kapsamda, örneğin Doğu Marmara Bölgesi bütünlüğünde, Doğu Marmara'yı da Batı Anadolu ve Türkiye, Avrupa, hatta dünya bütünlüğünde düşünmek, çalışmak gerekir. Bir çerçeveyi düşünmekle o çerçevede karar üretmek farklı şeylerdir. Planlar, uygulamayı yapacak otoriteler için hazırlanır. Planların bir sahibi olmak durumundadır. Planlar, sorunları belirlemek ve tabii ki çözmek için yapılır. Bizim birlikté çalışmayı düşündüğümüz sorun sahibi il yönetimi, valiliktir. Bursa İli sınırları, dolayısıyla bizim plan hükümlerimizin geçerli olacağı alan sınırları olmaktadır. Bursa İli'nin mevcut durumunu sektörler düzeyinde saptamayı -tabii ki bunu sadece il değil, yerleşmeler, metropoliten alan, metropoliten bölge düzeyinde yaparak- ve bu saptamaları sektör temelli bir müzakereler sürecine sokarak değerlendirmeyi uygun gördük.

Sonuç olarak Bursa Büyükşehir Belediyesi Nazım Planlama Bürosu sektör temelli tespitler yaptı. Daha sonra bu tespitleri Bursa sektör temsilcileri olarak Sanayi Odası, Ticaret Odası, çeşitli bakanlık mensupları, sivil toplum kuruluşları -Bursa'da Gündem 21 projesi yürürlüktedir ve bir de Kent Konseyi vardır- meslek odaları ve üniversitelerden gelenlerle tartıştık. Bütün bu örgütlenmiş, bilinçlenmiş veya katılıma hazır diyebileceğimiz yerel grupları devreye sokarak, her sektör için bir ana plan, bir ana çerçeve hedefler, olasılıklar, istenilenler, stratejiler vb şeklinde çalışmalar yaptık. Bu çalışmalardan sonra sektörel çalışmaları bir araya getirerek sektörler arası çelişkileri müzakere yoluyla sonuç-

Çevre Bakanlığı Çevre Yasası'nda hangi konu, hangi yöntem ve hangi süreç olduğu belirtilmeksizin geçen "çevre planı yapabilir" hükmüne dayanarak, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'nın İmar Yasası'na dayanarak icat ettikleri İl Çevre Düzeni İmar Planlarına, yapılaşma planlarına sahip çıkmak istemektedir. Bu trajikomik bir durumdur: gülerek ama üzülererek seyrediyoruz.

landırmaya ve sektör temsilcilerinin görüşlerini bu anlamda belirlemeye çalıştık.

Nazım Plan Bürosu ve il yönetimi, Bayındırlık ve İskan İl Müdürlüğündeki arkadaşlar bu yaptığımız çalışmalarını derleyerek Bursa İli için yeni bir plan önerdiler. Yani, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'nın o zamana kadar yapmakta olduğu il çevre düzeni imar planı anlamında bir plan değil, korunması gerekli kültür ve doğa varlıklarının ve gelişme stratejilerinin esaslarını belirleyen 1/100 000 ölçekli bir doküman hazırlandı. İl sınırlarını kapsıyordu, ancak veriler ilden daha kapsamlıydı. Yani, Doğu Marmara verilerinden hareket eden, o ölçeklerdeki dinamikleri dikkate alan bir çalışma yaptık. Bu plan, bundan sonra Kent Konseyinde görüşüldükten ve uygun görüldükten sonra onanmak üzere Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'na yollandı. Bakanlık sadece "Bursa İli Gelişme ve Koruma Strateji Planı" adını koyduğumuz planı, İl Çevre Düzeni Strateji Planı adını vererek bazı değişikliklerle, ama iki sene sonra onadı.

Tabii, bizim asıl amacımız şuydu: İlin gelişme çerçevesini, gelişme stratejilerini belirledikten sonra, il düzeyinde Valilik ve Belediyeler arasında özellikle belde belediyelerini denetleyecek bir uygulama mekanizması oluşturabilmektir. İşte burada büyük bir otorite boşluğu vardır. Yani ilin belediye sınırları dışında kalan kesimlerindeki gelişmeleri ve belediyelerin sınırları içindeki biçimlenmelerin eşgüdümünü gerçekleştirecek bir planlama otoritesi eksikliği vardır.

Bu plan, bu anlamda bir otoritenin o günkü koşullara göre nasıl kurgulanabileceğini; hazırlanan strateji planının hangi süreçler içerisinde nasıl uygulanacağını esaslarını ortaya koymaya çalıştı. Bu esaslardan bir tanesi şuydu: Valilik, il strateji planı içerisinde belirlenen planlama alanlarında ayrıntılı planlama çalışmalarını başlatacak; bu alt bölgelerden birisi olan büyükşehir planlama sınırları içerisinde de büyükşehir belediyesi, bu belirlenen stratejilere uygun olarak çalışmalar yapacaktı. Ne yazık ki, Valilik böyle bir çalışmayı gerçekleştirmedi; il düzeyinde planın uygulanması bağlamında önerdiğimiz mekanizmayı oluşturup, hayata geçirmedir. Ancak Büyükşehir Belediyesi tasdik edilmiş bu strateji planına göre kendi sınırları içerisinde 1/25 000 nazım planlarını, hazırladı ve bunların içinde belirlediği alt planlama alanlarında 1/5 000

ölçekli çalışmaları; 1/5 000 ölçekli planlama alanları içinde de 1/1000, 1/500 ölçekli uygulama plan ve projelerini elde etmeye çalıştı.

Sonuç olarak, Bursa Büyükşehir Belediyesi, kendi yetki sınırları içerisinde 1/25 000, 1/5 000, 1/1 000 planlamaları gerçekleştirdi. Ancak bu çalışmalar alıştığımız imar planları anlamında planlar olmadı. Emredici "bu böyle olacak!" ya da yasaklayıcı "evet-hayır!" planlardan ziyade, hedef belirleyen, strateji belirleyen planlar geliştirilmeye çalışıldı. Örnek vereyim: Bursa Belediye sınırları içinde şehrin yarısından fazlasının oturduğu, kaçak yapılaşmış ve 2981'e göre yasallaştırılmış alanlar, -ki, bugüne kadar planlarda parsel büyüklükleri, dokuları, yoğunlukları vb hususları veri kabul edilen alanlardı- nüfusu azaltılacak, afet ve benzeri riskler, kentsel yaşam kalitesi vb nedenlerle yoğunlukları düşürülecek ve sağlıklaştırma planlaması yapılacak alanlar olarak tefrik edildi. Bütün bu çalışmalar sonucunda, daha alt ölçeklere gelindiğinde; bir üst ölçekte bu anlamda verilen kararlar, stratejik kararları, hedefler, siyasalar, uygulanmaya çalışıldı.

- 1999 yılında yaşadığımız iki büyük depremin ardından şehirlerimizin planlarının revize edilmesi gerekliliği ortaya çıktı. Bursa İl Planı içinde böyle bir ihtiyaç doğdu mu?

- Bu depremde herkes konuştu, bir tek plancılar konuşmadı, konuşamadı; çünkü planlamanın gerçek anlamda afete ilgili bir algoritması yoktu. İmar planlaması, sadece yapılaşmayı, rant paylaşımını hedefleyen -bana sorarsanız, modası çoktan geçmiş yüz karası- bir anlayıştır, yaklaşımdır. Plancılar olarak, imar planlaması kavramının ötesine geçebilmemiz; sağlıklı kentler, güzel kentler, yaşanabilir kentler nasıl olurumamız gerek. Yani, en fazla rantı üretmeye çalışmak ve bu rantı sözde hakkaniyetçe iileştirmek; artık anlamını yitirmiş, içi boş, yetersiz ve hatta tehlikeli bir planlama hedefidir. Bu nedenle, imar planlamasının tümünden revizyonu -aslında sadece 3194 Sayılı Yasa'nın değil, imar zihniyetimizin, şehir planlama zihniyetimizin, araçlarımızın, kurumlarımızın, ve tabii ki planlama eğitimimizin- revizyonu gerekir.

İşte Bursa örneğinde yaptığımız çalışma, il ölçeğinde strateji planlarının nasıl hazırlanabileceği ve bunun içeriğinin ne olabileceği; yönteminin

katılımcı, sektör temelli katılımcı bir çerçeve içerisinde olup olamayacağı ve nazım planlara geldiği zaman, bunların da yine belediye sınırları içerisinde nasıl sektör temelli ve katılımcı olarak hazırlanabilecekleri esaslarını getiriyor. Bursa planlamasında iş bu kadarla da kalmadı; bu çalışmalar ANAP'lı Belediye Başkanı Sn Erdem Saker döneminde başlatılmıştı. Yönetim değişti; fakat yönetimin plana yaklaşımı ve bizim çalışmalarımıza bakışı değişmedi. DSP'li Belediye Başkanı Sn Erdoğan Bilenser döneminde de, yapılan çalışmaların, genel bir stratejik çerçevenin varlığının, çok önemli olduğu kabul edilmekle beraber, deprem nedeniyle stratejilerin il düzeyinde gözden geçirilmesi gerekliliği gündeme geldi. Yeni Bursa Valisi, Büyükşehir Belediyesiyle birlikte il strateji planının revizyonuna esas olmak üzere sektör temelli katılımcı bir ek süreç oluşturmayı benimsedi. Sektör temelli katılımın arama toplantıları bağlamında biçimlendirilmesi uygun görüldü. Bu sefer böyle bir yol izledik.

Şöyle yaptık: Daha önce size anlattığım şekilde oluşturduğumuz Bursa İli Strateji Planı'nı, bu kez yine Bursa ili bütününde ve yine ülkesel-bölgesel il ve metropoliten alan verilerini gözden geçirerek; afete duyarlı olarak ve orta ve uzun vadeli hedefler çerçevesinde sektör temsilcileri ile tartıştık. Bu süreci plancılar olarak biz düzenleyip, biz yönetmedik. Bu tür arama toplantılarının tasarım ve yönetimi konusunda uzman Sn Prof Dr Metin Ger'in danışmanlığında bir firma görev aldı. Sektörlerin -örneğin, sağlık, turizm, sanayi vb- ileri gelenlerini, belediye başkanlarını, sivil toplum kuruluşları, meslek odaları ve Uludağ Üniversitesi temsilcilerini sadece il strateji planını görüşmek üzere örgütleyip, tartıştıran; sektör temsilcilerinin bilgilerini, düşüncelerini, sorun ve olanak çözümlerini ve strateji önerilerini, öngörülerini bütünleştirmeye çalışan 8-9 aylık bir arama toplantıları süreci yaşandı.

Sözünü ettiğim temsilciler, en az 3 kez birer, ikişer günlük olmak üzere toplantı tartıştılar. Bu işlerin sonunda, ortaya Bursa İli'nin temel stratejileri konusundaki ortak tercihler çıktı. Bu tercihler daha önceki strateji planında göz ardı ettiğimiz, yani hata yaptığımız bazı hususları ortaya çıkardı. Örneğin dağ köylerinin kalkınması, kırsal alanların geliştirilmesi stratejileri. Doğrusu,

kırsal kalkınmayı gözardı ettiğimize üzüldük; ama, yaptığımız hatanın kolayca düzeltililebilir olduğunu ve bu türden bir katılım mekanizmasıyla strateji planını daha ileriye götürebileceğimizi gördüğümüz için de sevindik. Bir başka örnek Bursa nüfus artışı projeksiyonunun sadece bir veri olarak alınmaması, il ve metropoliten alan düzeyinde nüfus hedef ve stratejilerinin belirlenmesi gerekliliği hususu. "Buranın, bu ilin nüfusu bu kadar artacak" demek yerine, "nüfus ne kadar artmalıdır?" tartışması yapmanın, ve giderek Bursa ili için ortak bir nüfus ve yerleşim deseni stratejisi oluşturmanın önem ve gerekliliği üzerinde uzlaşma sağlanması biz plancıları memnun etti.

Tabii netleşen ortak tercihler, sadece toplumsal kalkınmayla ilgili değildi. İlin kültür ve doğa değerlerinin korunması, afet risklerinin azaltılması ve benzeri konular da önemle vurgulandı. Bana sorarsanız, Türkiye'nin en parlak, en iç açıcı planlama deneyimlerinden birisi daha Bursa'da yaşandı. Daha da önemlisi, Ankara'da başaramadığımız işi Bursa'da başarmış ve bir adım daha ileriye götürmüş olmamızdı. Bursa'da vilayet ve belediye, iki yerel yönetim bir araya gelmiş ve ile sahip çıkmak üzere, ilin korunacak ve geliştirilecek değerlerinin ne olduklarını ve koruma-geliştirme stratejilerinin sektörler temelinde neler olduğunu, bir il ana planı, bir il kalkınma planı, bir il stratejiler planı haline getirmişti.

Gördüğümüz gibi, bu planlama deneyimi sadece il çevre düzeni imar planı hazırlama işiyle ilgili değildir; mekânsal olan-olmayan bir sürü konuyu kapsayan, gerçek anlamda bir üst ölçek planlama çabasıdır. Bu bağlamda çalışmaların ürünü olan bir il koruma-geliştirme strateji planını, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'nın onama durumunda olması komik; dostlarımızın kendilerinde böyle bir yetkinin olduğunu düşünmeleri ise hakikaten düşündürücüdür. Sadece mekânsal konularla uğraşan bir planlama makamının, mekânsal olmayan konularda bağlayıcı kararlar alabilmesi mümkün olmadığı için; bu türden planların onay makamının mutlaka bir bakanlığın üstünde, bakanlıklar arası veyahut Başbakanlık düzeyinde, olması gerektiği açıktır. Ama Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, "ben bu tür planları da onarım; çünkü bunlar birer il çevre düzeni imar planıdır"

mantığıyla hazırlanan çalışmalara yaklaşmakta, sunulan planları, düşünceleri bazen onamakta, bazen onamamaktadır. Sağ olsun, çok teşekkür ederiz.

Tabii plan onamak önemli değil, önemli olan, planın içeriğine katkı yapmak, onanan belgenin hayata geçirilmesi sürecini denetleyebilmek. Çünkü planlama, bir süreç işidir. Planlamada önemli olan, bir sonuç durum olarak "plan" değildir; planı elde etmek, stratejileri belirlemek hiç de önemli değildir. Önemli olan, planı, programı, stratejileri, projeleri hayata geçirebilmek, süreci denetleyebilmektir. Planlamak, bu anlamda bir süreç yönetimidir, yönetim hizmetidir ve maalesef Bursa'da hakikaten Ankara'da yapamadığımızı başardık; ama tabii ki yerel yönetimler arasında sahiplenme ve bir otorite boşluğu olduğu için, bu planın öngördüğü süreç yönetilemedi.

Bursa'nın bir ikinci güzel pırıltısı da şu: Belediyede yönetim değişti, ama planlama zihniyeti değişmedi. Bunun altını çiziyorum, Bursa'yı sahiplenme, sorunlarına sahip çıkma ve izlenecek stratejileri belirleme konusunda bir zihniyet değişikliği olmadı. Plancılar için sevindirici bir durum. Daha önce hazırlanmış olduğumuz il strateji planını revize edip etmemeye karar vermek üzere, o ilin sanayicisi, doktoru, meslek odası, üniversite hacası vb, yani iline sahip çıkanların kendi sektörleri ve bütün sektörlerle ilişkili olarak bir ilin, bir kentin geleceğini, ufkunu belirlemek bağlamında yapıcı bir katılım süreci yaşamak da önemli bir deneyim. Bunu Bursa Büyükşehir Belediyesi ve Valilik birlikte başardılar.

- *Planı yapan ekipte farklı meslek alanlarından uzmanlar yer aldı mı?*

- Bu hikâye şöyle: Bursa Büyükşehir Belediyesi'nin bir dönem önceki Başkanı Sn Erdem Saker planlamaya büyük önem veriyordu ve Bursa'nın nazım planlarının hızla tamamlanması gerektiğine inanıyordu. Büyükşehir Belediyesi, kentin nazım planını elde etmek üzere ODTÜ'den talepte bulundu. ODTÜ'den beş kişilik bir danışmanlar ekibi olarak Belediye'yle görüştük ve özet olarak şunları söyledik: "Biz size plan yapmayalım; size planlama kapasitesi sağlayacak, planlama yapabilecek bir kuruluş oluşturalım. Çünkü nazım planların, üst düzeydeki kararların mutlaka kamu çerçevesinde oluşturu-

lması esastır. Biz, bu nedenle bunların müteahhitlere ihale edilmelerinin doğru olduğuna inanmıyoruz. Bunun için bünyenizde size bir nazım planlama bürosu oluşturalım, onu yönlendirelim ve sizi plan yapabilir hale getirelim, ne dersiniz?.." Belediye bu fikri kabul etti ve biz, 5 kişilik ekip olarak bir seneye yakın çalıştık. ODTÜ, İTÜ ve YTÜ'lü genç şehir plancısı ve mimarlar ile 1984'de kapatılan Bursa Nazım Plan Bürosu'nda da çalışmış deneyimli plancılardan oluşan bir Büyükşehir Nazım Planlama Birimi oluştu. Ben, bu planlama birimini, sektör temelli katılımcı, metropoliten alan, metropoliten bölge ve il düzeyinde planlama konusunda, aktif planlama konusunda yönlendirdim. Birinci senenin sonunda ODTÜ danışmanlar ekibi dağıldı. Ben planlama konularında hala danışmanlığa devam ediyorum. Bu çalışmalarda, gerek belediye içinden gerek dışından, mimar, ulaşım plancısı, ekonomist, sosyolog, jeolog, biyolog, inşaat mühendisi, hukukçu vb birçok uzman bize katkıda bulundu.

Bursa Belediyesi, o yıllarda önemli bir proje daha başlattı: kent bilgi sisteminin kurulması ve planlama çalışmalarının elektronik ortama taşınması. Bugün artık bütün planlar, projeler, hemen her tür mekansal bilgi bilgisayar ortamında. Bu aşlında planlama konusunda büyük bir potansiyel oluşturdu. Belediye, bu düzenlemeler sonunda, sadece metropoliten alanın değil, ilin planını -tabii ki valilikle birlikte- kotarabilecek duruma geldi. Ben, bir danışman ya da yol gösterici olarak görev yaptım. Bursa İli Koruma Geliştirme Strateji Planı çalışmalarında görevim buydu. Asıl yük, Belediye'de -ve Bayındırlık İl Müdürlüğü'nde- görevli arkadaşlardaydı. Toplantıları hatırlıyorum. Tartışmaları hatırlıyorum... Planlama sürecinin biçimlenmesini; fikirlerin billurlaşmasını hatırlıyorum. Yeni mezun olmuş, heyecanlı, öğrenmeye hazır ve mesleğimizin toplumsal önemini kavramış dost insanlar hatırlıyorum. Çoğu, bu çalışmalar sırasında önemli deneyim sahibi oldu.

Sonuç olarak planlama sürecinde plancılar, mimarlar vb mesleklerden görevli kişilerin yanısıra, sektör temsilcileri olarak değişik mesleklerden bir sürü insan, atanmışlar, seçilmişler, gönüllüler, meslek odaları temsilcileri, Kent Konseyi üyeleri vb de dahil olmak üzere, çok-kışı

vardı. Bana sorarsanız, yerel ölçekte ilginç, katılımcı bir çalışma yaptık ve, bu çalışmamız sonucunda ortaya çıkan öneriler büyük ölçüde eleştiri almadı, sonuç ürün büyük oranda kabul gördü. Çünkü strateji planı, sonuç durumlar, kesin kararlar belirleyen bir doküman değil, kenti, ili biçimlendirme sürecinin nasıl olacağı ve bu işin hep beraber nasıl yapılacağını ortaya koymaktaydı. Sorunuzu yanıtlayabildim mi, bilemiyorum ama, çok farklı mesleklerden çok insanın katıldığı, gerçek anlamda katılımcı bir planlama süreci yaşadım Bursa'da.

Şunu da söyleyeyim: Şehir plancıları, planlama süreçlerinde maestro olmak durumunda değiller. Kendimi bir maestro gibi görmedim, göremem de. Ben, olsam, olsam bir "danışman fare"yim diyorum Yani, ben yapılması gerekenleri söylüyorum, ama o işleri yapanlar başkaları. "Danışman fare" fikrasını bilirsiniz: Bir fare grubu, çok yaman bir kedinin tacizinde, kedi durmadan fare yakalıyor ve yiyor. Demişler ki, "Bir danışman bulalım; bu danışman, bu kedi belasından kurtulmanın yolunu gösterebilir bize." Danışmanı bulmuşlar. Danışman, sunuşlar yapmış, öneriler geliştirmiş. Ancak bir gün kedi bu sefer başkan fareyi yakalamış, pençesinin içinde, ağzına attı atacak. "Aman danışman, sana bugünler için paralar verdik, hadi kurtar başkanımızı; söyle ne yapsın?" Danışman gitmiş bir bakmış, kedi fareyi yuttu yutaçak, başkan fare bağırıyor, "imdat, yardım, ne yapayım" diye. Herkes danışmana bakıyor, "ne diyecek" diye. Danışman demiş ki, "Derhal köpek ol." Yanındakiler, "Amm da yaptın; nasıl köpek olsun?" Danışman da "Vallahi kardeşim, ben ne yapılması gerektiğini söylerim, uygulama sorumluluğu onda."

Ben, "danışman fareyim" derken şunu kastediyorum: Bütün bu işleri yapan arkadaşlarım, politik, bürokratik, teknik sorumlulukları almışlar; biz ise onlara hangi yolu izlemelerinin daha akılcı olduğunu söyleyen bir konumdayız, bu anlamda kendimi görüyorum. Plan, bir kişinin bir büronun, bir yönetimin planı değildi; gerçek anlamda Belediyenin, yerel grupların ve Valiliğin de katılımıyla, aslında tümünün sahip çıktığı bir

plandı. Bakın, Bakanlığın hazırladığı çevre düzeni imar planından ne kadar farklı bir çerçeve; yerinde hazırlanarak Bakanlığa tasdik için gidiyor, 2 sene "tasdik edelim mi, etmeyelim mi" diye düşünüyorlar. Gelibolu Yarımadası Çevre Düzeni İmar Planını Bakanlık hazırlıyor, tasdik ediyor. Bu işi yaparken de tabii bir sürü hatalar yapabiliyorlar. Tepeden inmece, merkezden aşağıya gelen; strateji kararı da içermeyen; ama adı plan olan, yasal belge olan bir çalışma ile; aşağıdan gelen, oranın sahipleri orada yaşayan insanların tüm boyutlarıyla bir araya gelerek, tartışarak oluşturdukları bir strateji planını yukarıya tasdik için, değerlendirmek için sunmaları arasındaki farkı anlayın...

Bu planın hazırlanmasında biz profesyoneller sadece yardımcıyız, danışmanız, yol göstericiyiz; planı uygulayacak olanlara süreç içerisinde kabul ettirerek, benimsettirerek yapıyoruz, bizim sanatımız bu. Bu tespit, plancının konumunu gündeme getiriyor: acaba planıcı, her şeyin doğrusunu bilen, herkes için neyin uygun olduğunu bulan, geleceği gören ve doğruları belirleyip, dokümanlara aktaran, neredeyse yarı tanrısal bir konumda olmak durumunda mı? Planıcı, yasaları biliyor, toplumu biliyor kenti biliyor, yani her bir şeyi biliyor; ne yapılması gerektiğini söylüyor ve halka rağmen size rağmen uygulamaya yön gösteriyor... Olabilir mi böyle bir şey? Doğru mu bu? Planlama deneyimlerim boyunca kendimi hep müzakere süreçlerine katılan, insanları kent konusunda, sınıklar konusunda, tutumlar konusunda bilgilenen-

diren; onların tartışabilmesini, birbiriyle uzlaşabilmelerini sağlayan ve teknik hususlarda seçenekler sunan bir konumda buldum.. Sanıyorum planlama, planlamacılık bu biçimiyle anlamlı... Küçük dağları biz yaratmadık!

- *Planın bölgesel dinamiklerin dikkate alınarak hazırlandığını söylemişsiniz. Bursa'nı kendi iç ve dış dinamikleri ve bölgesel dinamikleri nelerdi, bunlar bağlamında belirlediğiniz hedefler neler oldu?*

- Doğal çevre koruma, bizim için son derece önemli bir planlama konusudur. Orman alanları ve tabii ki milli park, Uludağ Milli Parkı, staflüye bağlanmış, yasalarla belirlenmiş koruma alanlarıdır; Orman Yasasına göre Orman Bakanlığı, Milli Parklar Yasasına göre Milli Parklar İdaresi buraları korumakla yükümlü. Yani plancılardan buraları için herhangi bir şekilde "burada bu olacak, şurada şu olacak" deme durumu yok. Ancak ova, Bursa Ovası, tarımsal alanlar, özel ürün alanları; ekolojik açıdan önemli olduğunu bildiğimiz sulak alanlar, kumsallar, dağlar, su havzaları vb alanların korunması konusunda kimin sorumlu olduğu çok açık değil ve bu konularda

hedeflerin açık ve net bir şekilde ortaya konulması gerek. Çevreci gruplar, tarım-ziraat odaları ve doğayı seven herkes bize katılıyor; koruma alanlarını yeşile boyadığımız zaman, "evet, evet buralar korunmalı!" diyorlar. Fakat bir başka grup var; örneğin sanayiciler, -Bursa için sanayi ihracat kapasitesinin, sanayi yatırımlarının, altyapının ne kadar önemli olduğunu; yer seçiminin, işyerlerinin mekansal stratejilerinin, işgücünün önemini çok iyi biliyoruz- onlar da sanayi gelişme alanları, depolama alanları, atıkların depolanması ve benzeri konularda düşünce sahibiler. Ancak bu iki sektörün hedeflerini, stratejilerini, siyasalarını üst üste çakıştırdığımız zaman, bu meseleler birbiriyle uyuşmayabiliyor.

Soru şu: Bu iki farklı amaçta karşılaşan sektörün, yerel grubun anlaşmasını, bir plan dokümanı üzerinde buluşmalarını kim sağlayacak? Ben, plancı olarak, çevrecileri dinleyip, sanayicileri dinleyip, oturup bir plan dokümanı üzerinde "bu

böyle olacak" kararını verebilme durumunda mıyım? Bizim görevimizin şu olması gerekmez mi? Bu iki sektörü bir araya getirip, "Gelin, Bursa'ya sahip çıkmak durumunda olan ve zenginleşmek isteyen bir toplumun fertleri olarak bu işi, bu iki sektörün çelişen hedeflerini, stratejilerini uyumlu hale nasıl getireceğimiz konusunda el sıkalım" demek görevi plancının. Eğer plancı bu görevini yerine getirirse; sektör temelli müzakereler, sektör ana planlarının çakıştırılması yöntemini kullanarak bir ana plana ulaşıldığında o plana her kesim katılabiliyor. Ama böyle bir süreç izlemeden, tepeden inme, "bilimselim" zannıyla haddinizi aşarak sahibi olmadığımız, yaşamadığınız yerler ve insanlar için göremediğiniz mesafeler, yıllara sarı kararlar almak, ne yazık ki planlama yapmak olmuyor. Bu tür dayatmacı, yasaklayıcı, tepeden inme, evet/hayır'cı, ben bilirim'ci yaklaşımlar bağlamında ülkemize, topraklarımıza kötülük ettiğimize inanıyorum; insanlarımıza, şehirlerimize faydalı olmadığımızı inanıyorum. Yani, planda Bursa Ovası üstüne, "burası korunacaktır" hükmünü yazdığım zaman, ne yapmış oluyoruz?.. Ova korunmadığı zaman, "biz korunacaktır yazmıştık, ne yapalım, Bursalılar ovayı korumak istemiyorlar" mı diyeceğiz? Yıllardır bu böyle oldu. Bizim görevimiz; Bursa'ya, neyi, niçin, nasıl kaybettiklerini belirli bir şekilde anlatmak ve ova koruma bilincini planlama süreci içinde oluşturmak. Yani haritaların planların lejantlarına "korunacak alan" yazacağıma, insanların gönüllerine korunma gerekliliğini koymak, koruma bilinci oluşturmak.

Planlama, aslında bana sorarsanız haritalarla ilgili değil, renklerle ilgili değil, yapılarla, altyapılarla ilgili değil; özünde sadece ve sadece insanla ilgili. Plancı, oraların sahibi olan, orada yaşayan insanların kalbine ve kafasına giremediği müddetçe, çizemediği müddetçe, hiçbir şey yapamaz. Katılımcı planıcılık, aslında bizim alıştığımız ve sandığımızdan çok daha değişik bir yaklaşım stratejisi ve usulüdür.

- *Bursa il planı deneyimi hep temenni ettiğimiz katılımcı planlamaya ve ülkemizde çok tartışılan ancak örneklerini göremediğimiz bölge planlarına*

Plancı, akıl verir; tabii bunu isteyene, ihtiyaç duyana verir.

PLANLAMA
2001/1-2

bir örnek oluşturuyor. Bunun da nasıl bir süreçle başarıldığını anlattınız. Son olarak meslektaşlarımıza iletmek istediğiniz mesaj nedir?

- Bütün bunlardan çıkarttığım dersler şunlar: Plancı, planladığı yerin sahibi değildir. Planlanan alanın büyüklüğü ne olursa olsun, mutlaka onun yasalara dayanarak bir sahibi, sahipliliği söz konusudur. Plancı; bu sahip ve sahipli, sahip olan örgütün sorunlarının nasıl çözüleceği, o örgütün elindeki kaynak, dayanak, olanaklara bakarak, bu sorunların çözümünde izlenecek, hatta hareketin ne olacağını belirleyen bir kamu hizmetkarıdır. Plancı, bu anlamda yönetime hizmet sunar, seçenek gösterir; karar veren merci, tabii ki o alanın sahibidir, uygulamayı yapacak olandır, sorunların sahibidir, sorunları çözmek durumunda olandır. Bu anlamda plan, sadece olması gerekenleri gösteren bir belge değil, olması gerekenlere nasıl ulaşılacağını; yani stratejileri, siyasaları, ufku, hedefleri belirleyen bir doküman. Bu anlamda planlama, bir süreç meselesidir. Planlamada önemli olan; politikadan programa, programdan plana, plandan projeye ve projeden de uygulamaya, yani bütçeye, paraya geçiş sürekliliğini yakalayabilmektir. Planlama işi, sorun çözmek üzere yapılacak işlerin nasıl yapılacağını belirleme işidir. Planlama; sadece hedefler, sadece kısıtlar, sadece yaşalar meselesi değildir. Plancı, akıl verir; tabii bunu isteyen, ihtiyaç duyana verir. Bu anlamda, üst ölçek planlar, demek ki alt ölçekteki planlara akıl veriyor, yön veriyor, ışık tutuyor. Planların amacı, sorunları çözmek; sorunları çözmek için yapılacak işleri, yapılacak, izlenecek, hatt-ı hareketi belirlemek.

Uzun sözün kısası; planlama anlayışımızı, plan yapışımızı, planlama süreçlerimizi, planlama dayanaklarımızı, araçlarımızı, yasalarımızı, planlama eğitimimizi kökten değiştirmek mecburiyetindeyiz. Bunu yapabilecek güçteyiz, düşüncelerimiz var, yerel bilinç var, bilgi birikimi var, deneyimimiz var; ama her zaman olduğu gibi, bütün bunların hayata geçebilmesinin engelleri de var ve engellerden en önemlisi biziz. Koltuğunu tutmaya çalışan, kazancını sürdürmeye çalışan, alıştığından bir türlü uzaklaşmak istemeyen meslektaşlarımız, bürokrasimiz, teknokra-

simiz, eğitimimiz, bunun en önemli engeli oluyor. Yani bize bizden daha düşman yok.

Türkiye'de olması gereken planlama sistemi, planlama yaklaşımı; düşüncesi, araçları, yasasını vakit geçirmeden yeniden düşünmek mecburiyetindeyiz. Eğer Türkiye, Avrupa'yla bütünleşecekse, ilk önce kendini düzeltmesi gerekir; evini düzeltmeden, kafasını düzeltmeden Avrupa ile uyum sağlamak mümkün değildir. Şu andaki planlama düzenimiz, sistemimiz, şu andaki ihtiyaçlarımıza, şu andaki bize, bilgi düzeyimize yakışmayan bir düzendir. İlk önce bu düzeni değiştirmemiz; bunu değiştirdikten sonra, bunu Avrupa sistemiyle nasıl bütünleştireceğimiz konusunda düşünme hakkını kazanmamız gerekiyor. Yoksa bu düşünce tembelliği içinde, bu eleştiri korkaklığı içerisinde, bu doğru bildiğini söylemekten kaçınma alışkanlığı içerisinde hiçbir yere varamayız.

Yapacağımız; yeni düşünceleri denemek, mevcudu eleştirmek, onun ötesine geçmek için çalışmak. Tabii her zaman karşımızda Bayındırlık ve İskan Bakanlığı olacaktır; her zaman karşımızda, mevcut durumun devamından fayda bulan ve bu değiştiği zaman, kendi gücü, kazancı, fırsatları veyahut da bir şeyi eksileceğini sananlar ile uğraşmak zorundayız. Onlarla da uğraşırız, hiç sorun değil. Bursa; bu işlerin nasıl yapılabilceğinin çok küçük bir örneği. Ankara'da yapamadık, yapamadım. Bursa'da o kadar mutlu oldum ki!!! En azından iki ve şimdi de bir üçüncü "yeni" denemeye başladık: sağlıklılaştırma amaçlı planlama. İslah imar planı yapılmış ve kaderine terk edilmiş. Bana sorarsanız, planlama anlamında aslında insanlık suçu işlenmiş, keht suçu işlenmiş. İslah planlama alanlarının ıslah edilebilmeleri için nasıl bir planlama, nasıl bir yaklaşım; -herhalde imar planlaması değil-? Bursa Valiliği, Bursa Belediyesi bunun arayışları içinde. Yani, gözüktüğü gibi umut yereldir. Yani, belediyelerin yanında olmak, yerel güçlerin yanında olmak; kendi toprağına, kentine, kendi sorunlarına sahip çıkmak isteyen insanlara hizmet etmek, biz plancılar için tek çıkar yol ve en büyük umut bu, inanın buna.

Metropoliten Kentin Etki Alanında Kalan Kentlerin Çeperindeki Arsaların Dönüşüm Süreci Çorlu/Büyükkarıştıran örneği

Şazuman SAZAK:
Yrd. Doç. Dr., Trakya
Üniversitesi Mühendislik
Mimarlık Fakültesi
Mimarlık Bölümü

Şazuman SAZAK

Türkiye'de kentleşmenin başladığı 1950'lerden günümüze metropolleşme sürecine giren kentlerin (Ankara, İstanbul, İzmir örneği) kendi aralarında ve kent merkezi ile aralarında boş alanlar bırakarak, atlamalı bir şekilde geliştiği ve kent içi alanların bir süre boş kaldıktan sonra dolduğu konu ile ilgili ikincil kaynaklardan tespit edilmiştir.

Bu durumda ortaya çıkan kent formu, iki dönemli değişik formlar alan dinamik bir yapıya sahiptir. Her atlamalı gelişim, desantralize olmuş bir kent formunun yolunu açar. Bu form bir süre devam eder. Kentler daha sonra kent boş alanların dolması ile yeniden bütüncül bir form alırlar.

Ankara metropolünün 1950-97 yılları arasında gelişme süreci üzerine Gülöksüz'ün (1998) "The Role Of Landowner Behaviour in the Growth Pattern of Cities" (Toprak Sahibinin Davranışının Şehirlerin Büyüme Biçimlerindeki Rolü) başlıklı doktora çalışmasında, Ankara kentinin bu yöndeki büyüme biçimi tespit edilmiştir. Yine Ankara kenti üzerinde "Ankara, 1985'den 2015'e kadar" konulu çalışma kapsamında Türel ve Günay'ın (1986) "Ankara Metropoliten Alanında Yerleşme Deseni" başlıklı çalışmasında kentin sıçramalı olarak yayıldığı, daha önce kentin sıçradığı noktalarla kent arasının dolduğu tespiti yapılmıştır.

İstanbul ve İzmir metropoliten kentleri üzerinde yapılan çalışmalardan İstanbul metropoliten kentinin desantralizasyon sürecine girdiği ve çeşitli kentsel etkinliklerin, başta büyük ve orta ölçekli sanayi olmak üzere, örgütlü ve örgütsüz

olarak kent dışına sıçradığı, sonra aradaki boşlukların dolarak yayılmanın devam ettiği tespiti yapılmıştır (Diren, 1995).

Keza 1950 yılında geçirdiği teknolojik aşama sonucu metropolleşme sürecine giren İzmir kentinin sıçramalı olarak çevreye doğru büyüdüğü tesbiti yapılmıştır (Ak, 1981).

Bu araştırmanın amacı, 1950'lerden itibaren metropolleşme sürecine giren Türk kentlerinde görülen 2 dönemli - önce şehrin çeperinde gerçekleşen atlamalı gelişimlerin bir süre desantralize olmuş kent formuna yol açıp, daha sonra aradaki boş alanların dolması ile bütüncül bir form olarak yağ lekeli şeklinde gerçekleşen - büyüme yapısının metropoliten kentlerin etki alanında kalan hızlı kentleşme ve nüfus artışı gösteren kentlerde de görülüp görülmediğinin tespit etmektir.

Çalışmada bu kapsamda, metropoliten etki alanında kalan kentlerin atlamalı büyüme yapısı ve bunun altında yatan nedenler, Çorlu örneği özelinde incelenmiştir. Bunun tespiti için kent çeperindeki arsaların dönüşüm süreci ile kent büyüme yapısının ilişkisi değerlendirilmiştir (Sazak, 2001).

Kent Büyüme Modeli ile İlgili Kabuller

Bu çalışmada metropoliten etki alanında kalan bir kentin çeperinde gerçekleşen arazi dönüşümünü ve kentin büyüme yapısını ortaya koyabilmek için, metropoliten Türk kentlerinin büyüme yapısı üzerinde Gülöksüz'ün (1998) yapmış olduğu bir araştırmadaki kabuller dikkate alınmıştır.

PLANLAMA
2001/1-2

Çalışma, hızlı kentleşme ve nüfus artışı gösteren kentlerde büyüme biçiminin açıklanacağı kuramsal bir çerçeve önerisini içermekte olup neo-klasik kentsel arsa piyasası kuramlarında (Alonso,1964; Muth,1961 and 1969; Mills,1969 and 1981) ve kır-kent çeperi arsa piyasası modellerinin (Bernard,1981) temelleri üzerine kurulmuş kabullenimlerde bazı değişiklikler öngörülmektedir.

Çalışmada geliştirilen model, dinamik dengeyi, arsaya yapılan yatırımın düzeyindeki farklılaşmaya göre şekillenen, homojen olmayan arsa ve beklentiler doğrultusunda hareket eden aktif arsa sahipleri ile arsa sahibi beklentileri ile şekillenen fiyat yapısı doğrultusunda hareket eden yatırımcı davranışını kabul etmektedir.

Çalışmada incelenen büyüme yapısı iki dönemi içermektedir. İlk dönemde atlamalı gelişmeler kent merkezi ile aralarında boş arsalar bırakır ve bu alanlar belirli bir dönem boyunca boş kalır. İkinci dönemde ise kent içi boş alanlar gelişir.

Bu şekilde gerçekleşen büyüme yapısında, beklentiler doğrultusunda hareket eden aktif arsa sahipleri davranışının etkisi irdelenmiştir. Arsa sahipleri davranış arsanın alışı ve satış tarihleri arasında, arsa rantındaki artışı elde etmek güdüsü ile şekillenir ve bu artışı maksimize edecek şekilde hareket ederler. Yüksek beklentileri nedeniyle, mevcut rant artışına göre değil, gelecekteki rant artışı beklentileri doğrultusunda karar verirler.

Kent formunun belirlenmesinde etkili olan aktörlerin davranışları altında yatan yönlendiriciler arsa rantını maksimize etmek ve arsa üzerindeki etkinliklerin elde edilen yarar veya karı maksimize etmek olarak irdelenmiştir. Örneğin, araştırma bölgesinde yer seçen sanayici, hem ucuz arsa temin etmekte hem de rantını en çoğa çıkarmaktadır.

Aktörler kentin üç bölgesinde, merkezi kent, çevre ve çeperdeki farklı arsa gelişmişlik seviyesi nedeniyle belirli noktalarda kırılma gösteren rant yapısının farkında olarak davranırlar. Kent mekanında karlı yatırımların konumunu belirleyen iki etkenden birincisi, atlamalı gelişimin, bu gelişim ile merkezi kent arasında belirli bir dönem boş kalan arsaların ve bu dönemden sonra boş arsaların gelişiminin altında yatmaktadır.

Dolayısıyla kentin çeşitli bölümlerinde arsaların gelişmişlik düzeyi belirleyicidir. İkinci olarak da arsaların gelişim-rantının, aktörlerin mekansal seçimine yönelik davranışları üzerinde önemli etkileri vardır.

Aktörler, değişik gelişim düzeylerindeki arsaların rant farklılıkları ve bu arsaların sunduğu değişik gelir olasılıkları doğrultusunda hareket ederler. Genel olarak kent içindeki arsa planlanmış kentsel arsadır. Çevredeki arsalar bölümlenmiş, planlanmamış geçiş arsasıdır. Çeperdeki arsa ise planlanmamış tarım arsasıdır.

Bu üç tip arsa rant fonksiyonlarındaki görece farklılıklarına göre mekanda konumlanırlar. Kentsel arsanın rantı en yüksektir ve rant fonksiyonu en dik olmaktadır. Tarım arsasının rantı en düşüktür ve sabittir. Geçiş arsasının rantı, tarımsal arsadan yüksek, kentsel arsadan düşüktür. Satışta bu rantlar arsa fiyatına yansıtıldığı için, yatırımcı için en karlı durum; diferansiyel ranttaki bir artıştan kaynaklanan rant artışı elde etmektir. Bu durumda, hiçbir gelişim etkinliği olmayan, yalnız tarımsal rantı kapsayan çeperdeki arsayı düşük fiyat ile alan yatırımcı, diferansiyel ranttaki artışı ve gelişme rantının tamamını elde etme olasılığına sahip olmaktadır.

Kentin çeşitli bölümlerinde arsaların gelişmişlik düzeyindeki farklılıklarının ve kent merkezinden belli bir mesafe uzaklıktaki arsaların kentsel dönüşüme uğrayacağına dair arsa sahibi beklentilerinin bir sonucu olarak, çeperde arsa almak ve buradaki gelişimi teşvik etmek uzun vadede yatırımcılar için karı maksimize eden bir davranıştır. Bu durum, ilk dönemde kent çeperinde gerçekleşen atlamalı gelişimi açıklamaktadır.

Beklentiler doğrultusunda hareket eden etkin arsa sahibinin davranışında, etkin aktif arsa sahipleri, gelecekte arsalarında oluşacak rant beklentisini, arsalarının mevcut fiyatına yansıtırlar ve rezervasyon fiyatlarını oluştururlar. Dolayısıyla arsa sahipleri, rezervasyon fiyatlarına; gelecekte elde edilmeyi bekledikleri rantı mevcut fiyatlara yansıtarak oluştururlar. Bu artışın seviyesi, her ne kadar öznel olarak belirlenirse de (her arsa sahibi kendi arsasının özellikleri ile ilgili farklı vizyonlara ve kararlarını etkileyen farklı kişisel ve finansal koşullara sahiptir) esas olarak arsaların kent

Aktörler, değişik gelişim düzeylerindeki arsaların rant farklılıkları ve bu arsaların sunduğu değişik gelir olasılıkları doğrultusunda hareket ederler.

içindeki gelişmişlik seviyesi ve konumu ile yerinden ilgilidir.

Kentin yerleşmiş alanında, gelişmiş bir arsanın veya çeperdeki bir tarımsal arsanın sahibinin beklentileri düşüktür. Çünkü arsa sahipleri, arsanın özelliklerinde gelecekte bir gelişme olup olmayacağı konusunda daha az umutludur. Bu nedenle, kent içinde yer alan arsa gelişme rantını zaten kapsadığından, yüksek rant artışlarına eğilimli değildir. Çeperdeki tarımsal arsanın dönüşme olasılığı ise çok düşüktür.

Kente yakın-çevre alanında bulunan arsa sahiplerinin beklentileri yüksektir. Bunun nedeni, arsanın gelecekte dönüşme ihtimalinin yüksek olması ve arsanın kent içinde görece konumu, imar hakları gibi özelliklerinin henüz kesinleşmemiş olmasıdır. Arsa her türlü ihtimale açıktır. Burada ortaya çıkan öznel beklentiler gelecekte gerçekleşebilir de gerçekleşmeyebilir de.

Arsa sahiplerinin kentsel dönüşüm ve paralel olarak rant artışı beklentileri, uzaklık ve kentin büyüme oranıyla ilgilidir. Yüksek gelişme oranı beklentileri artırırken, düşük gelişme oranı bunları engeller.

Türkiye'de 1950'lerden itibaren yaşanan hızlı kentleşme ve nüfus artışı nedeniyle, metropoliten kentlerde olduğu gibi etki alanındaki kentlerde de (incelenen Çorlu örneğinde olduğu gibi) yüksek gelişme hızı nedeniyle bu beklentiler kent merkezinden uzak mesafelerde bile oldukça yüksek gerçekleşmektedir.

Kent merkezine komşu alanlarda arsa sahiplerinin yüksek beklentileri ve bu beklentiler tarafından belirlenen yüksek fiyatlar sonucunda, yeni gelişmeler çepere sızır. Bu durum arsa sahiplerinin beklentileri çerçevesinde kent içi boş alanların olduğu bir gelişmedir. Böyle bir atlamalı gelişme, atlamalı yerleşim ile kent merkezi arasında kalan yüksek beklenti alanındaki arsa sahibi rant artışı beklentileri ile birleşir, hatta onları daha da artırır.

Çorlu kenti çeperinde atlamalı gelişim ve çeperde arazinin dönüşüm örneğinin incelendiği araştırma kapsamında, arsa sahipleri bölgede yer seçen sanayinin önereceği rantı elde etmek için arsasını bu öneriyi alana kadar ve ayrıca satış fiyatı da kendi beklenti seviyesine ulaşıncaya kadar elde tutmakta ve bölgede atlamalı gelişim bu şekilde gerçekleşmektedir.

Çevredeki arsanın yeni görece konumu (kentten yerleşim alanına bitişik) gelecekteki kentsel dönüşümü kesinleştirir. Çevredeki arsaların sahipleri, planlama ve gelişim yoluyla kentsel arsaya dönüşmeyi teşvik ederler. Bu nedenle, arsa diferansiyel ranttaki artışın ardından, maksimum rantı kavuşur. Bu alandaki arsa sahipleri öneri fiyatları kendi beklenti seviyelerine ulaşıncaya kadar arsalarını boş tutarlar. Bu boş alanların daha sonra dolması, bu beklenti karşılandığında gerçekleşir. Çevredeki boş arsaların sahipleri, kentin büyümesi sonucunda, arsa rantı seviyesinin kendi beklenti düzeylerine ulaşması ile arsalarını gelişime açarlar. Bu noktadan sonra kentin bu bölgelerindeki arsalar da dönüşür ve gelişir.

Yukarıda ele alınan kuramsal çerçeve önerisi:

1. Kent çeperinde atlamalı gelişme;
2. Belirli dönemlerde atlamalı gelişme ile kent merkezi arasında kalan boş alanlar;
3. Bu arsaların daha sonra dolmasına getirdiği açıklama ile;

hem metropoliten kentin etki alanında kalan kentlerde çeperdeki arsaların dönüşüm sürecine, hem de kentin büyüme yapısı ve biçimine açıklama getirilmiştir.

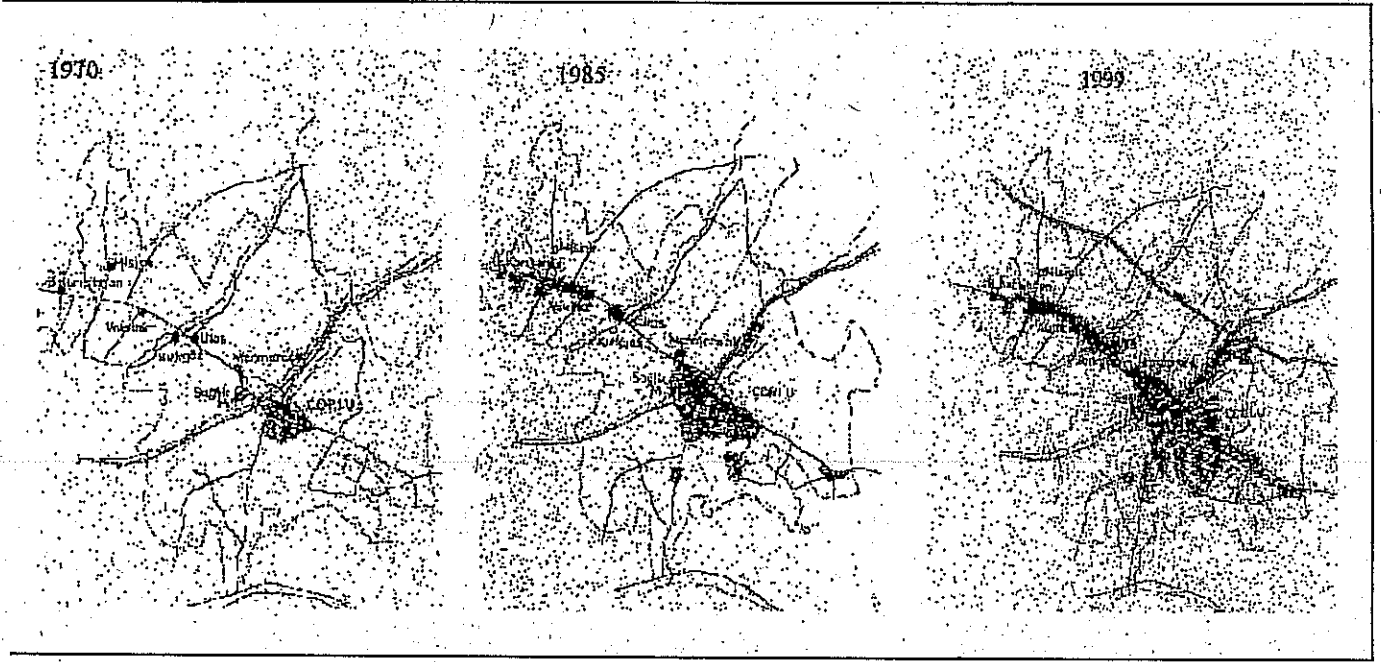
Çorlu Kenti Örnek Çalışma Alanının 1970-1999 Tarihleri Arasında Gelişme ve Araştırmanın Metodolojisi

Çalışmada kentsel yerleşim için örnek alan olarak, 1980'lerden başlayarak özellikle 1990'lardan sonra İstanbul metropoliteni etki alanında kalan Çorlu kenti seçilmiştir. İstanbul sanayinin desantralizasyonu sonucunda metropoliten alan dışında yer seçen çok sayıda sanayi kuruluşu, Çorlu kenti ile bütünleşen yakın çevrede; İstanbul, Tekirdağ, Çerkezköy, Edirne olmak üzere 4 doğrultudaki ulaşım aksları üzerinde yer seçmiştir (Şekil 1).

Bu çalışmada, Çorlu kentsel yerleşiminin çeperinde arazi kullanımında dönüşüm sürecini tespit çalışması için örnek çalışma alanı olarak Çorlu-Edirne (E-5) karayolunun Çorlu-Büyükkarıştıran koridoru seçilmiştir. Bu koridorun gelişim süreci, İstanbul sanayinin desantralizasyonu sonucu bu bölgeye gelen sanayinin bu bölgede kent merkezine göre atlamalı olarak yerleşmesi ile başlamıştır.

Arsa sahiplerinin kentsel dönüşüm ve paralel olarak rant artışı beklentileri, uzaklık ve kentin büyüme oranıyla ilgilidir.

Şekil 1. Gelişim süreci içinde Çorlu kentinde yerleşim alanlarının dağılımı

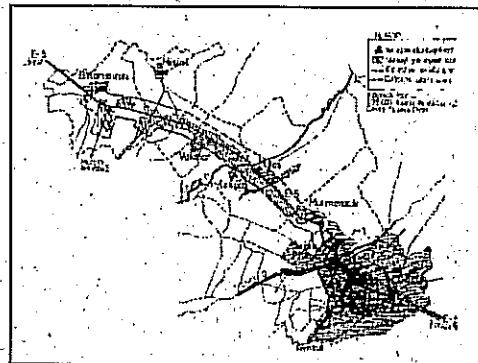
Örnek olarak seçilen bölge, Çorlu merkezden başlayan ve Lüleburgaz'a bağlı Büyük- karıştıran sınırları arasında toplam 32 kilometrelik karayolunun her iki tarafında beşyüz metre olmak üzere bir kilometre genişliğinde bir koridoru kapsamakta olup, yaklaşık 3455 Ha'dır (Şekil 2: Örnek çalışma alanı).

Örnek çalışma alanına çeşitli belediye sınırı içi ve dışında kalan 7 bölge girmektedir. Bu yerleşmeler (bölgeler) merkezden uzaklıklarına göre sırasıyla; Çorlu kenti belediye alanı içinde kalan Sağlık Mahallesi ile Çorlu'ya bağlı Marmaracık beldesi belediye alanı (1999'da belediye oldu), Ulaş beldesi belediye alanı (1992'de belediye oldu), Kırkgöz ve Vakıflar köyleri ile Misinli beldesi belediye alanı ve ayrıca Lüleburgaz'a bağlı Büyükkarıştıran beldesi belediye alanının (1988'de belediye oldu) bir kısmını kapsamaktadır. 7 bölgede toplam parsel sayısı 1819 olup, araştırmaya tüm parseller dahil edilmiştir. Söz konusu koridor kapsamında örnek alanda %100 tespit çalışması yapılmıştır ve araştırmada kent merkezine uzaklıklarına göre bölgeler, gelişme süreçlerindeki farklılıkların tespit etmek amacıyla bu çalışmada karşılaştırmalı olarak ele alınmış olup Çorlu merkeze göre Sağlık ve Marmaracık çevre, Ulaş ve Kırkgöz yakın çeperde, Vakıflar,

Misinli ve Büyükkarıştıran ise çeperde yer almaktadır.

Araştırma bölgesindeki gelişme süreçleri 1970-99 dönemi boyunca, sanayileşme ile hızla büyüyen bir kent içerisinde gerçekleşmiştir. Kentin bu hızlı büyümesi ve genişlemesinin bir sonucu olarak 1970'lerden 1980'lere kadar kent çevre ve çeperinde yer alan 7 bölgedeki tarım arazisi 1980'lerden sonra endüstriyel kuruluşların kent çeperinde yer seçimleri ile gelişmeye başlamıştır.

Araştırma koridoru üzerinde bulunan bölgeler, atlamalı gelişim ile 1980'lerde boş alanlar haline almışlardır. Gelişimin yavaş olduğu bu dönem sürecinden sonra 1985 sonrasında ve özellikle de 1990'dan sonra bu alanlar üzerinde hızlı gelişme

Şekil 2: Örnek Çalışma Alanı

süreci başlamış ve halen devam etmektedir. Araştırma bölgesindeki arsalar tüm kentsel gelişme sürecini (planlama, altyapı, binaların inşası ve tarımsal arsadan kentsel arsaya dönüşme esnasında her türlü dışsallığı kapsayan çevre alanın kentsel bir yerleşim haline gelmesi vb) henüz tamamlanmamış olmakla birlikte bölgede 2 dönemli bir-kent gelişme yapısı sergilenmiştir. İlk dönemde atlamalı gelişimler kent merkezi ile aralarında boş alanlar bırakmış, ikinci dönemde ise kent içi boş alanlar gelişmeye başlamıştır.

Araştırma Metodolojisi

Bölgelere göre arazilerin tescil tarihi başlangıç kabul edilerek, bu tarihten temmuz 1999 tarihine kadar olan süreç içerisinde, yürütülen araştırma boyunca 4 tip veri toplanmıştır. Bunlar; arsa sahipliğinin aktarılması süreci, arsa fiyatlarının değerlendirilmesi süreci, arsa sahipleri ve geliştirici stratejileri, kent planlaması için genel idari ve yasal mevzuat ve çalışma alanlarının planlaması süreci ile ilgili verilerdir.

Örnek Çalışma Alanı Çorlu - Büyükkarıştıran (E-5) Koridorunun 1970-1999 Tarihleri Arasında Gelişme Süreci

Araştırmada bölgedeki gelişme süreci, arsa pazarı kuramına dayanarak, atlamalı gelişmenin merkeze olan uzaklığına göre, gelişme evreleri şeklinde ele alınmıştır. Belirli periyotlara göre gelişimin nasıl gerçekleştiği belirlenmiş, kent ile atlamalı gelişim arasındaki boşlukların dolması şeklinde gerçekleşen büyüme yapısında toprak üzerindeki arz ve talebi gerçekleştiren arsa pazarı aktörlerinin davranışının etkisi irdelenmiştir. Öte yandan ilk gelişim evresinden itibaren bu süreç içerisinde arazi fiyatlarındaki dönüşüm belirlenmiştir.

Arsa Pazarı Kuramı modelindeki kabule göre gelişme süreci üç dönem, T_0-T_1 , T_1-T_2 ve T_2-T_3 olarak gerçekleşmektedir. Ancak araştırma bölgesindeki arsalar tüm gelişme sürecini tamamlamamışlardır. Bölge T_0-T_1 sürecinden geçip, T_1-T_2 sürecinde bulunmakta olup henüz T_2-T_3 süreci gerçekleşmediğinden bu araştırmada bölgedeki gelişimde iki dönem değerlendirilmeye alınmıştır.

• T_0-T_1 , I. Dönem,

• T_1-T_2 , II. Dönem,

olmak üzere. T_0 araştırma bölgesindeki arsaların tescil edildiği zamanı; T_1 , atlamalı olarak gelişmenin olduğu zamanı; T_2 , atlamalı gelişim ile merkez kent arasındaki aralarda gelişmenin başlangıç zamanı; T_3 , atlamalı gelişim ile merkez kent arasında ki boşlukların dolduğu zamanı verir.

Bölgeler kent merkezine uzaklıklarına göre gelişme süreçlerindeki farklılıkların tespit edilmesi amacıyla bu çalışmada karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır.

Arsaların Tescili -İlk Arazi Sahipliliği- Böl- gelere Göre Çeşitli Tarihlerde Tescil Edilen İlk Kadastral Parseller

Bölgelerdeki arsalar, 1970 yıllarından sonra değişik tarihlerde tescil görmüştür. Araştırmaya giren 7 bölgede, toplam 1819 parselin % 90,7'si köyden kişilere, % 9,3'ü dışarıya tescil edilmiştir.

Arsaların Tescilinden İtibaren Mal Sahipliğine Dönüşüm Süreci

Bu süreç daha önce belirtildiği gibi 2 dönemde değerlendirilmiştir.

I. dönem (1971-1985)

II. dönem (1986-Temmuz 1999)

Araştırma kapsamında her bir dönem kendi içerisinde 5'er yıllık alt dönemlere ayrılarak değerlendirilmiştir.

Araştırmada arsaların tescilinden itibaren mal sahipliğine dönüşüm sürecinin tespiti için önce, yıllar ve dönemlere göre bölgelerdeki ortalama arsa satışlarının birbirinden farklı olup olmadığı varyans analizi yöntemiyle test edilmiştir. Yapılan test sonucunda, bütün yerleşimlerdeki ortalama arsa satışlarının istatistiki olarak birbirinden farklı olduğu tespit edilmiştir. Araştırma kapsamında daha sonra bölgeler ve dönemlere göre arsa satış miktarlarının oransal karşılaştırması yapılmıştır.

Araştırma 1970-99 dönemi içerisinde yıllara ve dönemlere göre yapılmış ve her yıl için tek satış tarihi (ilk satış tarihi) değerlendirilmeye alınmıştır.

Dönemlere Göre Araştırma Bölgesinde Arsa Satışlarının Oransal Dağılımı

I. Dönem (1971- 1985)

Arsa satışı ile ilgili dönemlere göre yapılan ve yukarıda ele alınan değerlendirmelerde özellikle Çorlu kentsel merkezine göre, çeperden daha uzakta bulunan arsa satışlarının daha erken dönemde gerçekleştiği ve 1970-85 yıllarını kapsayan I. Dönemde sanayi tesislerinin Çorlu kenti çeperinde yer seçtikleri ve böylece kent çeperindeki (Büyükkarıştıran ve - Vakıflar) arsaların öncelikle gelişime açıldığı ve araştırma bölgesinde atlamalı bir gelişimin yaşandığı tespit edilmiştir.

II. Dönem (1986 - Temmuz 1999)

1986-99 (Temmuz) yıllarını kapsayan II. Dönemde ise sanayileşme ve kentleşmede yaşanan hızlı gelişme ile kent yakın çevresinde yer alan Sağlık Mahallesi ile Marmaracık beldesindeki tarımsal arsalar özellikle kırdan kente göç ile gelen alt gelir gruplarının konut talebini karşılamak üzere parselasyon görecelik, tarımsal alt bölümlere ayrılarak ve ya kentsel planlama yoluyla, gelişime açılmıştır.

Vakıflar ve Büyükkarıştıran bölgeleri başta olmak üzere, araştırma bölgesi içerisindeki diğer bölgelerde de yer alan sanayi tesislerinin ise, araştırma bölgesi içerisindeki parsel sayıları ve alanlarına göre oranları değerlendirildiğinde, önemli sayılabilecek oranda yer seçimleri ile bu bölgelerdeki arsalarında gelişime açıldığı tespit edilmiştir.

Böylece I. Dönemde atlamalı gelişim ile boş bırakılan arsalar II. Dönemde gelişmeye başlamıştır. Bölgede yaşanan gelişim olgusu, gelişmekte olan ülkeler metropolleşmesi sürecinde yaşanan büyüme ve gelişme hareketinin benzerini sergileyen örneklerden biridir. Türkiye'nin de içinde bulunduğu gelişmekte olan ülkeler, metropolleşme sürecini bir sanayi kentinde yaşanan dönüşüme benzer bir şekilde yaşamadığı için, metropolleşme olgusu bir planlı bir desantralizasyon hareketi sonucu değil, modern teknoloji ile üretim yapan imalat sanayi kuruluşlarının ve kırdan kente göç olgusu ile metropoliten alana gelen kır-kent kökenli toplumun doğrudan çevrede yerleşmesi ile olmuştur.

Az bir süre farkı ile sanayi ve konut fonksiyonları gelişmiştir. Türkiye'de gözlenen bu gelişme çizgisine uygun olarak Çorlu'da da benzer bir gelişme olmuştur. Ve daha öncede değinildiği gibi İstanbul'da sanayinin desantralizasyonu sonucu,

sanayi düzensiz bir şekilde Çorlu kenti çeperinde yerleşmiş, hızlı kentleşmenin yol açtığı nüfus artışı sonucu ise alt gelir grupları kent çevresinde yer seçmişlerdir. Böylece kent çeperi ve çevresindeki tarımsal topraklar gelişime açılmıştır.

Araştırmada ikinci dönemi kapsayan 1986-99 yılları, bölgelerde en fazla satış yapılan dönem olmuştur. Bu dönemde araştırma bölgesinde yer alan tüm bölgelerdeki arsaların gelişimi ile atlamalı gelişimin arasında kalan boş alanlarda gelişme başlamış ve bu alanlar dolmaya başlamıştır.

Örnek Çalışma Alanında Planlama Aşamalarına Göre Parsel Satışı

Araştırma bölgesi olarak seçilen Çorlu-Büyükkarıştıran bölgesi, İstanbul'da sanayinin desantralizasyonu nedeniyle bu bölgeye kayan sanayi girişimlerinin, kaynak, insan gücü ve verimli tarım topraklarının kaybına neden olması nedeniyle, bu bölgedeki gelişmeleri disiplin altına almak amacıyla Bayındırlık İskan Bakanlığı tarafından bölgenin 1/25 bin ölçekli çevre düzeni planı hazırlanmış ve 1993 tarihinde onaylatılmıştır (Çakan, 1996).

Bu bölgenin Tekirdağ Valiliği tarafından hazırlanan, Lüleburgaz'a bağlı Büyükkarıştıran dışındaki kalan bölgenin 1/5000 ölçekli Nazım İmar Planı ve 1/1000 ölçekli imar planları ise 1996 tarihinde onanmıştır.

İmar planı dışında kalan alanlarda ise uygulama, ön izin ve mevzi imar planı ile gerçekleştirilmektedir.

Plan dönemine göre bölgedeki parsel satışı değerlendirilmesinde, bölgedeki toplam parsel satışının % 84'ünün plan dönemi öncesinde gerçekleştiği görülmektedir. Bölgelere göre yapılan oranlamada buna yakın değerdedir. Bu durum, plansız olarak gelişen bölgenin sonradan planlama yoluyla düzen altına alınmaya çalışılması ile ilgili örneklerden biridir.

Ayrıca planlama aşamasına göre birim zamandaki standartlaştırılmış değer olarak yıllık arsa satış miktarları karşılaştırılmıştır. Planlama aşamasına göre tüm bölgelerde yıllık arsa satış miktarlarına göre yapılan değerlendirmede 4 yıllık dönemin (1996-1999) ortalama yıllık satış miktarı 83 adet olup, planlama dönemi öncesi 25 yıllık dönemin (1971-1995) ortalama yıllık arsa satış miktarı ise 69 adettir.

Türkiye'nin de içinde bulunduğu gelişmekte olan ülkeler, metropolleşme sürecini bir sanayi kentinde yaşanan dönüşüme benzer bir şekilde yaşamadığı için, metropolleşme olgusu bir planlı bir desantralizasyon hareketi sonucu değil, modern teknoloji ile üretim yapan imalat sanayi kuruluşlarının ve kırdan kente göç olgusu ile metropoliten alana gelen kır-kent kökenli toplumun doğrudan çevrede yerleşmesi ile olmuştur.

Buna göre planlama dönemi sonrasında yıllık satış miktarında ortalama %20 oranında artış görülmektedir. Ancak bu artış oranı dönemler arasındaki süreç farklılığından kaynaklanmaktadır. Planlama dönemi öncesi 25 yıllık dönemin son 15 yılında (1981-95) yıllık arsa satış miktarı, planlama dönemi sonrasındaki dönemden (1996-1999) daha yüksek ise de ilk 10 yıllık dönemde (1971-80) henüz Çorlu'da kentleşme ve sanayileşme hız kazanmadığı için arsa satışlarının düşük seviyede gerçekleşmesi nedeniyle bu dönemdeki düşük satış oranı 25 yıldaki yıllık ortalama satış oranını da düşürmektedir.

Örnek Çalışma Alanında Bölgelere Göre Arsa Satışının Yapıldığı Yer

Arazinin tescilden itibaren mal sahipliğine dönüşüm süreci içerisinde bölgelere göre, satışın yapıldığı yerin değerlendirilmesinde Sağlık Mahallesi ve Marmaracık'ta sanayiciye arsa satışı diğer bölgelere göre daha düşük orandadır. Bunun nedeni, bu bölgelerin kentsel merkeze yakın olmasından dolayı ağırlıklı olarak kırdan kente gelen nüfusun (özellikle alt gelir gruplarının) konut alanı olarak kullanımından ileri gelmektedir.

Ulaş'ta sanayi tarafından kullanılan arsanın fazla olmasına karşın, sanayiciye arsa satışı oranının düşük çıkması, sanayicinin miras nedeniyle bölünmüş tarımsal arsayı genellikle yerel aracı aracılığıyla (muhtar, emlakçı veya bölgede tanıyan kişi) toplaması veya belli bir hisseye girip daha sonra şüyuun izalesi davası açarak arsaları toplamasından ileri gelmektedir.

Kırkgöz, Vakıflar, Misinli ve Büyükkarıştıran'da gerek sanayiciye, gerek dışarıdan yatırımcıya ve gerekse köyden arsa sahibine veya yatırımcıya satışı yapılan arsaların oranının yüksek olması, ağırlıklı olarak sanayi tarafından kullanılan bu bölgelerdeki arsaların sanayicinin bir taraftan kendisi, diğer taraftan yukarıda açıklandığı şekilde yerel araçlar üzerinden vasıtasıyla toplamasından kaynaklanmaktadır.

Örnek Çalışma Alanında Bölgelere Göre Arsa Satış Şekli

Araştırma bölgesinde yer alan yedi bölgede, arsaların satış şekline göre değerlendirmesinde, bölgede satışı yapılan arsalar üç şekilde satış görmüştür; tam parsel satışı (TPS), hisseli tam satış (HTS), hisseli parsel satışı (HPS).

Bölgede satışı yapılan parseller içinde tam parsel satışının oranı % 84 olarak en yüksek oranda gerçekleşmiş olup, bu bölgede büyük ölçekli kullanımlara ihtiyaç duyan sanayinin büyük arsa talebinden doğmaktadır.

Örnek Çalışma Alanında Bölgelere Göre Arazi Sahipliği Davranışı

Aktif arsa sahipliliği kabulü çerçevesinde arsa sahiplerinin arsalarını, fiyatlar kendi beklenti seviyesine yükselinceye kadar elde tutmaları nedeniyle, kentsel yerleşmelerde atlamalı bir gelişimin olduğu kabulünün değerlendirilebilmesi için, araştırma bölgesinde tescil tarihinden günümüze kadar arsa sahipliliği davranışı incelenmiştir.

Değerlendirmede bölgelere göre elde tutulan parsel sayıları ve alanın; tüm araştırma bölgesine giren parsellerin oranı ile bölgesindeki toplam alana oranı esas alınmıştır.

Tüm araştırma bölgesine giren parsellerin sayı olarak % 18,47'si ve alan olarak da % 13,17 sahipleri tarafından elde tutulan arsaları oluşturmaktadır.

Arsa sahipliliği davranışı açısından değerlendirilen ve arsa sahipleri tarafından elde tutulan arsanın, bölgelere göre parsel sayısı ve alanı olarak karşılaştırılmasında, merkezden uzaklığa göre, çevreden çepere doğru, sayı ve alan olarak elde tutulan parsel oranının düştüğü görülmektedir. Bu durum kendi bölgesine göre yapılan değerlendirme dışında, tüm bölgeye göre yapılan değerlendirmede de gözlenmektedir. Bu durumu bölgedeki atlamalı gelişimi açıklamaktadır.

Sonuç olarak araştırma bölgesi için gelişimin önce çeperde başladığı, atlamalı bir gelişimin ardından, aradaki boşlukların daha geç bir tarihte gelişime açıldığı söylenebilir. Bu değerlendirmeler bölgedeki aktif arsa sahipliliği davranışını geçerli kalmaktadır.

Örnek Çalışma Alanında Arsa Fiyatlarının Gelişimi

Merkezden uzaklıklarına göre tespit edilen arsa fiyat serisinin değerlendirilmesi sonucu arsa fiyatları çok yakın olan bölgeler birleştirilmiş ve buna göre bölgede arsa fiyatları 2 grupta değerlendirilmiştir.

I. Grup; kent çevresi ve yakın çevrenin de yer alan;

II. Grup; kent çevresinde yer alan; bölgeler

Bölgelerde yıllara göre arsaların ortalama cari fiyatları ile toptan eşya fiyat endeksine (TEFE) göre gerçek değerleri tespit edilmiştir. Ve merkeze yakın olan bölgeler ile uzak olan bölgeler karşılaştırılmıştır.

Arsa fiyatı serisinden başlangıç döneminde uzak bölgelerdeki çeperdeki arsa fiyatlarının daha ucuz, kente yakın bölgelerdedaha pahalı olduğu, ilerleyen yıllarda ise çeperden çevreye ve merkeze doğru giderek dengelendiği, hatta 1985 sonrasında bu dengenin az bir farkla da olsa çeper lehine değiştiği görülmektedir.

Öte yandan, ilerleyen yıllarda cari fiyatlar yükselirken, gerçek değerler (enflasyondan arınmış) düşüş göstermiştir. Bunda tarım ürünlerinin fiyatlarının düşmesi ve bu nedenle arazi sahiplerinin arazilerini işlemeyerek elden çıkarmak üzere beklemleri temel etkindir. Bugün E-5 karayolu üzerinde büyük çoğunluğu işlenmeden boş bırakılan ve üzerinde "Satılık tarla-Satılık arsa" ilanı yazılı tarlalar bunun en somut kanıtıdır.

Araştırma Bölgesinde Atlamalı Gelişim Örneğinin Model Çerçevesinde Değerlendirilmesi

Örnek alanda atlamalı gelişim örneğinin kent büyüme modeli çerçevesinde değerlendirilmesi yapılmıştır. Örnek alanda analiz iki dönemli-büyüme yapısına göre yürütülmüştür. Şekil 3 iki dönemin kronolojisini ve dönemleri ayıran olayları göstermektedir.

T₀; Araştırma bölgesindeki arsaların tescil edildiği zamanı kapsar. Bölgeler değişik tarihlerde -1971-77 arası- tescil görmüştür.

T₁; Sanayinin kent çeperindeki- başta Büyük-karıştıran ve Vakıflardaki arsalar olmak üzere-

yer seçimi ile atlamalı bir gelişimin olduğu zamanı göstermektedir. (1975-80 dönemi)

T₂; Atlamalı gelişim ile merkez kent arasındaki boş arsaların gelişiminin başlangıcı olup, T₃ ise tüm arsalarda gelişimin tamamlandığı desantralize olmuş yerleşimlerin merkez kentle birleştiği dönemdir.

T₁-T₂ arasındaki dönem I. Periyod, T₂-T₃ arasındaki dönem ise ikinci periyodu kapsamaktadır. Araştırma 1971-99 Temmuz dönemini kapsamakta olup, T₁-T₂ dönemini içermektedir. Kentte II. dönem henüz tamamlanmamıştır.

Şekil 4'de ise, Çorlu'da örnek alan olarak seçilen E-5 Koridorunda, iki dönemli gelişme yapısını; kent mekanında göstermektedir.

Kent mekanı, kent merkezi, çevre ve çeper olmak üzere üç bölüme ayrılmıştır. Kent merkezi, kentin planlanmış ve gelişmiş bölümüdür. Kent merkezi T₀'dan T₂'e kadar geçen zamanda büyür; T₀-T₁ arasında kenarları etrafında genişleyerek büyür. T₁-T₃ arasında ise atlamalı gelişimler ve boş alanların doldurulması ile büyür.

Çevre, kentsel büyümenin beklendiği ve bu nedenle geçiş kullanımının bulunduğu kent parçasıdır. Kent çevresindeki tarım arsaları kentsel gelişimler ile bölünmüştür ve tarımsal üretim olgunlaşma aşamasındadır. Kent çevresi T₀'dan T₁'e kadar kent çeperi yönündeki atlamalı gelişimlerle dışarı doğru büyür. Çeper, kent çevresini kuşatan tarımsal alandır.

Araştırma bölgesindeki bölgelerin gelişim süresi, bu yapıya göre gelişmiştir.

T₁'de atlamalı gelişimin başlaması ile birlikte kent; merkezden daha uzak noktalara doğru düşük yoğunlukla gelişmeye başlar. Kent merkezi ile atlamalı gelişim arasındaki kalan boş alanlar T₂ zamanında gelişir. Şekil (4)'e göre T₃'de kentin

T ₀ (1971-77)	1. Dönem Kent içi boş alanlar		2. Dönem Kent içi boş alanların gelişimi	
	T ₁ (1980)	T ₂ (1985 sonrası)	T ₃ (2010)Gelecek zaman	
Çorlu'da hızlı sanayileşme ve kentleşme sürecinin başlangıcı	Sanayinin kent çeperinde (B.Karıştıran-Vakıflar v.d.) yer seçimi ile atlamalı gelişim	Hızlı sanayileşme ve kentleşme nedeniyle, merkez ile atlamalı gelişim arasındaki boş alanların gelişmesi ve rant artışı	Çevre Düzeni Planı (1993) 2010 yılı nüfus projeksiyonuna göre desantralize yerleşimlerin merkez kentle birleşmesi	

Şekil (3) Araştırma bölgesinde ki iki dönemli büyüme yapısı

sınırı T_2 ve T_3 arasındaki alansal büyümenin toplam miktarının ilerideki genişlemeye yönelik verdiği izlenime göre daha az olup, kent merkezine daha yakın olacaktır. Çünkü bu dönemde kent içi boş alanlar doldurulacaktır.

Kaynaklar

- Ak, İ., (1981), Metropolleşme Sürecinde Türkiye ve İzmir Örneğinde Çözüm Araştırması, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Doktora Tezi, DPT Sosyal Planlama Dairesi Araştırma Şubesi Yayını, Ankara.
- Alonso, W., (1964), Location and Land Use, Toward A General Theory of Land Rent, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.
- Barnard, C. H., (1981), The Urban Fringe Land Market; A Contributor to Discontiguous Urban Growth, Unpublished Ph. D Thesis, Washington State University, Department of Agricultural Economics.
- Çakan, K., (1996), İstanbul Metropoliten Alanında Arazi Kullanımı Planlama Sorunları ve Bazı Öneriler, İstanbul 2020 Sempozyumu Bildiriler Kitabı, İTÜ Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü.
- Diren, M., (1994), İstanbul'un Bilinci Belirleyici Olacak, İstanbul Dergisi, Tarih Vakfı Yayınları, 8, s. 46.

Gülöksüz, E., (1998), The Role of Landowner Behaviour in the Growth Pattern of Cities, The Middle East Technical University, Ph. D. Thesis.

Mills, E., (1969), The Value of Urban Land, The Quality of the Urban Environment, ed.; Hervey S. Perloff, Washington.

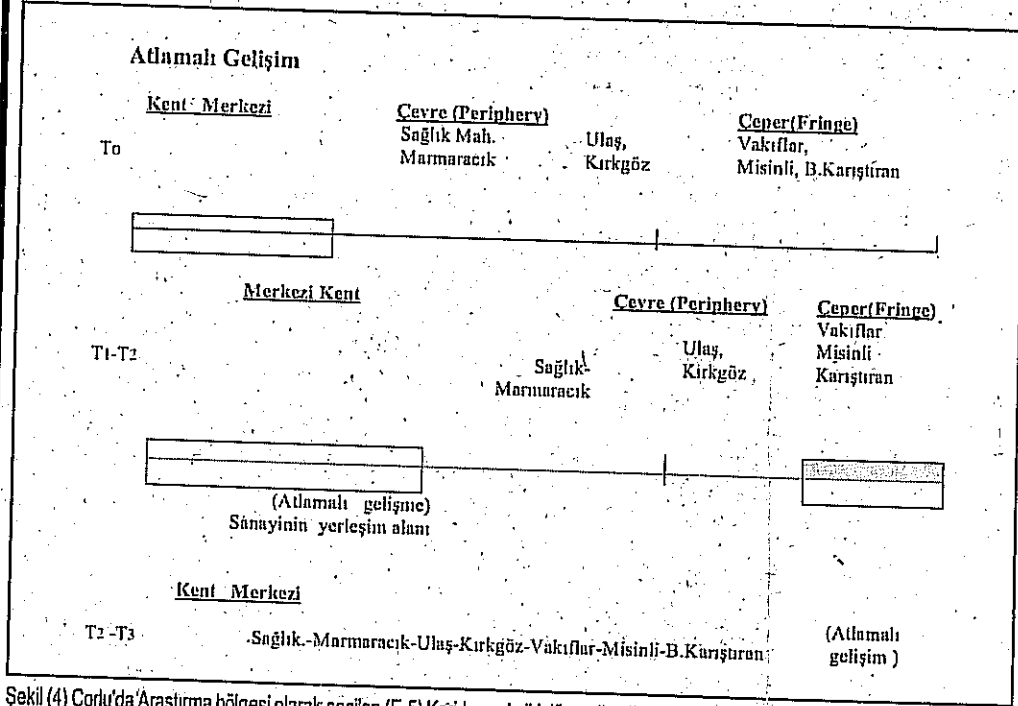
..... (1981), Growth, Speculation and Sprawl in a Monocentric City, Journal of Urban Economics, 10= 201-226.

MUTH, R. F., (1961), The Spatial Structure of the Housing Market, Papers and Proceedings of the Regional Science Association, Vol. 7, pp. 207 - 220.

..... (1969), Cities and Housing the Spatial Pattern of Urban Residential, Land Use, The University of Chicago Press, Chicago and London, p.2

Sazak, Ş., (2001), Metropoliten Kentin Etki Alanında Kalan Kentlerin Çeperindeki Arsaların Dönüşüm Süreci- Çorlu/Büyükkarıştıran Örneği, Trakya Üniversitesi Araştırma Projesi, TÜAF 242, 2001.

Türel, A. ve GÜNEY B., (1986), Ankara Metropoliten Alanında Yerleşme Deseni, Ankara 1985'ten 2015'e, Ankara Büyükşehir Belediyesi, EGO Genel Müdürlüğü, s.115.

Şekil (4) Çorlu'da Araştırma bölgesi olarak seçilen (E-5) Koridorunda iki dönemli gelişme yapısı.

Tasarım İmar'a Karşı

Baykan GÜNAY

Baykan GÜNAY:
Doç. Dr., ODTÜ
Mimarlık Fakültesi
Şehir ve Bölge Planlama
Bölüm Başkanı

Planlama ve tasarlama eylemleri arasındaki farkları ya da özdeşlikleri tanımlamak bir yandan çok kolay görünüyor, ancak öte yandan o kadar da zor. Örneğin Bruno Munari'ye göre tasarımcı, estetik duyulara sahip bir planıcı olarak tanımlanıyor (1980). Tasarım ise ne biçim, ne de uygulamalı sanatlarla ilişkin bir şey. Tasarım, planlamanın ta kendisi; insanın ürettiği çevreyi yapan her şey onun ürünü diye sürdürüyor Munari tartışmasını. Sanayinin ürettiği nesnelere, bardaktan eve ve kente kadar hepsi bir yaratım sürecinin ürünleri. Burada önemli olan hepsi için mantıklı bir yapı kurulması ve düzgün malzeme kullanımı ile iç tutarlığın sağlanmasıdır.

Tasarım ve planlama eylemlerine süreç olarak bakıldığında mutlaka benzeşiyorlar. Kimi zaman birbirlerinin yerine de kullanılıyorlar. Planlama fiziksel biçimin ortaya çıkarılmasında, tasarım bir sürecin biçimlenmesinde kavramsallaşabiliyor. İkisi de geleceğe ilişkin, ikisinde de amaçlar ve hedefler belirleniyor. Araştırma, çözümleme, seçenekler üretme ve sonuca varma temel süreçleri belirliyor. Sosyal ve ekonomik girdiler, maliyet, giderek çevreye saygı her iki eylem için de doğal olarak devreye giriyorlar ve yaratıcılık kaçınılmaz olarak gerekiyor. Ancak kanımca şu önemli farkı net olarak ortaya koyamaz isek konunun açıklığa kavuşması olası değil. Eğer planlamayı daha çok süreç, tasarımı daha çok bir nesneye biçim verme becerisi olarak tanımlayabilirsek öz - biçim bütünlüğüne daha çok katkıda bulunabiliriz diye düşünüyorum.

Her meslek alanı planlama ve tasarım kavramlarına farklı anlamlar yükleyecektir. Burada konu kendi meslek alanımız açısından tartışılacaktır. Çok basite indirgenirse mekâna müdahale etmek, yani neyin (kullanımlar), nerede (yer seçim), ne kadar (alan ve hacim), hangi yoğunlukta (yoğunluk) olacağına ve aralarında ne kadar ilişki (ulaşım ve iletişim) kurulacağına karar vermek planlama süreci olarak tanımlanabilir. Tasarım ise gene basit olarak karar verilen şeye biçim verme becerisidir.

Daha önce değinildiği gibi her iki eylemde de süreçler söz konusudur. Buna karşın planlama daha çok bilgiyi yönlendirme ve müdahale etme eylemi olarak betimlenebilirken, tasarım, nesneyi ortaya çıkarma ve biçim verme sanatı olarak nitelendirilebilir. Burada sanat sözcüğü kullanılmıştır, ancak belki de beceri daha doğru bir deyimdir, çünkü tasarımın sanatın öznelliğini aşmaya çalışan bir nesnellik çabası da vardır. Sanat eğitimi farklı bir süreçtir, yetenekli bireyler gerektirir. Sanat ürünü daha çok estetik bir değerlendirilmenin konusudur ve bu açıdan tasarım sürecinin ayrılmaz bir parçasıdır.

Estetik kuramının tarihsel süreç içinde irdelenmesi göstermektedir ki kimi zaman konuya özne açısından bakılmış ve estetik, insanın iç güzelliklerini yansıtan bir kavram olarak ele alınmıştır (Günay, 1994). Kimi zaman ise nesne mutlaklaştırılmış ve estetik kavramı nesnenin özelliklerine indirgenmiştir. Modern estetik

PLANLAMA
2001/1-2

kuramı ise konuya özne ile nesnenin karşılıklı ilişkileri açısından bakmaktadır. Bu süreç içinde özne, nesne ile kurduğu ilgi çerçevesinde ona bir değer yüklemekte ve bir yargıda bulunmaktadır. Değer, insanın gereksindiği nesneyle olan bağıntısının yaşamı içinde kurulması sırasında oluşurken, değerlendirme nesnel olarak oluşan bu değerın özne tarafından bilinişi sırasında ortaya çıkmaktadır. İnsanın, günlük pratiği içinde oluşan değer - değerlendirme süreci, toplumsal psikolojik bir karakter taşıdığından bu estetik anlayışlarına dönüşür; yani estetik anlayışı toplumsal bir içerik taşıyan değer-değerlendirme süreci içinde oluşmaktadır (Kagan 1982).

Tasarımın konusu ise, sanattan farklı olarak, üreteceğimiz ve kullanacağımız nesneyi tasavvur etme ve yapma sürecidir. Ancak bu süreç sanat alanını dışlamaz, aksine onunla beslenir ve inceler. Dolayısıyla tasarım eğitimi nesneyi tasavvur etme ve üretme becerilerininin bireyde geliştirilmesini içerir. Hem nesneyi tasarlayan, hem de tasarlanan ürünü değerlendiren kişilerin mutlaka doğuştan yetenekli olmaları gerekmemektedir. Günümüz yaklaşımlarına göre nesneye ilişkin olarak salt algılama yeteneği diye birşey yoktur. Algıladıklarımız öğretilmiştir, dolayısıyla öğrenilerek geliştirilebilmektedir.

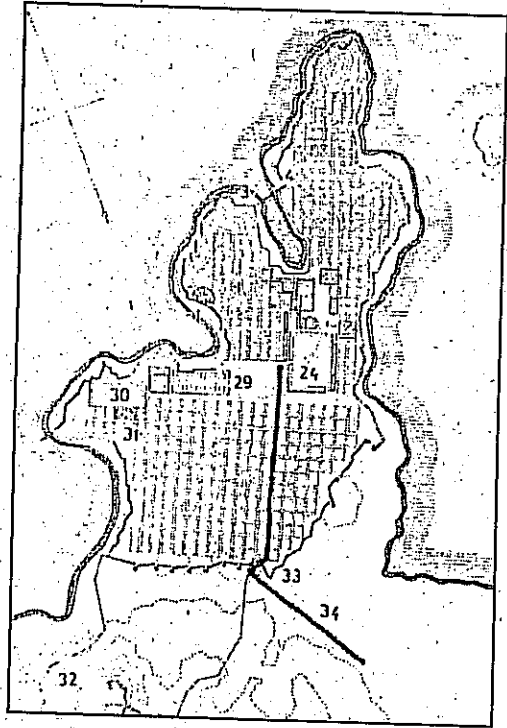
Eğer planlamayı daha çok süreç, tasarımı daha çok bir nesneye biçim verme becerisi olarak tanımlayabilirsek öz - biçim bütünlüğüne daha çok katkıda bulunabiliriz

Bu bağlamda, kısaca arazi kullanım ve ulaşım kararlarının üretilmesi olarak gördüğüm 'kent planlaması' ile bu kararları gerçeğe dönüştürmek, yani nesneyi, bizim ilgi alanımızda kenti, biçimlendirmek olarak tanımladığım 'kentsel tasarım' ya da yalnızca tasarımın nitelikleri farklılaşmaktadır. Günümüzde ülkemiz kentlerinden hoşnut değiliz. Sürekli olarak çarpık kentleşmeden söz ediyoruz. Bunun bir tarafında müdahale etmediğimiz kaçak yapılaşma var, diğer tarafında

PLANLAMA
2001/1-2

bizi aştığını savladığımız siyasi baskılar, denetleyemediğimiz arazi kullanım ve yoğunluk kararları var. Ulaşım ve altyapı sürekli sorun alanı oluşturuyor. Peki tümüyle bizim biçimlendirdiğimiz çevreler yok mu? Hoşnut olmadığımız çevrelerin biçimlendirilmesi 30'u aşkın yıldır şehir planlama eğitimi almış meslektaşlarımız tarafından "imar planı" adını verdiğimiz belgelere dayalı olarak üretilmiyor mu?

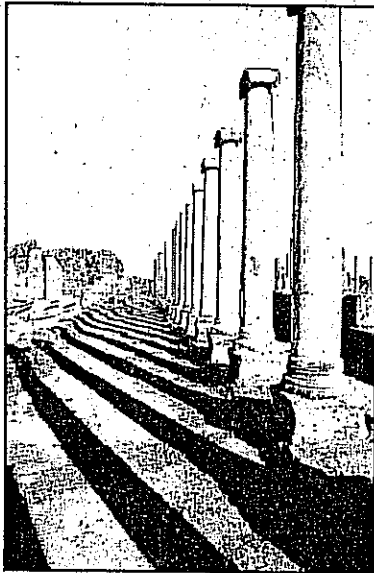
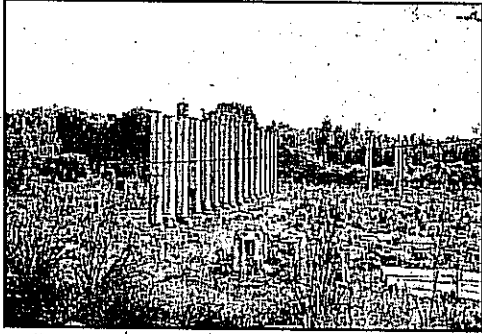
Anadolu toprakları Hipodamus ustayı yarattı. Roma Hukukunu kente yansıtmış Hipodamus. Bir yandan ızgara plan ile düzen arıyor, öte yandan kentin kutsal alanlarını, kamu alanlarını ve özel alanlarını belirliyor. Galiba en önemlisi ızgarada düzen (order) araması. Milattan sonra altıncı yüzyılda ise Roma Hukuku'nun en büyük derlemesini İstanbul'da İmparator Jüstinyen yapmış; Corpus Juris Civilis günümüz yurttaşlar yasalarının temelini oluşturmuş. Bilindiği gibi Roma Hukuku'nun özelliği kurallara dayanması. Hukuk ve mülkiyet düzeni ile birlikte kırın ve kentin oluşturulması, yani nesnenin tasarımı da kurallara dayanıyor.

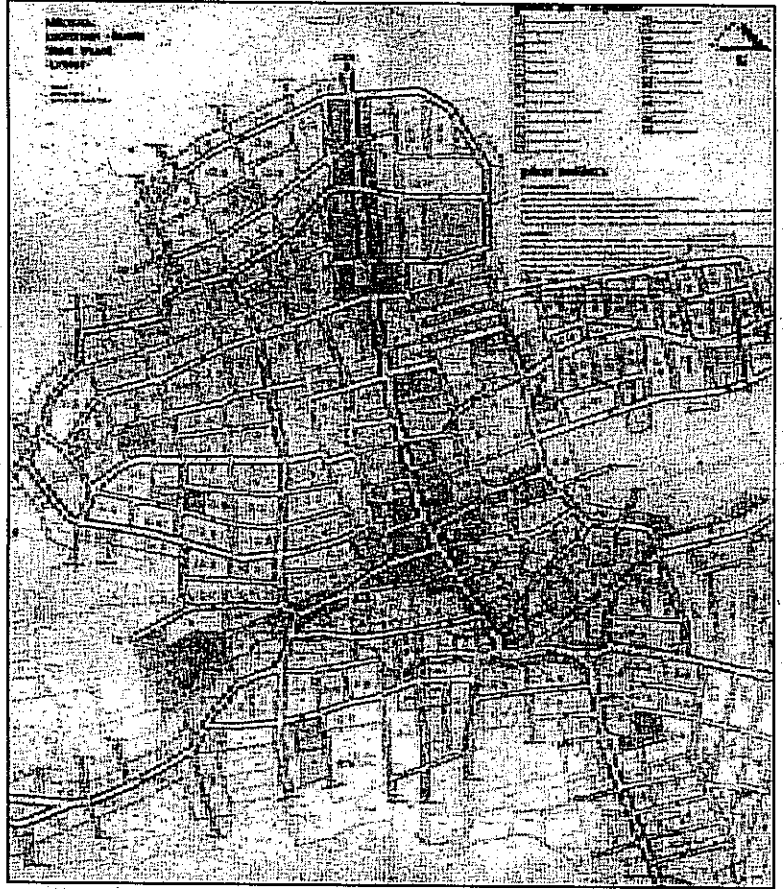
Şekil 1: Milet - Hipodamus usta ızgarada düzen aramış

Özelliği olan yerler (genius loci) seçiliyor, kutsal, kamusal ve özel alanlar ayrılıyor, biçimi ise kent ölçeğinde Hipodamus Baba'nın ızgarası ile Vitruvius'un mimarlık-mühendislik alanlarına ilişkin kuralları belirliyor. Günümüz Türkiye'sinde ise, Hipodamus ustanın düzeninden kaynaklanan örnek hemen hemen yok gibi. Osmanlı'dan devraldığımız önceden kodlanmamış hukuk ve mülkiyet düzeni kendi döneminde resimsel (picturesque) ve romantik olan bir kent yapısını oluşturmuş. Ancak aynı doku üzerine modern dünyanın yapılarını ve yollarını yerleştirdiğimizde artık resimsellik ve romantizmden değil, çarpıklıktan söz edebiliyoruz. İmar planlarımız gene ızgaralar üretiyorlar, ancak bunlar çarpıtılmış ızgaralar ve içindekilerin de bir başka usta Vitruvius'la uzaktan yakından ilgileri yok.

Şekil 2-3: Agora-Perge kamusal alan

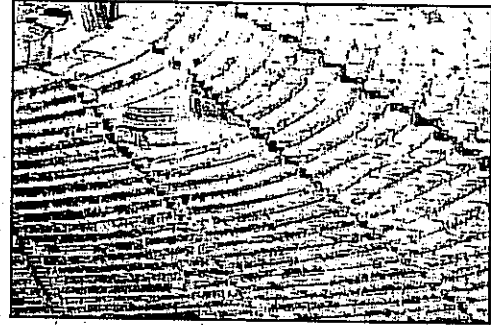
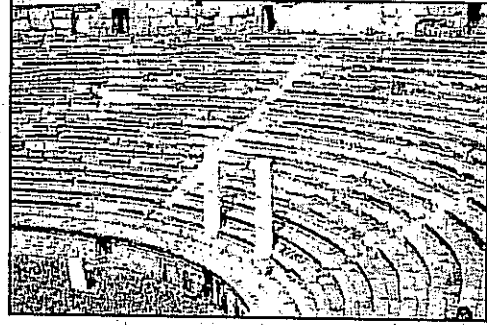

Şekil 4: Göllyaka İmar Planı - İmar planlarımız gene ızgaralar üretiyor, ancak bunlar çarpıtılmış ızgaralar

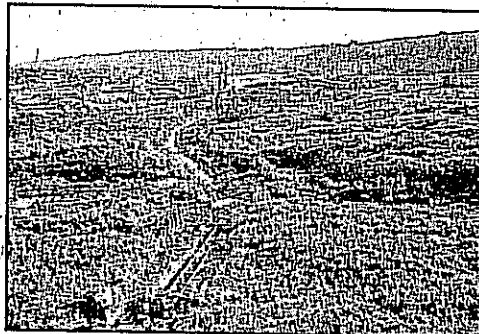
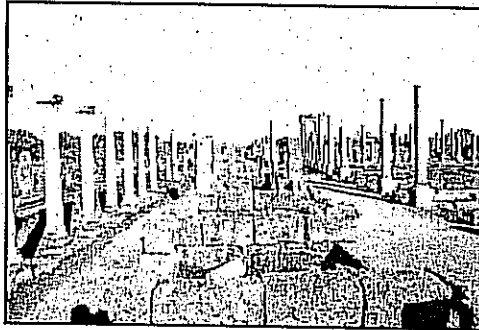
Daha önce de değinildiği gibi planlama ve tasarımın süreçleri birbirine benziyor. 1970li yıllarda bu iki eylemi süreç açısından birleştirme çabaları başlamış. Don Koberg ve Jim Bagnall'ın Evrensel Gezgin (Universal Traveller, 1974) adlı çalışması "yaratıcılık, problem çözme ve tasarım sürecine rehberlik edecek bir Yumuşak Sistemler" önerisinde bulunuyor. Bu çalışmada gerçekten de hem planlama hem tasarım süreçlerine göndermeler var. Ancak kanımca tasarımın yaratıcılıktan beklentileri ile planlamanınkiler farklılaşıyor. İlkini yaratıcılığı mülkiyet aktarımları, parasal kaynak yaratımı gibi eylemlere dayanırken, ikincinin özel olan yerleri bulma, kentin imgelerini oluşturma ve bunlara biçim verme becerilerini gerektiriyor.

PLANLAMA
2001/1-2

Aslında hem planlamayı hem de tasarımı besleyen "karar" (decision), "seçme" (choice) ve "oyun" (game) kuramları ve bunların temel kavramları benzeşiyor. Karar kuramı karar verme süreçlerinin sürekliliği, seçeneklerin değerlendirilmesi, çıktıların kestirilmesi ve geride kalan seçeneklerin varlığından ve emin olamama durumundan (uncertainty) söz ederek, kararların hiç bir zaman en son durumu yansıtmadığını vurgular. Bu nedenle seçme eylemi, daha doğrusu stratejik seçim çok önemlidir. Seçenekler içinde en doğruyu bulma süreci (optimisation), tek başına planıcının egemenliğini aştığı, bireyler arasındaki çatışmalara bağlı kalacağı için oyun kuramı devreye girer. Planıcı ya da tasarımcı, kendi teknik bilgi ve becerilerini kullanarak bireyleri ikna edecek ve uzlaşacaktır.

Şekil 7-8: Tiyatrolar - Millet ve Hierapolis, tiyatro bir peyzaj elemanı değil, gösteri ve siyaset mekanı

Şekil 5-6: Bulvarlar - Hierapolis ve Perge, kamusal alanlar iletişim mekanı görevi yapıyorlar

1980lerde ise Attoe ve Logan (1989) Katalitik Kentsel Tasarım kavramını geliştirirken önemli ölçüde planlama kavramlarına gönderme yapıyorlar. Yazarlara göre katalitik tasarım plan ve tasarımlara değil, denklemlere (eğilim ya da kestirimler) ve programlara (doğrusal ya da dinamik) dayanır. Bir nazım plandan değil, ana programdan yola çıkar (yapısal planlama). Nazım plan geleceğe ilişkin bir son durumu belirlerken, ana program daha genel hedefleri, ve bunlara erişmenin yollarını kurgular (beyin fırtınası, hedeflere erişme matrisleri). Sonuçta program, koşullara bağlı olarak hedefe erişmek için gerekli yolları (strateji seçenekleri) tanımlar (stratejik seçim yaklaşımı). Ve çözümleri değil, tasarımları (eylem grupları) ve yöntemleri (kritik iz, planlama programlama bütçeleme sistemleri, mülkiyet aktarımı) öne çıkarır (bilinmezi yönetme) (Not: parantez içindeki sözcükler tarafımda eklenmiştir).

Bu satırların yazarı bu süreçlerin tümünü yakından izlemekte ve katılmaktadır. Ancak bir şeye daha inanmaktadır. Eğer süreçler tasarımı dışlıyorsa ne anlamları bulunmaktadır. Her sürecin içinde çok sayıda başka disiplinlerden gelen uzmanlar da yer almaktadırlar. Bu bağlamda kimi zaman bizim yer almadığımız süreçlerle de mekâna müdahale edilmektedir. Kanımca en temel niteliğimiz mekâna biçim verebiliyor olmamız. Bu satırların yazarı, kimi durumlarda ise başlıbaşına tasarımın bir süreci kışkırtabildiği örnekleri yaşad. Çünkü tasarım bir tasavvurdur, biçimi öngörme becerisidir ve doğal olarak süreci içinde barındırır.

Tasarım sürecinin sanattan, yani yeteneklinin üretim sürecinden farklı olduğu gerçeği sanayi toplumu tarafından kabul edilmiş ve yüzyılımızın başında Almanya'da kurulan Bauhaus Okulu, çeşitli üretim ve sanat alanlarındaki ürünlerin biçimlerini ve işlevlerini belirleme ilkelerini ve temellerini öğretmenin ve bunun eğitiminin yöntemlerini geliştirmiştir. Bu yöneme kısaca temel tasarım, ya da tasarımın temelleri denilmiştir. Bauhaus, çeşitli sanat dallarında, diğer yandan sanayi ürünlerinde tasarımın temel ilkelerinin eğitimine soyunurken, tekstil, ahşap, metal, plastik gibi malzemelerle üretilen ürünleri konu almış, giderek mimarlık ve şehircilik ilkeleri de temel tasarımın nesnesi olarak ele alınmıştır.

Bu bağlamda okul, toplumla tasarımın ilişkilerini araştırmış ve siyasi tartışmaların da platformu durumuna gelmiştir. O dönemde yükselen sosyalist ve faşist ideolojiler tasarımın siyasi boyutunu pekiştirmiştir. Ürün artık, yeteneklinin ya da aristokratın tekelinde değildir. Birey eğitilmektedir. Temel tasarım eğitimi bu anlayış içinde yaygınlaşmış ve estetikten ayrı bir alan olarak toplumun gündelik gereksinimlerine yönelmiştir.

Temel tasarımda benimsenen yaygın yöntem ise, bütün ile parçaları arasındaki görsel ilişkileri arayan Gestalt kurallarıdır. Bir arada bulunan nesnelere arasındaki boyut, biçim, konum, uzaklık ve yön ilişkileri önemlidir ve Gestalt, öznel estetik değerlendirmenin değil, nesnel biçimin kurallarını belirlemeye çalışır. Bu bağlamda bütün ile

parçaları arasında aşağıdaki öğretilbilir ilintiler tanımlanmıştır.

Benzerlik (similarity) (bütünün parçaları arasında bazı benzerlikler)

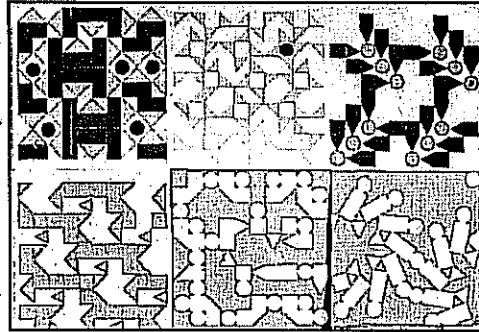
Yakınlık (proximity) (bütünün parçalarının birarada olabilmesi)

Tamamlanan biçimler (closed forms) (parçaların bütün olarak okunabilmesi)

Okunur hatlar (good contours) (kapanan nesnenin ve çizgilerin algılanabilir olması)

Aynı yönde olabilme (common movements) (parçaların aynı örüntüyü oluşturabilmesi)

Deneyimlerimiz (experience) (koşullandığımız şekilde görme alışkanlıklarımız) Koberg and Bagnall (1974:123)

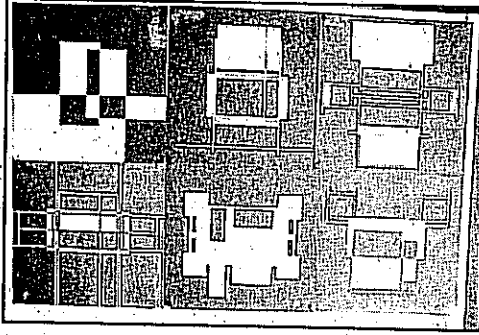

Şekil 9: Parça - Bütün ilişkileri; 1k1 boyutlu teminler

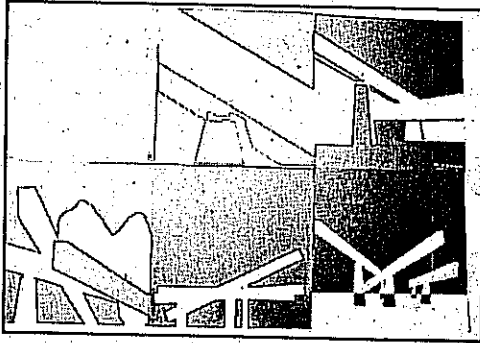
Denel (1981), temel tasarım olgusunu tanımlarken, görsel düşünce, görsel algı ve gestalt kuramından yola çıkarak temel tasarımı iki boyutlu ve üç boyutlu olarak ikiye ayırıyor ve meslek alanımız açısından son hedefin mekâna biçim vermek olduğunu vurguluyor. Mekânın iktisadi, sosyal, siyasi ve kültürel boyutları mutlaka vardır. Toplumun güçleri ve dinamikleri bu şekillenmede roller oynuyorlardır. Tasarımcıların her zaman eğitilmiş olmaları da gerekmemektedir. Ancak tasarım 16. yüzyıldan başlayarak bir meslek olarak kurumsallaşıyor (Cooley, 1988:197) ve kendi alanını oluşturuyor. Böylece el ile beyin, elle yapılan ile akıl yoluyla yapılan, ürünü tasarlayan ile yapan birbirinden ayrılıyor. Tasarımcının rolü daha da belirginleşiyor ve biçim vermenin eğitimi de kurumsallaşıyor.

Eğer süreçler tasarımı dışlıyorsa ne anlamları bulunmaktadır.

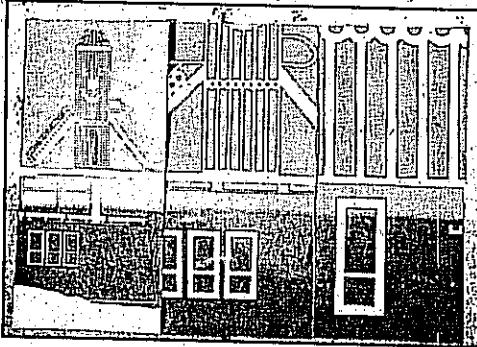
ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü birinci sınıf stüdyosunun temel amacı öğrencilere soyut kavramı ile soyutlama eyleminin öğretilmesidir. Somut-soyut ilişkisinin öğretilmesinde temel tasarım bir araç olarak kullanılmaktadır. Çevrenin görsel olarak temsilini içeren temrinler aslında şehir planlama disiplininin tüm alanlarına göndermeler yapmaktadır. Görmeye dayalı soyut-somut tartışmaları öğrencinin bu bağlantıyı en rahat kurabileceği ortamı yaratmaktadır.

Şekil 10: Soyutlama, çizim masasının iki boyutlu tasviri

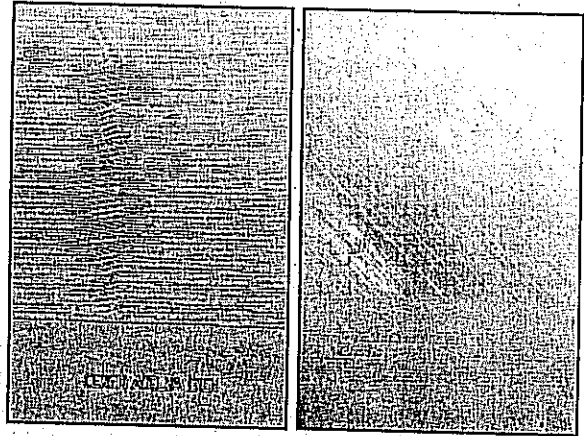
Şekil 11: Nesne - Çevre ilişkileri, ODTÜ Mimarlık Fakültesi önündeki heykelin tasviri

Şekil 12: Soyutlama, bütün ve parçaları

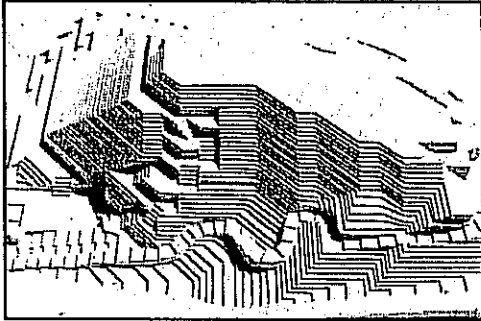
Bu stüdyoda tartışmaya açılan: denge, dolu-boş, referans çerçevesi (frame of reference), ölçeklerarası ilişkiler, düzen (order, yapı, network, model), kademelenme, yalnızca görsel dünyanın değil, diğer tüm alanların kullandığı kavramlardır. 1999-2000 ders yılında birinci sınıf stüdyosunda tartışılan ya da değinilen kavramlar aşağıda özetlenmektedir:

- düzen, yapı, örüntü, ağ, dingil, çekirdek, omurga, şaft
- geometri, gestalt, biçim, betimlenen biçimler, yön, izgara, parça-bütün
- referans çerçevesi, kimlik, göze ilişme, özne-nesne, imge (iz, odak, kenar, yöre, nirengi), temsil
- arazi, topoğrafya, arazi biçimi
- kamuşal, özel, ortak, sosyal, herkese ait, nymbyism (not in my back yard - benim bahçemde olmasın-cılık), giriş, izinsiz geçiş,
- dolu-boş, ölçek, ölçü, orantı, simetri-asimetri, denge, ritim, düzgün, katlık, yinleme, gelişigüzel, uyumsuz, sınırlama, nefes alma, yüzer nesne, yüzer mekân
- geride kalan mekân, görünüş, grüplama, ön plan-geri plan, şekil-zemin, uyarlanmış mekân, geçiş bölgesi, eşik

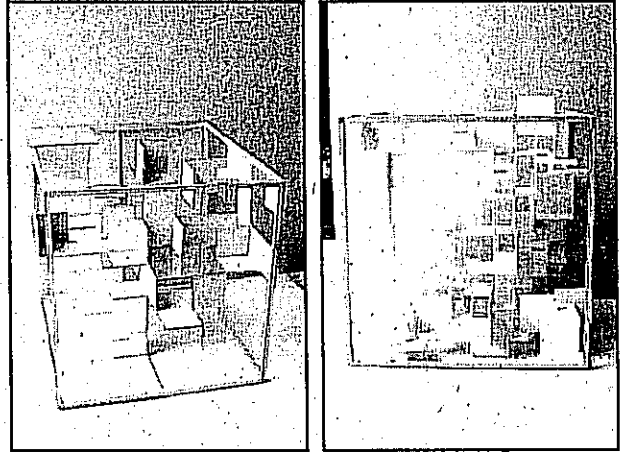
Şekil 13-14: İki boyutlu deprem tasvirleri

- cemaat, getto, savunulabilir mekân, kapılı cemaat (gated community)
- hacim, kapasite, bütünlük, derinlik, karşıtlık
- kuşatma, mekân kademelenmesi, mekân örgütlenmesi, küme, ayırma, mekânın niteliği
- kullanım-işlev, arazi kullanımı, dolaşım, yararlanma, olabilir kılma, araştırma-çözümleme-plan, sorun-sorunsal, senaryo, geri besleme
- yoğunluk, şiddet, hareket, yer çekimi - çekim, bolluk, genişlik, odaklama, yakınlık, yalıtılmışlık, içine girme, nüfuz etme, merkezileşme, yerelleşme
- esneklik, daimilik, süreklilik, yakınlık, okunurluk, açıklık, aynı olma, farklı olma
- basit-karmaşık, kargaşa, dil-dilbilgisi-anlam, içiçe geçme
- keşfetme, yaratma, üretme, yeniden üretme, araştırma, tavır alma, keyfilik, önceden belirleme, ihanet, benzeştirme, sezgicilik, esinlenme, deney, deneyim
- nesnellik-öznellik, güzel-çirkin, iyi-kötü

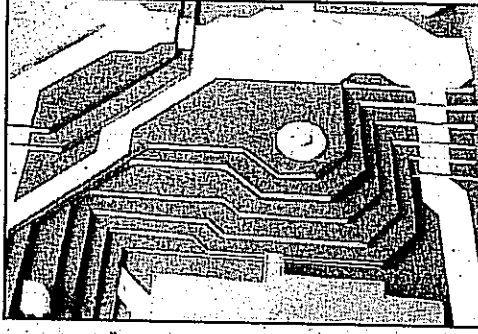
Şekil 15-16: Arazinin üç boyutlu temsili; bu çalışmanın konusu yalnızca Maraş Kalesi'ne tırmanmak

Yukarıda verilen kavramların ülkemizdeki planlama kuram ve uygulaması içinde yer bulduğunu söylemek zordur. Planlama eğitimi çok kolayca mekâna ilişkin kavramları basite indirgemekte, şemalaştırmakta ve işlev ağırlıklı olarak yorumlamaktadır. Birinci sınıf stüdyosu bu kavramları, tek boyutlu çizgiler, iki boyutlu alanlar ve üç boyutlu nesnelere arasındaki bağlara yönelik olarak irdeler. Bu bağlamda tasarımın soyut dünyası tartışılır. İkinci dönemde ise soyut temel tasarım ilkelerini çevresel tasarıma dönüştürecek temrinler ele alınır ve önce iki-boyutlu daha sonra üç-boyutlu soyut düzenleme becerilerini mekânı örgütlemeye kullanmaları beklenir.

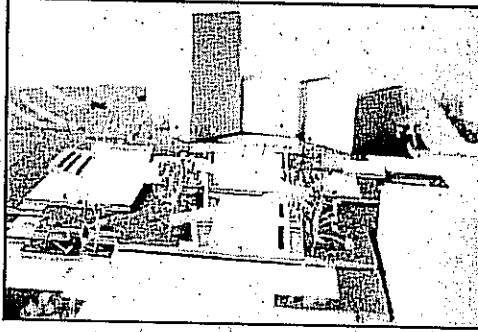
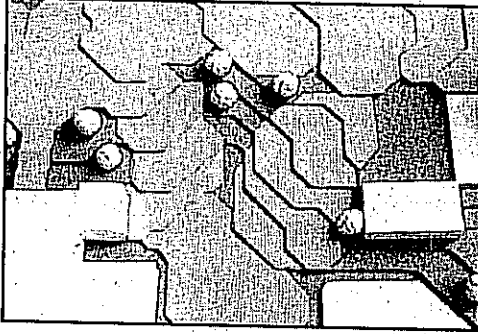

Şekil 17-18: Üç boyutlu tasvirler

Birinci sınıf stüdyosundan salt yol, otopark, kütle tanzimi ve küçük mekân tasarımı becerisi beklenemez. Bu türden temrinler diğer stüdyolarda da sürdürülerek pekiştirilecektir. Bu nedenle üst sınıflardaki öğretim üyelerinin de burada tartışmaya açılan kavramların ayırıcılığında olmaları, eğer eğitim programlarında süreklilik aranıyor ise, bu dili tasarım ve diğer konulara taşımaları beklenir. Bunun için verebileceğim en iyi örnek, nesne ile denetlediği alan arasındaki ilişkidir. Bu ilişki, birinci sınıfta nefes alma mekânı (breathing space), ikinci sınıfta yer ya da özel-kamusal alan (place, private-public area), üçüncü sınıfta denetlenen ya da bilinen alan (territory), dördüncü sınıfta ise mülkiyet (sahiplik-zilyetlik, ownership-possession) olarak nitelendirildiğinde tasarım-planlama sürekliliğinden söz edilebilir. Uygulamadaki meslektaşlarımda da bu mantık içinde düşünmelerinde yarar görmekteyim.

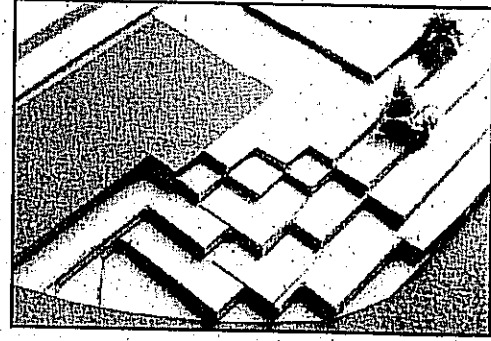
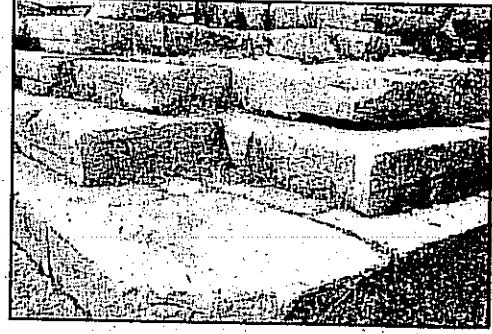

Şekil 19: Üç boyutlu arazi modelleri, ODTÜ Atatürk anıtı

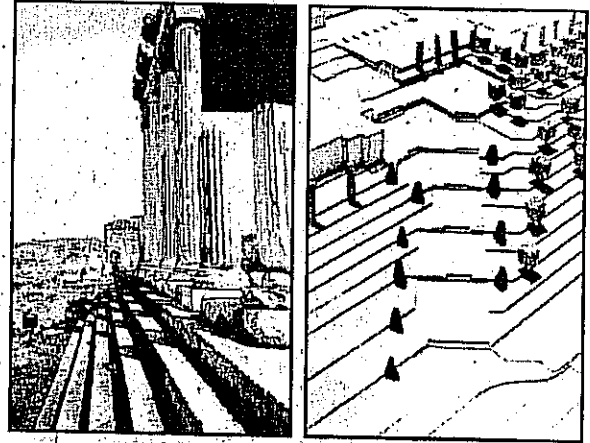
Şekil 20-21: ODTÜ Mekan düzenlemeleri

kavramını, doğanın insan eliyle nasıl biçimlendirildiğini anlatmak ve göstermek, yani soyut düşüncenin somuta nasıl dönüştüğünü algılatmak açısından bu kentlere yaklaşmak bizim için de heyecan verici olmuştur.

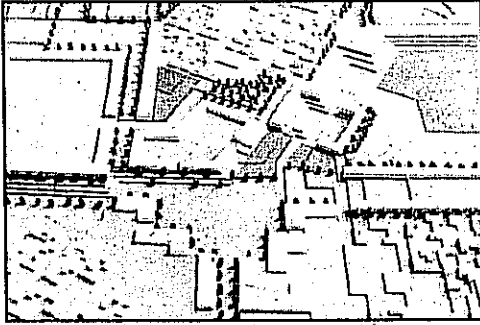
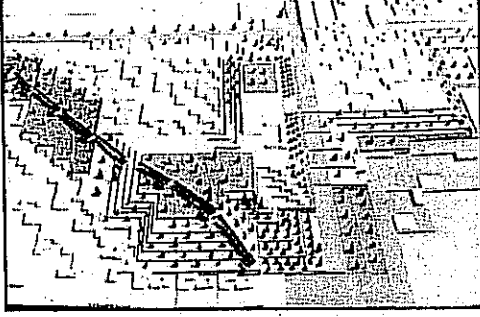

Şekil 22-23: Priene'deki basamaklar; ODTÜ mekân düzenlemelerinde esin kaynağı oluyor

Son yıllarda ise yeni bir deneye başladık. Ülkemizdeki Antik kentler önümüzde duruyordu. Tarih salt bakılan ve kendisi için öğrenilen bir alan olmamalıdır. 1999-2000 eğitim yılında Milet, Priene ve Hierapolis, 2000-2001'de ise Side, Perge ve Phaselis gezildi, yer seçim ve tasarım ilkeleri tartışıldı. Öğrencilerden beklenen, iki ve üç boyutlu çalışmalarda elde ettikleri temel tasarım becerilerini o ortamlarda uygulamaları oldu. Milet ve Priene'nin ızgaralarını, Side ve Perge'nin bulvarlarını, Phaselis'in ölçeğini, Meclis ve Tiyatrolarındaki ölçü farklarını, Stoa - Agora ilişkilerini, dahiyane seçilmiş yer (genius loci)

Şekil 24-25: Milet Agorası'nın sütun ve basamakları; ODTÜ'de basamaklar mekanlar, agoraya yaklaşan

Şekil 26-27-28-29: Millet ve Priene'de mekan ve doku arayışları

Temel tasarım eğitimi Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde gene Bauhaus ekolünün temsilcilerinden Fritz Janeba tarafından başlatılmıştır. Kimi zaman bu eğitimin yararlı olup olmadığı da tartışılmıştır. Temel tasarımla 1963 yılında, ortaöğretim sonrasında tanışan bu satırların yazarı, önce çok zorluk çekmiş, ancak görsel dünyanın boyutları ve çekiciliğini öğrendikçe, ona hakim olmanın sırlarını keşfettikçe, bunun ne büyük bir güç olduğunu anlamıştır. Rahmetle andığım Fritz Janeba'ya ve Dündar Elbruz hocama, güzel sanatlardan nasibini almamış kişiliğime verdikleri temel tasarım kültürü için teşekkür borçluyum.

ODTÜ sonrasındaki meslek yaşamımda da bu kültürü planlama bilgi ve becerilerimle yoğurmaya çalıştım. Daha sonra döndüğüm Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nde 1981-1989 yılları arasında Argun Evyapan ile temel tasarım stüdyosunu birlikte yönettik, kendisinin bu kültürümü daha da geliştirmemdeki rolü büyüktür. Son iki yıldır yeniden birinci sınıfın temeli olan tasarım stüdyosuna, aynı zamanda kentsel tasarım yüksek lisans stüdyosuna giriyorum. Temel tasarım becerilerinin sürekli gündemde tutulmasının gerekliliğini gözlüyorum. Ne yazık ki, hem eğitim kadrolarında, hem meslektaşlarımda bu becerilerin geliştirilmediğini gözlüyorum. Planlama dergisinin 97/2nci sayısında tasarım ile yaratıcılık arasındaki ilişkiler irdelenmiş ve aşağıdaki görüşlere yer verilmiştir:

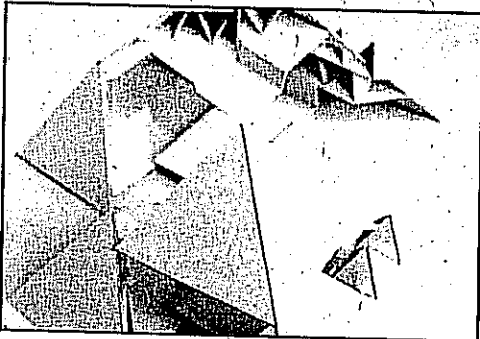
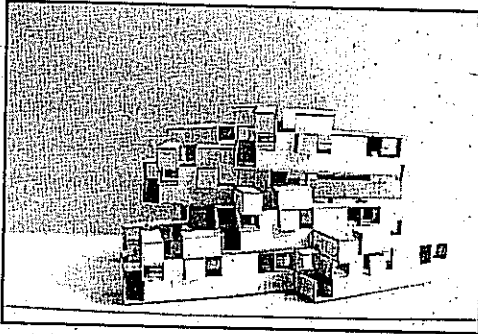
... tasarım bir tasavvurdur,
biçimi öngörmeye
becerisidir ve doğal olarak
süreci içinde barındırır.

Görsel düzenlemelerde sıkça kullanılan Gestalt kurallarının bütün tasarım eğitimlerinde üzerinde durulması gerekir. Ancak şehir plancıları yaptıkları işin gereği, bürokratik denetim mekanizmaları içinde arazi kullanımı, ulaşım, yoğunluk gibi kararla uğraşmak zorunda oldukları için yeniyi bulmaya yönelik yaratıcı süreçlerden ve eğitimde öğrendikleri bu kurallardan uzaklaşıyorlar. Ülkemizdeki imar planlaması anlayışı içinde plancıların yaratıcı düşünceler geliştirmesi, kentsel çevre denetiminde, çevrenin, yapılaşmayı ayınlıştıran yönetmeliklerle

Planlamayı salt sürece indirgeyenler bir dönem nicel modellerde çözüm aradılar.

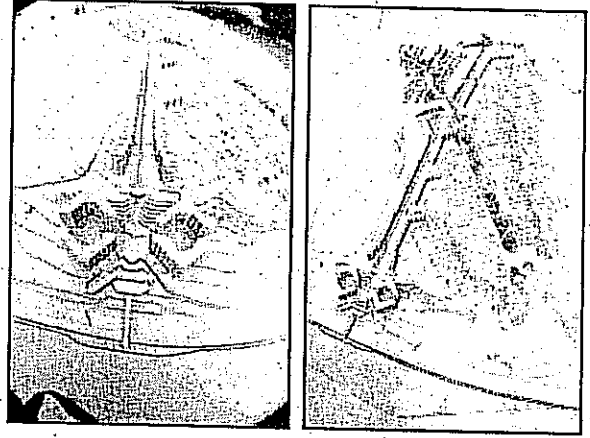
zenginleştirilmesi de olası görülüyor. Bunun düzeltilebilmesi için planlama teóri ve pratiğinin değiştirilmesi gerekiyor.

Yaratıcılığın bir tanımı da problem çözüme olarak tanımlanıyor. Planlama yeniden kurgulanırken, plancının rolü, imar planı çizimi, ya da denetimi olarak tanımlanmamalı, yaratıcılığını geliştirebileceği ortamlar sağlamalıdır. Yaratıcılık yalnızca biçime ait bir üretim biçimi değildir. Kentsel yapının biçimlendirilmesi, projelerin tanımlanması, mülkiyetin biçime yönelik olarak dönüştürülmesi, altyapı uyumu, parasal kaynakların bulunması gibi konular yeni düşüncelerin yaratılmasını gerektiriyor. Bu sağlandığında plancılar bürokratik korkularından kurtulabilecek, yeni serüvenlere atılabileceklerdir. Dolayısıyla planlama eğitimi bu yeni plancı türlerini yetiştirmeye yönelmelidir. (Günay 1998)

PLANLAMA
2001/1-2

Şekil 30-31: Planlama salt tündengelim ile problemi çözemez, parçanın analizi tümevarım için gerekli bir araştırmadır.

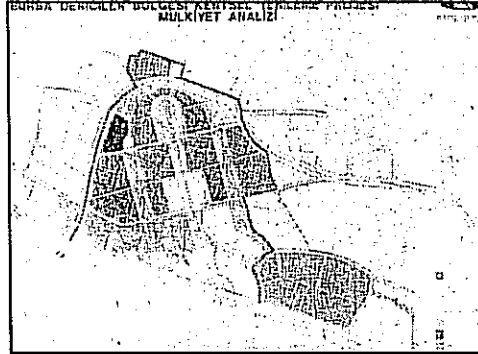
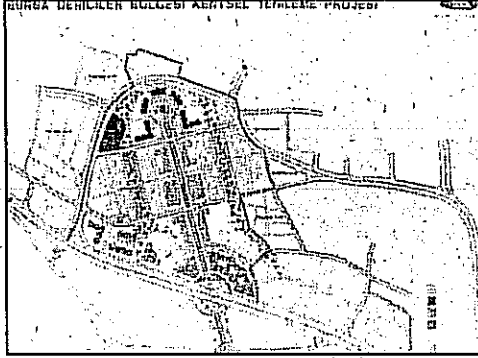
Şekil 32-33: Parça - Bütün ilişkisi; Elvankent (Behruz Çiñici), soyutu kavrayamayanlar bu projeyi uygulamadılar

İmar planı günümüz planlama pratiğinin en belirgin ögesi, temelde iki boyutlu bir arazi bölümlenmesinin aracı olarak kullanılıyor. Böylece kadastral mülkiyet düzeninden arazi düzenlemesi ile imar düzenine geçiliyor. Bu plan üretilirken iki boyutlu tasarım becerisi gerekiyor. Aynı plan üstünde verilen imar hakları ile üç boyutlu tasarım yapılıyor. Bu iki belgeye göre üretilen kentsel doku da, ülke kentlerinin mekânını oluşturuyor. Ancak plancılar bu süreç içinde, tasarım becerileri varsa kullanmıyorlar, ya da belki süreç bir tasarım becerisi gerektirmiyor, çünkü iki boyutlu tasarım arazi düzenlemesine, üç boyutlu tasarım imar haklarına indirgenmiş. En son yapılması gereken imar planı, yani yasal belge, ilk başta yapılıyor. Kentin imgeleri sürece giremiyor, dolu - boş kavramı yok, kentlerin referans çerçeveleri yitirilmiş; düzen, mekân kademelenmesi, yer kavramı, Gestalt kuralları (nesnelere arasındaki boyut, biçim, konum, uzaklık ve yön ilişkileri) devreye giremiyor.

Bu bağlamda bir önemli konu da mesleki uygulamalarımızda 'kamu alanı' ile 'özel alan'a ilişkin görüşlerimizin netleştirilmesidir. Samimi olmak gerekirse, planlamayı hep kamu tarafından yapılan, 'arazi kullanım' ve 'ulaşım' kararlarını denetleyen bir araç olarak gördük. Özel ise, mülkiyeti ve mülkiyeti üzerindeki yapılaşma hakları sınırlanan bir alandı. 'Kamu yararı' da bu çerçevede değerlendirildi. Yarattığımız arazi kul-

lanımlarının çoklukla özel yatırım alanları olduğunu, temelde 'özel alan'a ilişkin kararlar ürettiğimizi gözardı ettik. Arazi kullanım kararlarını devlet verecek, arazi düzenlemesi, ulaşım ve altyapı yatırımlarını devlet yapacak, 'özel alan' ise devlet tarafından soyut bir kamu yararı başlığı altında denetlenecekti.

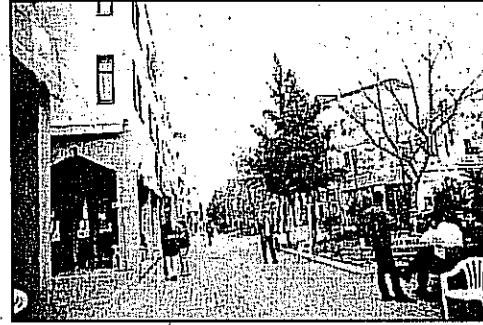

Şekil 34-35: Bursa Dericiler çalışması, özel alanda önce tasarımı, sonra imar haklarının yeniden dağıtımı ve imar planı

Özel alan'a ilişkin olarak hepimizin siyasi tercihleri olabilir. Ancak bugün görüyoruz ki, plancıların temelde kurgulamaları gereken bu özel alandır. Gene samimiyetle belirtmem gerekir, hepimiz 'özel alan'ın bireyleriyiz. Bu açıdan özel mülkiyet ve özel yatırımcıyı dışlayan bir planlama anlayışı yaşamını sürdürümez. 'Özel alan' sürekli kamu yararının karşıtı olarak algılanamaz. Planlama ne temel, ne de sosyal bilimdir. Bu disiplinlerde çalışanlar özel alanı görmezden gelebilirler, plancıların ise temel ilgi alanıdır.

Mesleki uygulamalarımda, hem kamu sektörünün, hem de özel sektörün mekân düzenleme eylemlerine katıldım ve bir çok aktörle birlikte çalıştım; yöneticiler, iktisatçılar, sosyologlar, arazi geliştirme ve olabirlik uzmanları, alt-

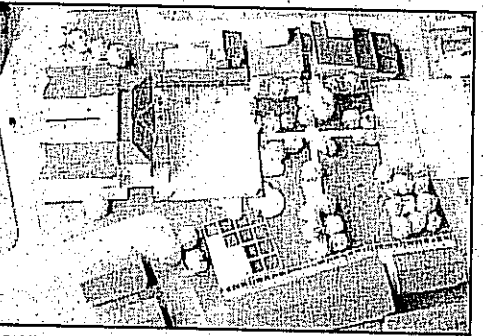
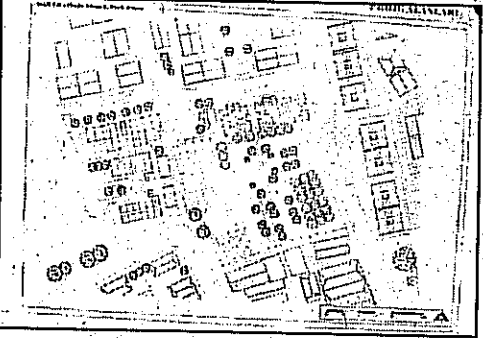
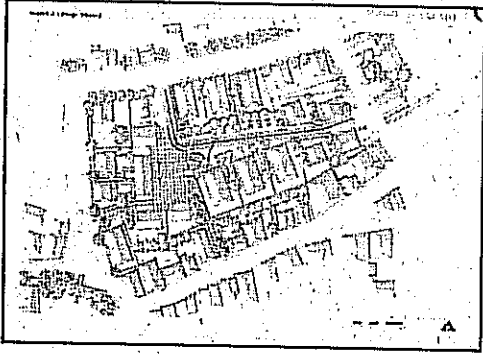
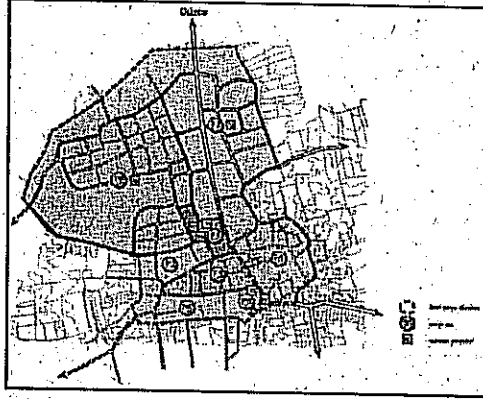
yapıcılar, inşaatçılar. Kamu, ya da özel keşim ile bir planlama-tasarım hizmetine girdiğimde hem sürece, hem tasarıma ilişkin deneyimler kazandım. Tasarım ve planlama süreçlerinde biçim-öz, ya da biçim-süreç ikili kavramları hep tartışılmıştır. Verdiğim hizmetlerde özellikle tasarım boyutunda daha çok rol oynadığımı söyleyebilirim, çünkü süreci götüren farklı uzmanlar bulunmaktadır, tasarım ise daha da farklı beceriler, gerektirmektedir. Kimi durumlarda tasarımın süreci, kimi durumlarda sürecin tasarımı kışkırttığını gözledim.

Şekil 36-37: Kemer - Antalya, hem tüm dengellendi, hem tüm evarlandı, hence başarılı

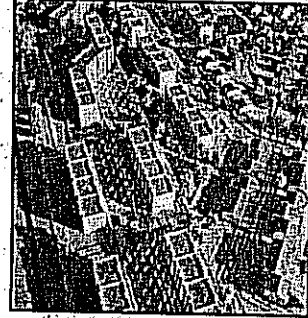
Yinelemek gerekirse kentlerin imarlı alanlarını biz tasarladık ve bugün mutlu değiliz. Planlamayı salt sürece indirgeyenler bir dönem nicel modellerde çözüm aradılar. Bir dönem kamunun hakimiyetini ve kooperatifçiliği, bir dönem planlama programlama ve bütçeleme sistemlerini, daha sonra arsa düzenleme tekniklerini öne çıkardılar. Bunu imar hakları aktarımı izledi. Bir bölüm tartışmacı tasarımı sermayenin, özellikle emlak sermayesinin aracı olarak görürken, diğer bir kesim çözümleri sivil toplum kuruluşlarında aradı. Kimileri mekânın sahipleri belli değilken tasarım yapmanın anlamsız ve nasıl olsa yapılır

bir süreç olduğunu vurguladı. Depremden sonra ise planlama tehlike yönetimine indirildi. Bizim yer bilimci değil, yerleşme bilimci olduğumuz unutuldu.

Şekil 38-39-40-41: Depremde yıkılan Gölük'te salt deprem koşulları ile uğraşılması. Kenti asıl yıkan imar planı anlayışı yerine tasarıma dayalı plan anlayışı geliştirildi (ODTÜ Kentsel tasarım stüdyosu, 1999-2000)

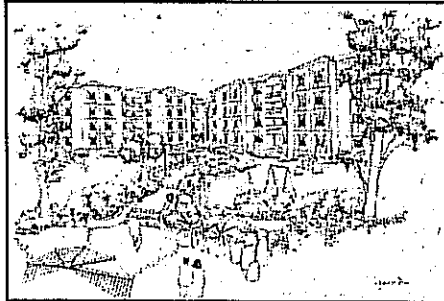
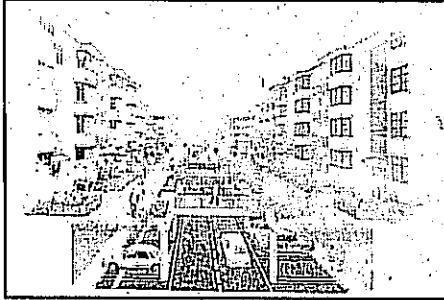
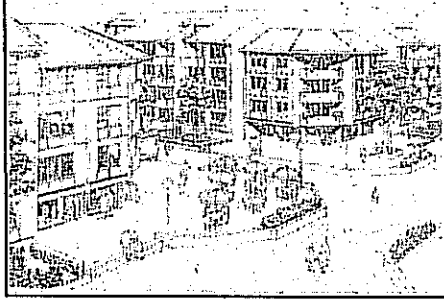
Kamunun güçlü olduğu dönemlerde uğraştığımız nazım (master) plan ve kent makroformu çalışmalarının anlamsız olduğu noktasına geldik. Hakçılık (equity) kavramını çabuk tükettik. Ağlar (networks) o kadar güçlüydü ki, karşı duramazdık. Şimdiki modalar planlamanın demokrasi projesi olduğunu savlıyor, yani bireyler arasında bir demokratik dayanışma olacağı ve mekânın kurtulacağı varsayılıyor. Buna karşılık çok sayıda plancı, GYO'ların (gayrimenkul yatırım ortaklığı), yani sermaye girişimlerinin sihirine kendini kaptırmış. Arazi geliştirmesinde özel sektör güçleniyor, güçlendikçe yasal çerçevemizi zorluyor.

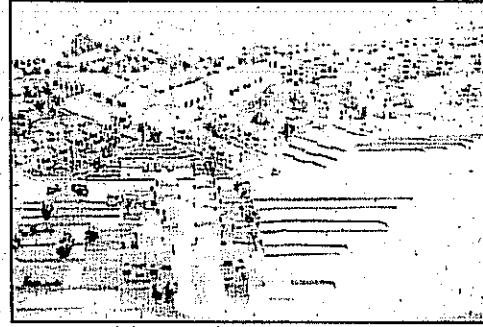
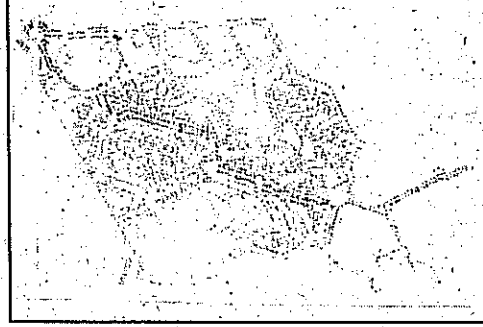
Şekil 42-43: Konutkent II (Ankara), temel tasarımın mekan üretilmek için iyi bir araçtır

Hiç kimse bu satırların yazarının özü ya da süreci bilmediğini, yukardaki süreçleri yaşamadığını savlayamaz. Gerek kendi ürünleri, gerek değerlendirdiği konular (kendi uygulamaları, katıldığı projeler, bilirkişi değerlendirmeleri, vb), yasal ve parasal süreçlerin içinde yoğruldu. Doğal, tarihsel ve kültürel değerlerin ayırında olmadığı da öne sürülemez. Bürokraside çalışan meslektaşlarımızın, akademik kadroların yasal süreçler ile uygulamadan uzak olduğu yönündeki savlarının bu satırların yazarı için de geçerli olduğu söylenemez.

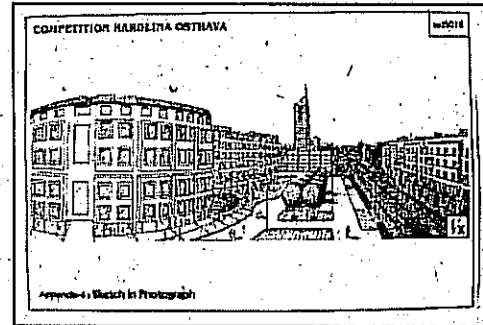
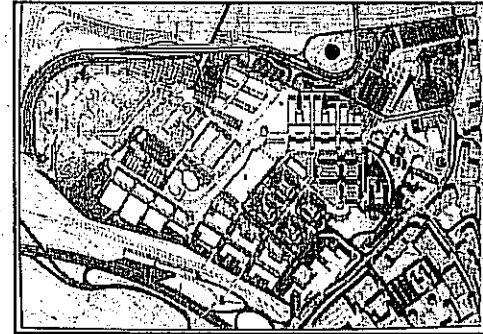
Önemli olan mekânı tasarlayabiliyor olmak, ona biçim verebilmek, ya da biçimi veren kişileri bir arada çalıştırabiliyor olmaktır. Planlama paradigmaları sürekli tüketilirken, 25 yüzyıllık Hipodamus ustayı, yarım yüzyıllık K. Lynch (kent'in imgesi), E. Bacon (kent'in tasarımı), G. Cullen (kent'in peyzajı), C. Alexander (kent'in örüntüleri) ustaları kimse tüketemedi. Kanımca bu, planlama ya da tasarım yaptığını savlayanların üzerinde önemle düşünmeleri gereken bir konudur.

Şekil 44-45-46-47: Ataköy 7-8 mahalleler, iyi bir mekan üretiminde yatırımcılar ve mimarlarla işbirliği kurabilmek çok önemli

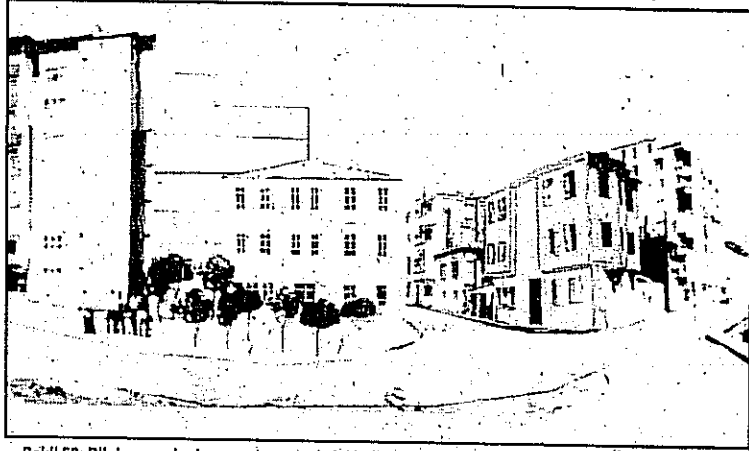

Şekil 48-49: ODTÜ Hocamköy (soyutlama yeteneği olmayanlar tarafından ODTÜ KENT olarak anılıyor) temel tasarım ile mekan kurgusunu birleştirmeye çalışıyor

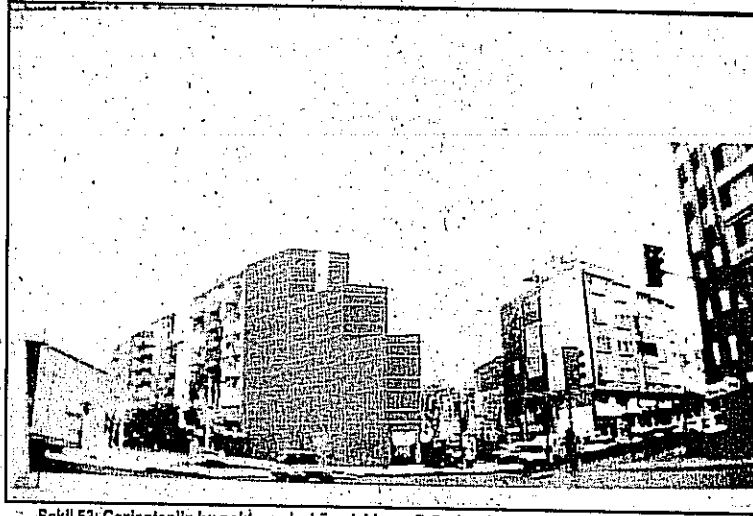

Şekil 50-51: Ostrava (Çek Cumhuriyeti) kent merkezinde tasarım arıyor - Kentisel tasarım öğrencileriyle yarışmaya girmek çok yararlı

Planlama paradigmaları sürekli tüketilirken, 25 yüzyıllık Hipodamus ustayı, yarım yüzyıllık K. Lynch (kent in imgesi), E. Bacon (kent in tasarımı), G. Cullen (kent in peyzajı), C. Alexander (kent in örüntüleri) ustaları kimse tüketemedi.

Şekil 52: Bilgisayar planlama ve tasarımı iyi kullanılırsa olumlu bir araç. Sinop'ta yıkılmış tarih ile şimdiki zamanı bir araya getirmek için önerilen görüntü

Şekil 53: Gaziantep'in bu noktasında, köşedeki yapı B-5 mi, yoksa B-8 mi olsun diye tartışılıyor. Plancılar bilgisayardan yararlanarak uzlaşma arayışını öğrenmelidirler.

Değerlendirmeler

Attoe, W., and Logan, D., 1989; American Urban Architecture: Catalysts in the Design of Cities, University of California Press, USA.

Cooley, M., 1988; From Brunelleschi to CAD-CAM, Design After Modernism, Edited by J.Thackara, Thames and Hudson, USA, (197-207).

Cullen, G., 1964; Townscape, Reinhold Pub. Cor., New York.

Denel, B., 1981; Temel Tasarım ve Yaratıcılık. ODTÜ Mimarlık Fakültesi Basım İşliğı.

Günay, B., 1982; "Kentsel Görüntü ve Kentsel Estetik, Örnek Kent: Ankara", Kent, Planlama,

Politika, Sanat: Tarık Okyay Anısına Yazılar, Derleyen İlhan Tekeli, 1. Kitap, ODTÜ Mimarlık

Fakültesi Yayını, 277-319, 1994 Ankara.

Günay, B. (1998); "Kentsel Tasarım Kültürü ve Yaratıcılığın Sınırları", Planlama, TMMOB Şehir Plancıları Odası yayını, 97/2, (s. 54-61).

Kagan, M., 1982; Güzellik Bilimi Olarak Estetik ve Sanat, Türkçesi Aziz Çalışlar, Altın Kitaplar Yayınevi.

Koberg, D. and Bagnall, J., 1974; The Universal Traveller, William Kaufmann, Inc., California.

Munari, B. (1980); Design as Art, yeniden basım, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Basım İşliğı.

Not: Burada sunulan örneklerde çok sayıda meslektaş ve öğrencimin emekleri bulunmaktadır. Hepsini burada anamıyorum, ancak hepsine teşekkürlerimi sunuyorum.

Değişen Dünyada Planlama

Gürsel GÜNDOĞDU

Gürsel GÜNDOĞDU,
Şehir Plancısı
Çevre Bakanlığı -ÇED ve
Planlama Genel Müdürlüğü
Planlama Dairesi Başkanlığı
e-posta:ggurssel@usa.net

Mevcut fiziki planlama pratiği son yıllarda gerek meslektaşlarımız gerekse tüm kamuoyu nezdinde giderek hem meşruiyetini hem de itibarını yitirmektedir. Peki bunun nedeni yalnızca plan ve plancının rant mekanizmasını sorgulamaması ve piyasaya sunduğu ürünleri ya Mars gezegeni için yapması ya da var olan ilişkileri yeniden üreten bir mekan için yapması mıdır? Bu açık uçlu soruları yanıtsız bırakarak bu yazıda başka bir konuya değinmek istiyorum: planlamanın kendini yenilemesi ile ilgili...

Günümüzde; çevre, kadın hakları, sürdürülebilir kalkınma, katılımcı demokrasi gibi yaşamsal önemde bir çok konu kendi başına planlama pratiğine oldukça parçacı bir şekilde eklenirken planlama pratiği ve kuramında neden bütüncül yaklaşımlar geliştirilemiyor? Pratiğin yeniden üretilmesinin üniversitelerde, merkezi veya yerel yönetimlerde bulunan bazı plancılar için çeşitli çıkarlar sağladığı kuşkusuz. Ama bu yeniden üretim özellikle statükocu kesimlerin işine gelmiyor mu? İşte bu yazı içinde ilk bölümde, planlamada yeni kuramsal yaklaşımları geliştirmenin gerekliliği ve alanları tartışmaya açılacaktır. İkinci bölümde ise, ülkemizde havza bazında çevre düzeni planı çalışmalarını ortaya koymak amacıyla çalışmalarını yürüten Çevre Bakanlığı'nın bu konuya bakış açısı ve Bayındırlık ve İskan Bakanlığı ile arasındaki çatışmalara dikkat çekilecektir. Son olarak yazı, genel bir değerlendirme ile bitirilecektir.

Biraz Tarihçe

Ülkemizde özellikle 1970'li yıllar boyunca plan-

lama alanında bazı kuramsal tartışmaların yapıldığı görülmektedir. Bununla birlikte, planlama eğitimi diğer tüm bilimsel alanlarda olduğu gibi çeviri manzumeleri ile doludur -özgün kentleşme deneyimini analiz eden ODTÜ merkezli az sayıdaki çalışma dışında- Üniversitelerde pratiği yadsıyan, katı bir fiziksel planlamaya dayalı ve uygulamayı temel alan basmakalıp metinler ne öğrencileri ne de mesleğe ilgi duyanları tatmin etmektedir. Uygulamaya gelince planlama alanına özgü ilk gelişmeler 1930'lu yıllarda kurumsallaşmaya başlamıştır. Buna karşın, üst planlama ölçeği olan bölge planı alanında bir kaç örnek plan yapılmış fakat idari bölgeler olmaması nedeniyle bu tür çalışmalar bütünsellikten yoksun olarak kalmışlardır. İdari olarak bölgelerin bulunmaması ülke düzeyinde planlama çalışmalarının yapılmasına da engel olmuş görünmektedir. Tüm bu nedenlerle, plancıların en büyük çalışma ölçeği (GAP'ın ortaya çıkışına kadar) metropol kent düzeyi ile sınırlı kalmıştır. Bir diğer önemli olgu ise bilindiği üzere mekân planlaması alanında yapılan çalışmaların fiziki boyutun dışına çıkarmamasıdır. Oysa mekân planlaması toplumun değerlerine varıncaya değin toplumun bir yeniden üretimidir. Fakat salt fiziki plan yaklaşımı imar planlarının yalnızca yapılaşmayı yani TAKS ve KAKS'ı dikkate alan renkli ya da şeffaf paftalarını ön plana çıkarmaktadır. Ne yazık ki formel eğitim ve uygulama da bu çarpık durumun sürekli olarak yeniden üretimine olanak vermektedir.

Planlama alanında bugüne kadar yapılan göz boyayıcı fakat içerikten yoksun sıra dışı uygulamalar kapsam dışında bırakıldığında mevcut

PLANLAMA
2001/1-2

planlama pratiği plançıyı neredeyse teknik ressam düzeyine indirirken, planı da estetik değer olarak ön plana çıkarmaktadır. Oysa mevcut yapıda - ideal olanı- bilindiği gibi plançının bilimsel temelli kararlarını karar verici ile tartışarak planı yapmasıdır. Planlar şu an siparişe hazırlanmakta, dolayısıyla siyasi düzeydeki karar vericilere plan- cılar adeta çanak tutmaktadırlar. Peki bu sarmaldan bir çıkış var mı? Elbette var ve bu çıkış plançıların güncel tartışmaları kuram ve pratik içinde içselleştirmeleri ile olası. Nedir bunlar? Bunlar, sürdürülebilir bir gelişimi sağlamak için karar alma süreçlerine çevrenin entegrasyonu ve planlama yapım ve uygulama sürecinin demokratik katılım mekanizmalarına açık olmasıdır. Amaç yaşanabilir sürdürülebilir bir mekânı yerel demokratik katılımcı süreçlerle yaratılmasıdır.

Sürdürülebilir Bir Gelişimi Sağlamak İçin Karar Alma Süreçlerine Çevrenin Entegrasyonu

1970'lerin sonundan beri çevre alanında bir çok gelişme yaşanmaktadır. Artık çevre, ulusal ve uluslararası alanlarda kurumsallaşmış bir düzeyde bulunuyor ve uluslararası, bölgesel ve ikili düzeylerde devletler bir çok taahhüt altına girmiş durumdadır. Peki bu gelişmeler planlamaya nasıl yansıtılmaktadır? Tabii ki dışsal bir olgu düzeyinde, oysa planlama vakit geçirmeden çevre konusundaki girişimleri kendi işleyişi içinde içselleştirmelidir. Bu içselleştirme olmaksızın yapılacak çalışmalar/planlar, yürütülecek projeler mevcut sisteme yapılan birer yama olarak kalacaktır. Karar alma süreçlerinde çevrenin entegrasyonu şu an dışsal olarak yürütülmektedir. Çünkü plançılar buna yönelik bir eğitimden geçmedikleri gibi aldıkları eğitim genelde arıtım ve su sağlamaya dayalı Çevre Mühendisliği bölümleri tarafından verilmektedir. Peki o halde plançılar nasıl bir eğitime tabi tutulmalıdırlar? Öncelikle plan- cılar mevcut doğal kaynakların kullanımının sonsuz olmadığı, bunların biteceği ve sürdürülebilir bir gelişmeye yönelen bir yaklaşımı özümsemiş olarak yetiştirilmelidirler. Sürdürülebilir bir gelişme, giderek ve kaçınılmaz olarak sürdürülebilir bir mekân ve topluma yönelecektir. Sürdürülebilir bir mekân bir bina ölçeğinden site, mahalle ve kent ölçeğine kadar yörenin iklim, topografya ve sosyo-ekonomisi ile örtüşen bir mekânın yaratılması demektir. Bu süreçte kullanılan malzemenin

yaşam döngüsü analizinden tutun da risk yönetimi konularının her birinin yöresel düzeyde karara bağlanması kaçınılmazdır. Sürdürülebilir bir toplum işe demokratik bir işleyişe sahip olmalı ve toplum mahalle ölçeğinde her kararını kendisi almalı ve böylece doğrudan demokrasi yaşatılmalıdır. Bugün daha büyük bir ölçekte süren ve vekillere dayalı demokrasi deneyimi toplumu demokrasiden adeta soğutmaktadır. Oysa günümüzde karar verme süreçleri daha hızlı bir düzeyde gerçekleştirilebilecek durumdadır ve bu durum doğrudan demokrasiye uzanacak bir yoldur.

Karar alma süreçlerine çevrenin entegrasyonu düşünüldüğünde bu maddenin olmazsa olmaz alt koşulları bulunmaktadır. Bunlar; risk yönetimi, taşıma kapasitesi, koruma - kullanma dengesi, tüketim kalıplarının değişmesi, çevresel muhasebe, kıyı bölgeleri ve denizlerin sürdürülebilir yönetimi, sürdürülebilir orman yönetimi ve biyolojik çeşitliliğin korunması ve benzeri. Bu koşulların, tümünün aktif katılım süreçleri ile kamu yararı gözetilerek yürütülmesi gerekmektedir. Bugün bunlar yalnızca satır aralarında yaşam bulmakta, uygulamaya geçmesi konusu çıkar gruplarının baskısı altında kalmaktadır. Oysa bütünsel düzeyde yeniden oluşturulan planlama yaklaşımında bu koşulların tümünün yaşam bulması gerekmektedir.

Sürdürülebilir Kalkınma 1970'lerden sonra "sıfır büyüme"nin gündeme gelmesinin ardından geliştirilen ve çevresel değerlerin korunması koşuluyla gelişmeyi hedefleyen bir yaklaşımdır. Bugün giderek karmaşıklaşan ve yaşamın her yanını kapsayan bu yaklaşım gerçekte planlamayı da içine alacakmış gibi görünüyor. Çünkü söylemleri ve uygulama alanları planlamanınki ile örtüşmektedir. Dolayısıyla tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de statükocu planlama ile sürdürülebilir kalkınma taraftarları arasında bir gerilim olması kaçınılmazdır.

Demokratik Katılım Mekanizmaları

1960'lı yıllardan beri planlama kuramında katılım konusu işlenmektedir. Bununla birlikte, bu konuda ancak bir arpa boyu yol alınmıştır. Kısacası, tartışılan çok şey, yapılan ve yazılan ise az şey vardır. Planlamanın yeniden meşruiyetini kazanabilmesi, hiç kuşkusuz toplumun yeniden desteğini

kazanması ile olasıdır. Bu ise toplum kesimlerinin plan yapım ve uygulama süreçleri içine aktif olarak katılması ile yaşama geçirilebilir. Bu noktada ülkemizde 50'yi aşkın yerel yönetimde yaşama geçirilen yerel gündem 21'ler iyi birer ipucudur. Kent meclisleri ve çalışma grupları şeklinde örgütlenen ve çalışmalar ortaya koyan yerel gruplar her ne kadar bu konularda henüz gelişme gösterememişlerse de bu gruplardan bu noktada yararlanılmalıdır. Katılım konusundaki en büyük handikap ise örgütsüz kesimlerin bu gibi süreçlerde varlık gösterememeleridir. Örgütlü çıkar gruplarının baskıları sonucu bu gibi grupların hakları bile bazen yenmektedir. Dolayısıyla bu olumsuz gelişmeleri de önleyen katılım mekanizmalarının keşfedilmesi büyük önem taşımaktadır.

Bu başlık altında yer alması gereken alt başlıklardan biri, hiç şüphesiz yoksullukla mücadeledir. Makro politikalar, kent ve bölge ölçeğinde kalkınmacı yaklaşım bugüne kadar yoksullarla varsıllar arasındaki uçurumun giderilmesinde olumlu bir gelişme gösterememiştir. Sözün kısası uçurum gün geçtikçe büyümektedir. Kalkınmacı anlayışla yapılan altyapı (yollar, köprüler vb.) ve üstyapı (sağlık, eğitim vb.) yatırımları bu sorunları gidermek şöyle dursun bu farkı gün geçtikçe artırmaktadır. Peki o halde yapılması gerekenler nelerdir? Yapılması gerekenler, yoksulların yer aldığı mekanların kent ve bölge ölçeğinde geliştirilmesine yönelik katılımcı anlayışla yapılacak girişimlerdir. Bu girişimlerin toplum kalkınmasına yönelmesi ve bir kalkınmacı ajan/plancı tarafından yürütülmesi gerekmektedir. Yoksulların her türlü kamu hizmetine eşit bir şekilde ulaşmasını sağlamaya yönelik tüm girişimler merkez ve yerel yönetimler ölçeğinde kamu yararı ilkesi çerçevesinde yapılmalıdır. Bugün kamu yararı kavramı ülkemizde örselenmiş durumdadır. Kamu yararı ilkesi çerçevesinde kullanılması ve gözetilmesi gereken hazine arazileri, orman ve kıyı alanlarının durumu ortadadır. Hazine arazileri ve ormanlar büyük holdingler tarafından yağmalanırken, kıyılar özel mülkiyete tâbiymiş gibi kullanılmaktadır. Bu eşitsizliklerle mücadele etmeden yoksullukla da mücadele edilemeyeceği ortadadır.

Var olan planlama yaklaşımı kadınlar, çocuklar ve gençleri özürllüler gibi görmezden gelmektedir. Mekan sağlıklı ve cinsiyetsiz yetişkin insanlar

için planlanmaktadır. Toplum içinde var olan cinsiyetler arası eşitsizlik mekan kullanımına da yansımakta ve eşitsizliği yeniden üreten mekanlar ortaya çıkmaktadır. Tabii ki bunun sonucu olarak mekanın kişiliksizliği ortaya çıkmaktadır. Kişiliksiz mekanlar kullanıcıların tatmin etmemektedir. Oysa, kentsel mekanları her kullanıcının kullanma hakkı olduğu gibi onlara yönelik planların ve mekanların da yaratılması gerekmektedir.

Havza Bazında Planlama

Mevcut planlama pratiği içinde çevre düzeni ve imar planları idari sınırlar temelinde yapılmaktadır. Örneğin, aynı bölgede bulunan iki farklı yerleşim çok farklı yoğunluklar ve çok farklı yaklaşımlarla planlanabilmektedir. Oysa, bu iki yerleşim gerek dışsal koşullar gerekse iç dinamikler bakımından birbirine yakındır. Kısacası, sözkonusu yerleşmeler çevresel koşullar bakımından birbirinden farklılıklar göstermemektedir. Şu halde planlama pratiği tutarlı bir planlama yaklaşımının geliştirilmesinde idari sınırlar sorunsalını aşmak durumundadır. Bunun da yolu, daha üst ölçekte çevre düzeni planlarının havza bazında gerçekleştirilmesidir. Böylelikle, aynı çevresel özelliklere sahip yerleşmelere ait temel plan kararları detaylı olarak bir kez belirlendikten sonra diğer alt ölçekli planların yapımına geçilebilecektir.

Çevre

Çevre Bakanlığı'nca Çevre Düzeni Planlarının yapımına yönelik olarak hazırlanan "Çevre Düzeni Planlarının Yapılması Esaslarına Dair Yönetmelik" 4 Kasım 2000 tarih, ve 24220 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanmıştır. 443 sayılı Çevre Bakanlığı'nın Kuruluş ve Görevleri Hakkındaki KHK ile bu konuda yetkilendirilen Çevre Bakanlığı bu kararnamenin amacında yer alan "karsal ve kentsel alanda arazinin ve doğal kaynakların en uygun ve verimli şekilde kullanılması ve korunması, ülkenin doğal bitki ve hayvan varlığı ile doğal zenginliklerinin korunması, geliştirilmesi ve her tür çevre kirliliğinin önlenmesi" hükmünü gerçekleştirmek amacıyla İmar Kanununun 5 inci maddesinde tanımlanan Çevre Düzeni Planlarını onaylama yetkisini kullanmaya başlamıştır.

Çevre düzeni planlarının yapımı ve onaylanması konusunda Çevre Bakanlığı ile Bayındırlık ve

İskan Bakanlığı arasında planlama camiasının da takip ettiği bir yetki çatışması söz konusudur. Bayındırlık ve İskan Bakanlığı bu konuda yaptığı yasal düzenlemeler ve bu alanda onlarca yıldır süregelen deneyiminden hareketle bu planların kendisi tarafından yapılması gerektiğini ve Çevre Bakanlığı'nın Kuruluş Kanununda yapılması belirtilen çevre düzeni planlarının flora ve fauna envanterine dayalı bir doğal kaynak envanteri planlaması olarak anlaşılması gerektiğini ısrarla belirtmektedir. Acaba durum böyle midir? Kişisel görüşüm bu alanda yaşananların "hukuk skandalına" tekabül ettiği yönündedir.

1985 yılında imar yetkileri sınırlandırılan Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'na, İmar Kanunundaki istisnai durumlar haricinde hiçbir imar yetkisi verilmemiştir.

Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'nın İmar Kanunu'nun 44'üncü maddesi ile anılan Kanunda yer alan her tür ölçekteki plan ve planlama işlerinin Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'na verildiği savı tamamıyla yasal bakımdan dayanaksız ve zorlama bir yorumdur. Çünkü söz konusu 44'üncü maddenin konuyla ilgili (f) bendinde "İmar planı yapımı ve değişiklikleriyle ilgili kriterlerin tespiti ve imarla ilgili diğer hususlar"ın Bakanlıkça çıkarılacak Yönetmelikle belirleneceği hükmü yer almaktadır. Bu ifadeden İmar Kanununun ilgili maddesinde imar planı içinde sınıflandırılmayan bölge planı ve çevre düzeni planlarını anlamak ve her ölçekte plan yapma haklarının yalnızca Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'na ait olduğunu belirtmek haksızlıktır. Oysa, Çevre Bakanlığının 443 sayılı Kuruluş ve Görevleri Hakkındaki Kanun Hükmünde Kararname'de Bakanlığın kuruluş amacı "*kırsal ve kentsel alanlarda arazinin ve doğal kaynakların en uygun ve verimli şekilde kullanılması ve korunması, ülkenin doğal bitki ve hayvan varlığı ile doğal zenginliklerinin korunması, geliştirilmesi ve her tür çevre kirliliğinin önlenmesi*" olarak belirtilmiştir. Bu amacın gerçekleştirilmesi için kanun koyucu çevre düzeni planlarının onaylanması ve uygulanması ile aynı KHK'nin 2'inci maddesinin (c) bendi ile Çevre Bakanlığını açık bir şekilde görevlendirmiştir. Söz konusu bentte "*Dengeli ve sürekli kalkanma amacına uygun olarak ekonomik kararlarla ekolojik kararların bir arada düşünülmesine imkan veren rasyonel doğal kaynak kullanımını sağlamak üzere, kalkınma planları ve bölge*

planları temel alınarak çevre düzeni planlarını hazırlamak veya hazırlatmak, onaylamak, uygulanmasını sağlamak," Çevre Bakanlığı'nın görevleri arasında sayılmıştır.

Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'nca İmar Kanunu'nun 5. maddesinde tanımlanan Bakanlığın, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı olduğu belirtilerek, söz konusu Kanunda geçen bütün hususların ancak Bayındırlık ve İskan Bakanlığı tarafından düzenlenebileceği ifade edilmektedir. Oysa, İmar Kanununda bölge planları gibi çevre düzeni planlarının da yalnızca tanımı verilmiştir. Bölge planı ve çevre düzeni planı gerek ölçekleri gerekse kapsamı bakımından imar planı olarak değerlendirilemezler. Nitekim, İmar Kanununun 8'inci Maddesinin (b) bendinde "İmar Planları; Nazım İmar Planı ve Uygulama İmar Planından meydana gelir. Mevcut ise bölge planı ve çevre düzeni plan kararlarına uygunluğu sağlanarak, belediye sınırları içinde kalan yerlerin nazım ve uygulama imar planları ilgili belediyelerce yapılır veya yaptırılır..." hükmü yer almaktadır. Bu alıntıdan da görüleceği üzere bölge planı ve çevre düzeni planı imar planlarına esas teşkil eden üst ölçekteki planlardır.

Çevre Bakanlığı, Çevre Düzeni Planlarını, ekolojik, ekonomik ve diğer özellikler açısından aynı karakteristiğe sahip yerleşmelerin birbirinden kopuk olan alt ölçekli planlara tutarlı bir bütünlük kazandırması, bölgenin özelliklerini koruyucu genel ilke ve kararlar getirmesi, bölge bütününe yönelik kullanımlarda koruma-kullanma dengesinin sağlanması, stratejik kararların ve faaliyetlerin çevresel değerlendirilmesi, makro kararları oluşturarak alt ölçekli planlara yön göstermesinde ülkemizin fiziki gelişimine önemli katkıları olan bir planlama kademesi olarak değerlendirmektedir. Özellikle çevre koruma konusunun tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de gittikçe önem kazanan bir konu olması çevre düzeni planlarını daha da önemli bir konuma getirmektedir.

Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'nca Çevre Bakanlığının bu alanda çalışmasına engel teşkil edici nitelikte dört temel sav öne sürülmektedir.

1-Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'nın İmar Kanunu'nun 9.maddesi ile bu konuda yetkilendirildiği savı:

Bayındırlık ve İskan Bakanlığının çevre düzeni planlarının yapılması konusunda dayanak olarak

gördüğü İmar Kanununun 9.maddesinde geçen "Bakanlık birden fazla belediyeyi ilgilendiren imar planlarının hazırlanmasında, kabul ve onaylanması safhasında ortaya çıkabilecek ihtilafları halleder, gerektiğinde re'sen onaylar" hükmünde Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'na verilen yetki çok istisnai bir yetki olmakla birlikte yetkinin çerçevesi anlaşmazlık olması durumları ve imar planları (her ölçek değil: Nazım ve Uygulama İmar Planları) ile çizilmiştir. Ayrıca, aynı Bakanlığın Kuruluş ve Görevlerinin belirtildiği kanunda çevre düzeni planları ve imar planları konusunda Bakanlığa hiçbir yetki verilmemiştir.

2-Çevre Bakanlığının Kuruluşu Hakkında KHK'da yer alan çevre düzeni planının kapsamının İmar Kanununda yer alan çevre düzeni planı tanımından farklı olduğu savı:

Kanun koyucu yukarıda da değinildiği gibi sürdürülebilir bir çevrenin yaratılmasında planlamanın öneminden hareketle söz konusu Kanunun 2'inci maddesinin (c) bendinde "kalkınma planları ve bölge planları temel alınarak çevre düzeni planlarını hazırlamak veya hazırlatmak, onaylamak, uygulanmasını sağlamak" ifadesi ile açık bir şekilde "çevre düzeni planlarını" yapmak konusunda Çevre Bakanlığını yetkili kılmıştır.

3-Çevre Bakanlığının yetersiz olduğu savı:

Çevre Bakanlığında bu konuda yeniden yapılanmaya gidilerek ilgili Genel Müdürlükte çalışan teknik personel sayısında artış sağlanmıştır. Ayrıca, halen 1'i havza bazında olmak üzere 20'nin üzerinde plan çalışması ilgili Genel Müdürlükçe yürütülmektedir. Bunlara ek olarak Çevre Bakanlığı tarafından üç tane de çevre düzeni planı onaylanmıştır.

4-Çevre düzeni planları konusunda alınan yargı kararlarında Bayındırlık ve İskan Bakanlığının yetkili idare olarak görüldüğü savı:

Bu konuda Büyükşehir Belediyeleri ve Belediyeler tarafından Bayındırlık ve İskan Bakanlığınca karşı açılan çeşitli davalarda öne sürülen temel gerekçe Belediyelerin nazım imar planı çerçevesinde çevre düzeni planlarını yapabilmeleri şeklinde olmuştur ki buna neden olan kavram kargaşası yine Bayındırlık ve İskan Bakanlığınca yaratılmıştır. Bakanlık belli bir dönem yaptığı ve onadığı planlara yasal bakımdan dayanağı olmayan "çevre düzeni nazım imar planı" adını

vermiştir. Gerek 3030 sayılı Büyükşehir Belediyelerinin Yönetimi Hakkında Kanun gerekse İmar Kanununda Belediyelerin yetkisi yalnızca 1/1000 ölçekli Uygulama İmar Planı ve 1/5000 ölçekli Nazım İmar Planı yapmakla sınırlanmıştır. Dolayısıyla haklı bir gerekçeye dayanmayan bu davalar ilgili mahkemelerce reddedilmiştir.

Bilindiği gibi, bugüne kadar ülkemizdeki plansız kentleşme ve yanlış arazi kullanım kararları çeşitli çevrelerce eleştirilmiştir. Tarım arazilerinin amaç dışı kullanımı, jeolojik sakıncalı alanların iskana açılması, doğal ve tarihi özellikleri önemli alanların korunamaması, kıyıların betonlaşması başlıca eleştiri konuları arasında yer almaktadır. Çevre Bakanlığının Çevre Düzeni Planlarını çağdaş yöntem ve yaklaşımlarla yeniden yönlendirmesiyle birlikte düzenli ve planlı kentleşme ve sürdürülebilir gelişmenin kırsal ve kentsel alanlarda olumlu örneklerinin yaygınlaşmasına çalışılacaktır.

Sonuç

Değişim her zaman kolay ve sessiz olmamakta. Planlama pratiğinin gelişim ve değişiminin de kolay ve çabuk olmayacağı görülüyor. Burada herkesin ayırımına varması gereken husus değişimin artık kaçınılmaz olduğudur. Plansız ve yanlış arazi kullanımı sonucunda ülkemizin doğal ve maddi kaynakları yıllardır boş yere heba olmakta ve bunlardan haksız bir biçimde planlı suçlanmaktadır.

Bu olumsuz durumu aşabilmek için dünyadaki sosyo-ekonomik değişimin iyi okunması gerekliliği ortadadır. Ülkemizde, her ölçekteki planların başarısız kaldığı noktalardan da dersler çıkarılmalıdır. İnsanoğlu, ekolojiyi hiçe sayarak girilen kalkınma sevdasının son durağına gelmiştir. Artık her "mêtnin" yeni baştan okunması gerekmektedir.

Sonucu yazarken ekonominin her zaman kriz içinde olduğunu yazan ekonomi yazarlarını düşündüm. Gerçekte kriz değişime karşı direnen eski yapısal unsurlardan kaynaklanmakta. Değişim ise doğada her an yaşanmaktadır. Benzer şekilde planlamada uygulama ve mevcut koşullar arasında yaşanan kriz de aynı nedene dayanmaktadır.

Değişime karşı direnç.

Erişilebilir-Engelsiz Yerleşmeler Arayışında

Hülya KOÇ

Hülya KOÇ:
Doç. Dr., Dokuz Eylül
Üniversitesi Mimarlık Fakültesi
Şehir ve Bölge Planlama
Bölümü Öğretim Üyesi

Geleceğin kentlerinde "özürlüler için yapılması gerekenler" gibi ayrı bir konu başlığının araştırılmayacağı umuluyor. Çünkü geleceğin kentlerinde, umarım, tüm canlıları benzerlik ve farklılıkları ile kapsayan özen ve duyarlılık bulunacaktır. Bu nedenle de "tüm öznelere kendini ifade etme olanakları", "genel ve özel duyarlılık gerektiren gereksinimlerin anlaşılması" ve "kaldırılması gereken engellerin arayışı" daha yoğun biçimde ele alınıyor.

Her gün anlamı pek de fazla düşünülmeden kullanılan kavramlar var. Özürlü ve engelli kavramları da çoğu kez bunlar arasında bulunuyor. Engelli ve özürlü kavramlarının tanımlanmasında iki unsur üzerinde durulmaktadır. İlki, yapılması, gerçekleştirilmesi istenen eylem/konu/unsur, ikincisi ise onu yapmayı önleyen neden. Bu çalışmada ise engel olarak nitelenen unsur, bireyin bedensel niteliği değil, fiziksel çevre niteliğine odaklanıyor. Çünkü bedensel nitelikleri ne olursa olsun tüm bireylerin mekanı özgürce kullanabilmeleri için düzenlemelerin engelleyici olmaması gereğine inanılmaktadır. Bu nedenle bu çalışmada hedef, bedensel niteliklerine göre ayırım yapılmaksızın insanların bütünleşebilmeleri veya bağımsız olarak yaşamlarını sürdürebilmeleri için var olan yaygın fiziksel engellerin giderilmesi yolunda tasarımda yapılması gerekenlerin anımsatılmasına yönelik bir çerçeve oluşturmaya çalışmaktır.

Peki ya Başka Engeller?

Engelsiz çevreler oluşturmak üzere yasal ve kurumsal açıdan önlemlere gereksinim bulunduğ

hep söylenir. Ancak son yıllarda ülkemizde bu konuda kurumsal ve yasal açıdan önemli gelişmeler olduğu da söylenebilir.

Konu ile ilgili olarak Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, Türk Standartları Enstitüsü, Türkiye Sakatlar Konfederasyonu, Başbakanlık Toplu Konut İdaresi ve bazı belediyelerin danışma birimleri ve yönetmeliklerle ilgili çalışmalarını öncelikle anımsanabilir. Bu çalışmaların bir bölümü şöyle özetlenebilir:

Türk Standartları Enstitüsü'nce Nisan 1991'den beri var olan TS 9111 Özürlü İnsanların İkamet Edeceği Binaların Düzenlenmesi Kuralları" yanında, ulaşım ile ilgili olarak,

• TS 12460 Şehir İçi Yollar-Raylı Taşıma Sistemleri-Bölüm 5: Özürlü ve Yaşlılar İçin Tesislerde Tasarım Kuralları,

• TS 12574 Şehir İçi Yollar-Raylı Taşıma Sistemleri-Bölüm 10: İstasyon İçi İşaret ve Grafik Tasarım Kuralları,

PLANLAMA
2001/1-2

- TS 12575 Şehir İçi Yollar-Raylı Taşıma Sistemleri-Bölüm 14: İstasyon Platformu Oturma Elemanları,
- TS 12576 Şehir İçi Yollar- Özürlü ve Yaşlılar İçin Sokak, Cadde, Meydan ve Yollarda Yapısal Önlemler ve İşaretlemenin Tasarım Kuralları, isimli standartlar hazırlanmıştır. (Bşb. Öz. İd. Bşk., 1999; 639)

Bayındırlık ve İskan Bakanlığı Yapı İşleri Genel Müdürlüğü'nce Sakatların Sorunları ile İlgili Yasa ve Düzenlemeler (2.11.1981); Yapılarda Sakatlar İçin Alınacak Önlemler (7.3.1983); Asansörler (22.10.1997) ile ilgili genelgeler düzenlenmiştir. Avrupa Komisyonu kararı üzerine hazırlanan ve Avrupa Topluluğu standart ve normlarını konu alan kitap, yine Yapı İşleri Genel Müdürlüğü'nce "Ulaşılabilirlik İçin Avrupa El Kitabı" ismi ile tercüme edilerek 1995 yılında Sakatlar Konfederasyonu tarafından yayınlanmıştır. (Bşb. Öz. İd. Bşk., 1999; 640) Eylül 1999'da Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'nca tip yönetmeliklere engellerin azaltılmasına yönelik maddeler eklenmiştir.

Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı tarafından gerçekleştirilen bazı toplu konut uygulamalarında (Ankara Eryaman, İstanbul Halkalı, Samsun Kurupelit, Kars) konutların bir bölümü engelliler için erişilebilir biçimde düzenlenmiştir. Sivil toplum örgütleri ve çeşitli kuruluşlarca düzenlenen çeşitli etkinliklerde ve seminerlerde fiziksel çevrenin düzenlenmesine ilişkin konular tartışılmıştır. (Bşb. Öz. İd. Bşk., 1999; 640)

1997 yılında Başbakanlığa bağlı Özürlüler İdaresi Başkanlığı kurulmuştur. Birinci Özürlüler Şurası 29 Kasım-2 Aralık 1999'da Ankara'da gerçekleştirilmiştir. Şura öncesinde yaklaşık bir yıl süren hazırlık çalışmalarında gönüllü bir grup birlikte çalışarak, "Fiziksel Çevrenin Düzenlenmesi" alt komisyonu çalışma raporu için bir tasarım rehberi çerçevesi hazırlamıştır. Söz konusu bu raporlar yayımlanmıştır.

Tüm bunlara karşın, bugün sokağa çıktığında, kısa bir yürüyüş güzergahında bile hareketi güçleştiren çok sayıda engellerle karşılaşmakta ve tekerlekli sandalye, koltuk değneği veya yürüteç gibi yardımcı araç kullanan insanlar ile birlikte aynı mekanı kullanma pratiğimiz görünmemektedir.

Peki ama bu konudaki istemleri, öncelik sıralamalarını, plancı ve tasarımcıların öneri sunmasını

veya önerilerinin gerçekleştirilmesini etkileyen ve fiziksel engelleri kaldıramayan acaba başka engeller mi bulunmaktadır? Belki de bulunmaktadır. Bu engeller, sanırım, bireysel ve toplumsal düşüncelerimizdeki engellerdir. Fiziksel engelleri gidermeye çalışırken, önce, düşüncelerimizdeki engelleri farketmeye, tanımaya ve değiştirmeye çalışmakta yarar bulunmaktadır.

Bir alanın gelişmesi ile ilgili maliyetlerinin artmasına yönelik beklentiler bulunabilir. Yerleşmelerin çoğunda kontrol dışında yapılaşmaların varlığı da anımsatılabilir. Yasal düzenlemelerdeki bazı eksikliklerden, teşviklerin azlığından, uygun tasarım rehberlerinin bulunmayışından da söz edilebilir. Ancak bu faktörler kadar, duyarlı olmayan yaklaşımlar, öncelikleri farklı sıralama, maliyet konusunda ön yargılı olma gibi etkenler de engeller arasındadır. Erişilebilirlik konusunda gelişmiş bir toplum bilincinin varlığından söz etmek ise oldukça güçtür.

Bu noktada incinebilir grupların kendi haklarını talep etmekte yeterince etkili davranmadıkları da öne sürülebilir. Ancak, fiziksel açıdan engelli insanların erişilebilirlik konusunda eşit haklar talep edebilmelerinin ötesinde öncelikle toplumsal politikalarda üretici özneler olarak daha fazla teşvik edilmeleri gerekmektedir. Mekanda ise motorlu taşıt erişiminden önce "yaya"nın, özel otodan önce de "toplu taşıma"ın yer alması erişilebilir çevreler arayışında ön kabul olacaktır. Bu kabullerden sonra planlama ve tasarımda erişilebilir çevrelerin hedefler arasında yer alması beklenmektedir.

Yayanın öncelikle gözönüne alındığı bir düzenlemede elbette bedensel durumu birbirinden farklı öznelerin benzer erişim olanaklarından yararlanması için arayışlar da artacaktır. Bu arayışlara bir katkı sağlamayı umarak bu çalışmada planlama ve tasarımda "ne yapılabilir" sorusu genel hatları ile yanıtlanmaya çalışılmıştır. Elbette bu taslak öneriler tartışma ve uzlaşmalarla zenginleşecektir.

Gereksinmelere Duyarlı Yaşanabilir, Engelsiz Çevreler

İnsan ve birey açısından bakıldığında sağlıklı olma, özgür seçim yapabilme, yaratıcılığını ortaya koyabilme ve bu yönde eylemde bulunabilmeyi

Fiziksel engelleri gidermeye çalışırken, önce, düşüncelerimizdeki engelleri farketmeye, tanımaya ve değiştirmeye çalışmakta yarar bulunmaktadır.

Plan ve projeler uygulanabildiğinde, bir kent sağlıklı işliyorsa, değişkenlerden yalnızca bazılarını veri alıyor demektir.

de kapsamaktadır. Mekanın engelleyici nitelikleri, günlük yaşamın tüm alanlarındaki eylemleri etkilediklerinden, yaşanabilirlik açısından özel önem taşımaktadırlar. Bugünkü yaşam çevrelerimiz, "yerleşimde yaşamak" ve "yerleşimi yaşamak", açısından bir bölümü de fiziksel olan ciddi engeller içermektedir. Bu engeller, belirli olanakların bulunmaması anlamında olabileceği gibi, varolan olanaklara erişilememesi anlamında da ortaya çıkabilir. Fiziksel düzenlemeler açısından, yaşam çevrelerindeki fiziksel engellerin kaldırılması, tüm insanların yaşama katılması ve yaşantı üretebilmesi konusunda ilk aşamada sağlanması gerekli koşullardan biridir.

Yürüteç desteği ile hareket eden yaşlı bir insan, tekerlekli sandalye kullanan genç bir insan, kılavuz köpeği ile yürüyen görme engelli bir kadın ve fiziksel engelli bir çocuk... Denilebilir ki, herbiri farklı geçmişlerden gelmekte, farklı ilgi alanları bulunmaktadır. Toplumdaki bireylerin gereksinmelerinin, tercihlerinin, özelliklerinin, engellerinin tip ve derecesinin ve koşullarının farklı olduğu izlenebilir. Ancak, hemen her bireyin kendi yaşamını denetleyebilme, mümkün olduğunca bağımsız yaşayabilme ve yaşam biçimini tercihini yapabilme özgürlüğü de bulunmalıdır. (CMHC,1992; ix) Bu nedenle, fiziksel mekana ilişkin farklı gereksinimleri daha iyi anlamaya ve tüm insanların yaşam çevresi ve konut tercihlerine duyarlı çevre koşulları ve konut tasarım yaklaşımlarını geliştirmeye gereksinme bulunmaktadır.

Kentin fiziksel mekanındaki uygulamalarda, problemin "engelli gereksinimleri" biçiminde tanımlanması yerine, "insan gereksinimleri",

biçiminde ele alınması daha uygun olacaktır. Sağlıklı bir kent, tüm kentlilerinin kentsel yaşama katılım, kent aktivitelerinden yararlanma gereksinmesini karşılamalıdır. Gereksinmelere dönük tasarım, tüm insanların, yaş, cinsiyet, bedensel özellikler, ekonomik yaşam düzeyi gibi karakteristiklerinden (değişkenlerden) kaynaklanan gereksinmelerinin tümünü kapsayacak biçimde ele alışlar gerektirmektedir. Plan ve projeler uygulanabildiğinde, bir kent sağlıklı işliyorsa, değişkenlerden yalnızca bazılarını veri alıyor demektir. İnsanların yalnızca bir bölümünün gereksinmelerine göre biçimlenmiş çevreler, sağlıklı, yaşanabilir çevreler olamamaktadır.

Fiziksel "engelli olma"nın çeşitli ölçülerde, hareket engelli olma, çeviklikte azalma, görme engelli olma, işitme engelli olma, konuşma engelli olma gibi kategorileri bulunmaktadır. Bir insanın, fiziksel yeteneklerinde doğuştan bir engel olabileceği gibi, herkes yaşamının bir bölümünde, hastalık, kaza veya ilerleyen yaş sonucu duyu veya hareket yeteneklerinden bir bölümünü, belirli bir ölçüde kaybedebilir. Bu nedenle, fiziksel olarak hareket yeteneğinin ya da duyularının az veya oldukça fazla bir bölümünü yitirmiş insanların, ayrı bir grup olmaktan çok, toplumun bütünleşmiş bir parçası biçiminde anlaşılması uygun olur ve fiziksel engelli insanlarla diğerleri arasında, farklılıklardan çok, benzerlikler bulunduğunu hatırlamak gereklidir.

Nasıl Bir Tasarım Anlayışı

Engelli insanların toplumun "ayrı" bir kesimi olmaktan çok "bütünleşmiş" bir parçası olduğunun kabul edilmesi ve kentsel yaşama katılım

anlamındaki gereksinmelerinin "engelli" olmaktan çok, duyarlılık "insan gereksinimleri" biçiminde ele alınması, tasarımın insanların tümünü kapsayan "bütünleştirici", "ayrısız" bir işleyiş anlayışı olmasını getirmektedir. Örneğin, barınma ve güvenlik (yangın, doğal afetler, insanlar vb. korunma) gibi gereksinmelerin tüm insanlar için olduğu gibi engelliler için de temel olduğu açıktır. Bu nedenle, bütünleştirici tasarımın burada örneğin konut sunumunun çeşitlendirilmesi ve zenginleştirilmesi, bir parkta rampa ve merdivenlerin bütünleştirilerek tüm insanların aynı güzergahı kullanabilmesi, engellilerin binaya erişilebilirliğinin ön kapağı, ana girişe erişmek anlamında ele alınması biçimlerine gelebileceği söylenebilir.

Bütünlük kapsamında vurgulanması gereken diğer nokta, engellilerin "özellik"lerini de dikkate alarak yapılan düzenlemelerin birbirinden kopuk biçimde (örneğin, erişimde yalnız bina içi, yalnız kamu toplu taşıma aracı gibi) değil, süreklilik taşıyıcı biçimde ele alınmasının önem taşımasıdır. Düzenlemelerin, konut alanı, eğitim, sağlık gibi sosyal donatı alanları, resmi kurumlar, yeşil alanlar (park, çocuk bahçesi, oyun alanları vs.) gibi farklı arazi kullanım türlerini, bunlar arası bağlantıları, hem iç hem de dış mekanları kapsar biçimde mekanda ele alınması gereklidir.

Engelli insanların kentsel yaşama katılmadıkları gereksinimleri engelli olmayanlarla "biçimde"/ "derecede" farklı olmakla birlikte "öz" de benzerdir. Toplumdaki bir bireyin diğer bireyler ile birlikte toplumsal yaşama eşit katılımı konusu ise, sosyal adalet ile bağlantılı bir hak olarak kabul edilmektedir. Bu anlamdaki temel yaklaşım ise toplumla bütünleştirme ve bağımsızlık kazandırma (integration and independence) kavramlarında özetlenebilir. (City of Toronto Planning & Development Department, 1990)

Bütünleştirme ve Bağımsızlığa Doğru Hedefler

Engelleri kaldırmakla ilgili olarak; eğitimden sağlık hizmetlerine ve istihdama kadar birçok konuda hedefler saptanabilir. Burada planlama ve tasarım özeliindeki hedefler ele alınacaktır. Buradaki temel hedefler, yeni yapılaşacak alanlar

açısından, "engelsiz fiziksel çevreler oluşturmak" ve mevcut çevrelerin "niteliğini iyileştirmek", "erişilebilirliğini artırmak"tır.

Erişilebilirliği artırma konusunda alt hedefler,

- *kent bütününe yönelik olarak*
- *kentin merkez alanına, çalışma alanlarına yönelik olarak*
- *rekreasyon alanları, yeşil alanlara yönelik olarak*
- *eğitim, sağlık kurumları ve diğer donatılara yönelik olarak*
- *ulaşıma yönelik olarak tanımlanabilir.*

Farklı sektörler için konulacak hedeflerde öncelikle, planlama birimi ve alt planlama birimleri ölçeğinde, "hedef kitle" nin sayısı, yeri ve niteliğine ilişkin (engelin çeşidi ve derecesi) ayrıntılı veriler sağlanmalıdır. Fiziksel mekandaki hedeflerde niceliksel değerlere bakılmaksızın, yaygınlık ve süreklilik temel olmakla birlikte, sayısal veriler, sosyal hizmetlerin sağlanması açısından önem taşımaktadır. Bu çalışmada hedeflerle ilgili önerilerin oluşturulmasında yararlanılan başlıca kaynaklar, City of Toronto Planning & Development Department tarafından hazırlanan "Integration and Independence", Clare Cooper Marcus & Carolyn Francis'in editörlüğünü yaptığı "People Places" ve Clare Cooper Marcus & Wendy Sarkissian'ın editörlüğünü yaptığı "Housing as if People Mattered" isimli yayındaki ilgili bölümdür.

A. Kent Bütününe Yönelik Hedefler

• *Binalarda erişilebilirliği gerekli kılacak ve bu konudaki girişimleri teşvik edecek ve yönlendirecek standartlar ve olanaklara yasal düzenlemelerde yer verilmelidir. Özellikle kamu yapılarının tümü, engelliler için erişilebilir olmalıdır.*

• *Merkez alan açısından hedef, yaya yolları ağının erişilebilirliğini yaşlı, güçsüz ve engelliler için artırmak biçiminde konulabilir.*

• *Merkez alanda, yeni gelişmelerde, uygun olan yerlerde, yaya yolu sisteminin, zemin düzeyinde ve ancak gerekli erişilebilirlik koşulları sağlanarak zemin altı ve zemin üstü düzeyinde genişletilmesi düşünülebilir.*

• *Yaya yolları ile bağlanan ve bütünleşen aktiviteler açısından ise, rahatlık, erişilebilirlik ve çeşitlilik konusu hedefler arasındadır.*

• *Konut konusunda, uzun dönemde, gelir düzeyinin*

Sağlıklı bir kent, tüm kentlilerinin kentsel yaşama katılım, kent aktivitelerinden yararlanma gereksinmesini karşılamalıdır.

yaşanabilir bir çevrenin, yalnızca "doğru tasarımlar" da beklenemeyeceği, uygulayıcıları ve kullanıcılarının tümünün etkileri ve katkıları ile gerçekleşeceği söylenebilir.

yükseltilmesi için, istihdam ve eğitimle bütünleşmiş hedefler konutlarken, kısa dönemde, kentteki konutların bir bölümünün engelli insanlar için de erişilebilir olmasıdır. Bu konutlar aynı zamanda düşük ve orta gelir grubuna da yönelik olarak düşünülmelidir. Bu konudaki teşvikler konut politikalarında yer almalıdır.

- Engelli insanlar için uygun konutlar, öncelikle, ticaret/konut karışık alanlarda, mevcut konut alanları içinde veya bitişiğinde ve yeni konut alanlarında, o nüfusa hizmet edecek yeterli düzeyde olanakların bulunduğu ve kolaylıkların sağlanmış olduğu alanlarda konumlanmalıdır.
- Rekreasyon alanları ve parklara, çocuk, yaşlı ve engellilerin kolay fiziksel erişiminin sağlanması hedeftir. Kolaylıkla algılanabilmesi için, parklar, yollara, yaya yollarına ve bisiklet yollarına yakın konumlanmalıdır.
- Ulaşım, yol-trafik-otopark ve yaya sirkülasyon sisteminin bütünlük içinde, etkin biçimde hizmet etmesini sağlamaya çalışmak hedeftir. Erişilebilirlik, otobüsten, durağa, yaya yoluna, otoparka, konuta kadar uzanmalıdır. Bu konuda, toplu taşıma servislerinin, engelli insanlara da ulaşım olanağı sağlamak üzere genişletilmesi öncelikler arasında yer alır.
- Donatılar açısından, engellilerin de erişilebilirliğinin sağlandığı binaların ve projelerin teşvik edilmesi hedeftir.

B. Bina Yakın Çevrelerine Yönelik Hedefler

Tasarımda, binaların ve açık alanların mekansal bütünleşmesinin sağlanması bir diğer öncelikli alt hedef olarak konulabilir. Dış mekan kullanımında, rahatlık ve güvenlik, diğer insanlarla bir arada olabilmeye kolaylığı gibi noktalar önem taşımaktadır. Aynı zamanda, insanlara, doğadan tad alma, temiz havada sağlığa katkıda bulunma veya yalnızca güneşi yüzünde hissetme olanağının sağlanması da önemlidir. (Carstens, 1990; 171)

Dış mekânlara erişim görsel erişim ve/veya doğrudan fiziksel erişim olanağı biçiminde konulabilir. Düz ya da uygun eğimde rampalarla, uygun yüzeyli doğrudan erişim yolları, rahat oturma yerleri, hava koşullarından korunma, insan ölçeğinde mekânlar sağlanabilecek olanaklardan birkaçıdır. Aslında bu sayılan gereksinimler ve sağlanmaya çalışılacak kolaylıklar yalnızca engellilere yönelik değildir, ancak engellilerin daha rahat erişim olanağı gereksinimleri daha yoğun olduğundan vurgulamada ön plana çıkmaktadır.

Kentsel mekânların biçimlenmesinde, engelli insanların gereksinimlerine yönelik olarak, "boyut" ve "nitelik" ile ilgili, "duyarlı" davranılması gereken bazı "ayrıntılar" bulunmaktadır. Boyutlar ve nitelikler, yardımcı araçların (koltuk değneği, tekerlekli sandalye gibi) kolayca, fazla enerji gerektirmeden, çarpmadan ve tehlike yaratmadan hareketini, engelli insanların rahatlık ve güvenliğini sağlamaya yöneliktir. Tasarım rehberlerindeki en az boyutların birçoğu tekerlekli sandalyenin boyutları ve manevra biçiminden türetilmiştir. Nitelikler ise, yine yardımcı araçlarla, kayma, zorlanma gibi sorunlar oluşmaksızın hareket kolaylığı için seçilmektedir.

Rahatlık ve güvenlik için yaya yolları, rampalar, merdivenler, cadde mobilyası, bitkilendirme, otopark düzenlemeleri, bina girişlerinin nasıl olması gerektiği gibi konularda, dünyada çeşitli ülkelerde (örneğin, TS 9111, Development Review Guidelines for a Barrier Free Environment, Ulaşılabilirlik İçin Avrupa El Kitabı gibi) tasarım rehberleri oluşturulmuştur. Engellilere duyarlı fiziksel çevreler arayışında, bu tip rehberlerden yararlanılarak kentsel tasarım ölçeğindeki önerilerle ilgili olarak bir tasarım rehberi önerisi de hazırlanmıştır. (Koç, 1994; Koç, 2000)

Neden Engelsiz Çevreler?

Yaşamak, yaşantı üretmeyi, yaşama katılmayı, duygusal tepkiler verebilmeyi ve içsel yaşantılarımızı algılamaya çalışarak o doğrultuda hareket edebilmeyi içerir (Geçtan, 1993; 105). Yaşam çevrelerimize ilişkin öneriler, bu açıdan, "nasıl bir toplum yaşamı içinde" sorusu ile içiçe gelişir. Sağlıklı bir yaşam çevresi sağlamanın, yaşamın tüm alanlarını kapsayan ekonomik ve toplumsal politikalar olmaksızın, yalnızca kentleşme ve konut politikalarından beklenemeyeceği açıktır. Aynı şekilde, yaşanabilir bir çevrenin, yalnızca "doğru tasarımlar"dan beklenemeyeceği, uygulayıcıları ve kullanıcılarının tümünün etkileri ve katkıları ile gerçekleşeceği söylenebilir.

Engelsiz fiziksel çevreler için düzenlemelerin birçoğunun "daha fazla maliyet"den çok, "daha fazla duyarlılık" gerektirdiğine inanılmaktadır. Fiziksel çevrelerin doğru tasarlanması ve inşa edilmesi ile, toplumdaki birçok engelli insan, daha sağlıklı, daha üretici yaşam için teşvik edilmiş olacaktır. Engelsiz çevreler gerçekleştiğinde, sonuç, bir fiziksel engeli bulunmasa da tüm bireyler için daha rahat bir yer, daha rahat bir mekandır. Örneğin, tekerlekli sandalyeler için uygun olan rampalar, dönüşler, yer döşemeleri, aynı zamanda, bebek arabalarını süren insanlar için, çocuklar için, alışveriş arabası taşıyanlar için, yaşlılar için de daha uygun yaşam koşulları sunacak daha nitelikli, daha sağlıklı bir çevre ögesi oluşturmaktadır.

Bu çalışmada, yapılı çevredeki fiziksel niteliklere yoğunlaşılmasıyla birlikte, daha sağlıklı ve huzurlu bir yaşam çevresi konusundaki önerilerin, ancak, sosyal güvenlik, istihdam, gelir dağılımı, sağlık hizmetleri konularıyla içiçe önlemlerle bir anlam kazanacağını ve etkili olabileceğini vurgulamak gerekir. Benzer biçimde, bir yaşam çevresinin oluşum ve yaşamasındaki rolleri anımsandığında, toplumdaki aktörlerin tümünün ilgi, niyet, bilgi ve bilinç düzeyi ile bağlantılı olarak "genel ve özel duyarlılık gerektiren gereksinmelerin anlaşılması ve dikkate alınması" sağlandığında fiziksel çevrenin de giderek engellerinden arınması beklenebilir.

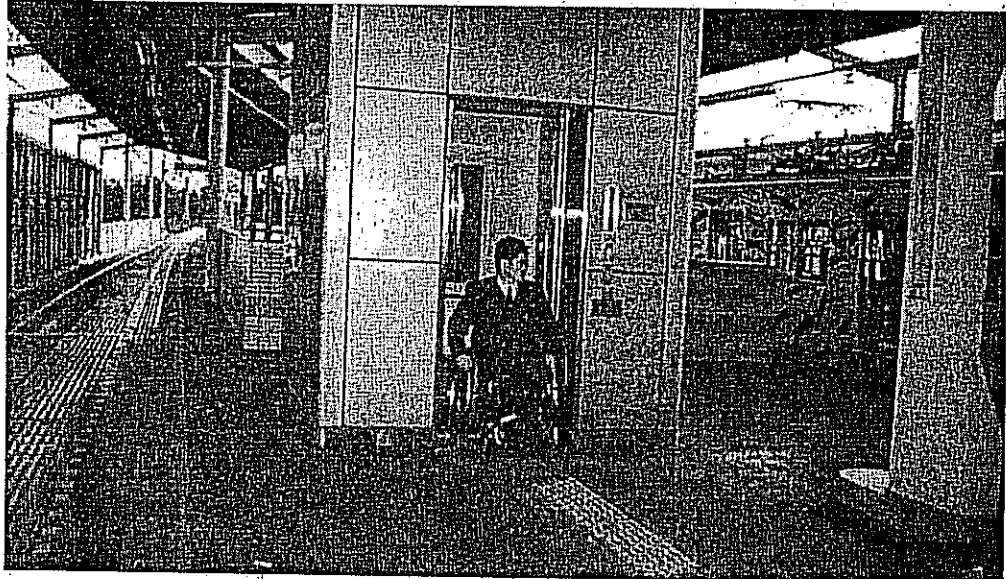
Kaynaklar

BEDENSEL ENGELLİLERİ GÜÇLENDİRME VAKFI: Mimari Engellerin Kaldırılması İçin Rehber - Özürlüler İçin Özel İnşaat Sosyo Politik Görev, Hazırlayan: Meral Turgut, Bedensel Engellileri Güçlendirme Vakfı Yayını, Cem Ofset Matbaacılık, İstanbul.

CANADA MORTGAGE AND HOUSING CORPORATION (1992): Housing Choices for Canadians with Disabilities, CMHC, Ontario, Canada.

Cartens, D.Y. (1990): "Outdoor Spaces in Housing for the Elderly", People Places - Design Guidelines for Urban Open Space, Marcus Clare Cooper & Carolyn Francis (eds.), Van Nostrand Reinhold, New York.

Fiziksel çevrelerin doğru tasarım ve inşa edilmesi ile, toplumdaki birçok engelli insan, daha sağlıklı, daha üretici yaşam için teşvik edilmiş olacaktır.

CITY OF TORONTO PLANNING & DEVELOPMENT DEPARTMENT (1990): Integration & Independence - A Demographic Profile of People with Disabilities, and Policy Options for the 1991 Central Area Plan -City Plan'91, City of Toronto Planning & Development Department, Toronto.

CITY OF TORONTO PLANNING AND DEVELOPMENT DEPARTMENT - McLaughlin, S.G. (1981): Development Review Guidelines for a Barrier Free Environment, City of Toronto Planning & Development Department, Toronto.

Dechiara, J. (ed.) (1984): Time Saver Standards for Residential Development, McGraw-Hill Book Company.

Dechiara, J. & Callender, J. (1990): Time Saver Standards for Building Types, 3rd. edition, McGraw-Hill, Inc.

Geçtan, E. (1993): İnsan Olmak, Remzi Kitabevi, 13. basım, Ankara.

Koç, H. (1994): "Bariyersiz Fiziksel Çevreler Oluşturmada Öneriler", Özürlülere Duyarlı Fiziksel Çevre Yaklaşımları Semineri, 2 Mart 1994, DEÜ Mim.Fak, DEÜ Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Yüksek Okulu, DEÜ Mim.Fak, İzmir.

Koç, H. (1997): "Yaşanabilir Konutlar ve Konut Çevrelerine Doğru", "Uluslararası IX. Yapı ve Yaşam Fuar ve Kongresi, 20-25 Mayıs 1997, TMMOB Mimarlar Odası Bursa Şubesi, Bursa, Yapı ve Yaşam'97 Habitat II'nin Ardından Mimarlıkta ve Şehircilikte Hedefler ve Stratejiler, s. 67-81.

Koç, H. (2000): Engelsiz Çevreler Arayışında Bir Tasarım Rehberi Denemesi, çoğaltma, İzmir.

Leonard, J.E. (1981): "Open Spaces-Open to All", Urban Open Spaces, Cooper-Hewitt Museum, Rizzoli, New York. p.84.

Marcus, C.C. & Sarkissian W. (1986): Housing as if People Mattered, University of California Press, California.

Marcus, C.C. & Francis, C. (eds.) (1990): People Places - Design Guidelines for Urban Open Space, Van Nostrand Reinhold, New York.

Sürmen, Ş. (1988): Tekerlekli Koltuktaki İnsanların Hayatından Tablolar ve Bir Mimarlık Kılavuzu, İstanbul Teknik Üniversitesi Vakfı Kitap Yay. No : 27, İTÜ Mak.Fak.Ofset Atölyesi, İstanbul.

Sürmen, Ş. (1995): Yaşlılara ve Özürlülere Uygun Evler- Tasarımlar, İstanbul Teknik Üniversitesi Çevre ve Şehircilik Uygulama-Araştırma Merkezi, İstanbul.

T.C. BAŞBAKANLIK ÖZÜRLÜLER İDARESİ BAŞKANLIĞI (1999): I. Özürlüler Sorusu, Çağdaş Toplum, Çağdaş Yaşam ve Özürlüler, Komisyon Raporları Genel Kurul Görüşmeleri, 29 Kasım-2 Aralık 1999, Takav Matbaacılık ve Yayıncılık A.Ş., Ankara.

T.C. BAYINDIRLIK VE İSKAN BAKANLIĞI - YAPI İŞLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ (1995): Ulaşılabilirlik için Avrupa El Kitabı, Çeviren: Hamide Tokmak, TBMM Basımevi Müdürlüğü, Ankara.

TÜRK STANDARTLARI ENSTİTÜSÜ (1991): TS 9111- Özürlü İnsanların İkamet Edeceği Binaların Düzenlenmesi Kuralları, TSE, Ankara.

TÜRKİYE ULUSAL KOMİTESİ (1996): Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Konferansı Habitat II, Türkiye Ulusal Rapor ve Eylem Planı.

Çevre Düzeni Planı Nereden Nereye...

Belma TEKİNBAŞ

Belma TEKİNBAŞ:
Şehir Plancısı
Bayındırlık ve İskan
Bakanlığı, TAU, İmar
Uygulama Dairesi Başkanı

Cevre Düzeni Planı, uzun yıllardır, değişik alanlarda ve değişik kurumlar arasında sorunlara ve işlev, kapsam, ölçek, nitelik, hukuki dayanak, yetki açısından tartışmalara konu olan bir plan türü olmaktan kurtulamadı. Bu sorunlar ve tartışmalar, merkezi-yerel kurumlarla, merkezi-merkezi kurumlar arasında sürmüş ve süregelmektedir. Bu uzun ve karmaşık sürecin nedenlerini ve bu plan türünün kapsamını ve anlamını kavramak için, kısaca "imar mevzuatı" adı verilen kurallar dizininin tarihçesine ve bu süreçte çevre düzeni planının ortaya çıkmasını, içerik edinmesini ve gelişimini irdelemekte yarar var.

1957 yılında yürürlüğe giren 6785 sayılı İmar Kanunu, ülkenin fiziksel plan gereğinin yerleşmelerle ilgili olduğu varsayımı ile kurgulanmıştır. Birden fazla yerleşim birimini ilgilendiren planlamalarla ilgili hüküm ve kararlar Kanunda yer alsa da, bunun belirginleştirilmiş bir plan türü ve yaklaşımıyla bağlantısı bulunmamaktadır. Dolayısıyla yerleşmeleri, içinde buldukları fiziksel, kültürel, ekonomik, sosyal ilişkiler sisteminden kopuk birimler olarak ele almış ve iki plan türünü yeterli görmüştür. Bunlar, bugün de yerleşmeler açısından hemen hemen aynı içerikte hazırlanan nazım ve uygulama imar planlarından oluşan "imar planı" ile imar planı yapılmasına gerek olmamakla birlikte belirli bir düzen içinde yerleşimi gerekli görüldüğünde yapılan "yol istikamet planı"dır.

Ancak merkezi yönetim kendisini pratikte, bu iki plan türü ile kısıtlamamış, yerleşmeleri, özellikle

geniş alanlardan oluşan fiziksel çevreleri ile birlikte, ele alan planlama çalışmalarını 1960'lı yıllardan başlamak üzere gerçekleştirmiştir. Genelde yine yerleşme bazında ele alınan çalışmalar olmakla beraber, bunlar, çevre düzeni planının bugününe önderlik eden örnekler olarak planlama deneyimimizde özgün yerini almıştır.

Mücvir Saha Planı

6785 sayılı İmar Yasası, kentsel gelişme alanı açısından belediye sınırlarının yeterli olmadığı durumlarda, belediyelerin kentsel gelişme alanı gereksiniminin karşılanması amacıyla İmar ve İskan Bakanlığının "mücvir alan" belirlemekle ve onaylamakla yetkili kılınmıştır. 1972 yılında 1605 sayılı Kanunla yapılan değişikliklerle bu alanların, belediye sınırlarına bitişik olma zorunluluğunun bulunmadığı ve köyleri de içerebileceği hükme bağlanmıştır. Bu iki düzenlemede de mücvir alanla ilgili işlemlerin belirleyicisi, söz konusu alan belediye sınırlarına bitişik olsun veya olmasın, kentsel gelişme alanı gereksinimidir. Dolayısıyla, mücvir alanla ilgili yapılacak değerlendirmenin, talep konusu alanın kentsel gelişme açısından uygunluğu ve yerindeliği üzerine kurgulanması gerekmektedir.

Belirli bir zaman diliminde, mücvir alan taleplerinin uygunluk ve yerindelik incelemesi, bir fiziksel planlama ön inceleme mantığı içinde yapılmış ve elde edilen bulgular, 1:25.000 ölçekli paftalarda ilgili belediyenin imarla ilgili yetki sınırları ve yerleşmenin gelişimi ile ilgili ipuçları verilmek, yönlendirmeler yapılmak üzere ve

PLANLAMA
2001/1-2

"mücvir saha planı" adı altında fiziksel bir belge ile sonuca bağlanarak belgelenmiştir. Bu fiziksel belgeler, gerçekte "leke" planıdır ve yerleşmenin, belediye sınırları içinde ve/veya dışında hangi yönde, alanda ve amaçla gelişme göstereceğini belirlemektedir. Aynı zamanda yapılan mücvir alan onamasının gerekçesini ortaya koymaktadır. Bu anlamda çok sayıda plana, 1960'lı yılların ikinci yarısında ve 1970'li yılların hemen başında rastlamak mümkündür.

Küçük ölçekte hazırlanan bu planlar, aynı zamanda eleman ve ekipman açısından o dönemde de yeterli olmayan belediyeler açısından, imar planı yapılacak alanları ve üst ölçekte yönlendirici ve kısıtlayıcı kararları içermeleri açısından son derece önemli belgeler olmuştur. Daha önce de belirtildiği gibi, bu planlar, bugün kullanılan üst ölçek planlamanın oluşumunda ilk adım olarak adlandırılabilir. 1972 yılında İmar Kanununa getirilen ilave hükümler, bu planları isim ve içerik açısından belirgin bir değişime tabi tutmuştur.

Kent Bütünü Çevre Düzeni Planı

6785 sayılı İmar Kanununun 26. maddesinde 1972 yılında yürürlüğe giren 1605 sayılı Yasa ile bazı ilave hükümler getirilmiştir. Bu hükümler bugün yürürlükte olan 3194 sayılı Kanunun Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'nın yetkilerini açıklayan 9. maddesi ile hemen hemen aynıdır. Yani Bakanlık, önem ve özellik arz eden bazı alanlarda, ilgili belediyeler veya diğer idarelerin kararlarına gerek kalmaksızın plan (imar ve yerleşme planı) yapımına yetkilidir. Kanunun tamamında imar ve yol istikamet planı dışında bir plan türü olmadığından, madde metninde geçen "yerleşme planı" kavramı, farklı tür ve ölçeklerde planların yapımına gerekçe teşkil etmiştir.

Genelde hızlı gelişim gösteren, çekim merkezi olan kentlerde, zaman zaman yarışma yöntemi ile elde edilen 1:20.000 veya 1:25.000 ölçekte hazırlanan, kentin meskun ve gelişme alanlarında ve bazen etki alanlarını da içerecek genişlikte

alanları kapsamak üzere hazırlanan, çoğu zaman mücvir alanla birlikte onama kararı alınmış, fiziksel planlar yapılmaya başlanmıştır. Bu planlar ağırlıklı olarak, 1970'li yıllarda ve 1980'li yılların başında yapılmıştır. Kent bütünü planı kökenli planların en önemli özelliği, küçük ölçekte hazırlanmakla birlikte kent ve yakın çevresinin detaylı yapılanma koşullarını belirlemek, dolayısıyla alt ölçekte hazırlanacak imar planlarını, temel belirleyici olarak, yönlendirmek hatta önemli ve katı koruma kararları içermek üzere hazırlanmışlardır.

Örnekler incelendiğinde ve bu planların yapımının yoğun olduğu dönemin özelliklerine bakıldığında, iki gelişmenin önemli olduğu görülecektir. Kentler, çevrelerini de hızla etkileyecek şekilde gelişmektedir. İmar düzenine ve denetimine tabi olmayan belediye-mücvir alan sınırları dışındaki alanlar, 1972 yılında İmar Yasasına Eklenen iki madde gereği 1975 yılında çıkarılan ve bugün pek hatırlanmayan ve bilinmeyen, "İmar Kanununun Ek 7 ve 8. Maddelerinin Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik" hükümleri ile 1983 yılına kadar uzanan bir süreçte, kademeli olarak imar düzenine tabi kılınmıştır. Bugün çok eleştiri konusu olan ve aynı zamanda çok fazla kullanılan mevzii imar planının temelleri de gerçekte bu yönetmelikle atılmıştır. O dönemlerde kontrol altında tutulamayan hızlı sanayi, turizm ve ikinci konut kullanımları ile ilgili parçacı talep ve gelişmelerin denetim altında tutulması gereği ile "mevzii imar planı denetimi" gerçekleştirilmiştir. Bazı kent bütünü planlarının çıkış noktası, bu parçacı gelişmeleri engellemek olarak açıklanabilir.

"Kent bütünü" adı altında toplanan bu planların, gerek isimleri gerekse yapım kuralları açısından farklılıklar da gözlenmektedir. Örneğin, İzmit ve çevresi için hazırlanan ve 1972 yılında onaylanan planın adı "İzmit Çevre Düzeni" planı iken, Bursa kenti için hazırlanan plan 1976 yılında "Bursa Kent Bütünü Ve Yakın Çevresi Çevre Düzeni Nazım Planı" adıyla onaylanmıştır. Aslında bu isim, daha sonraki yıllarda yapılacak çevre düzeni planlarının içeriğine de ışık tutmaktadır. Bursa kentini merkez alan bu planda, Bursa kentinin nazım planı yapılmakta, yakın çevresi de genel kararlar anlamında plan düzenine tabi tutulmaktadır. Bütün bu planların, alt ölçek plan yapım kurallarını, kentin yakın çevresinde alt ölçek plan yapılacak alanlar, ile

ayrıntılı yapılaşma kurallarını belirleyen, koruma ve kullanma dengesinin kurulması hedefinden yola çıkan planlar olduğu gözlenebilmektedir.

Müccavir Saha - Kent Bütünü Planından Çevre Düzeni Planına

Kent bütünü planlarının temeli kent olduğu için, bu planlar gerek kullanım kararları gerekse yapılaşma detayları açısından nazım imar planına daha yakın bir konumda yer almaktadır. Buna karşın müccavir saha planlarının belirlemeleri ve kararları bu ölçüde detay içermemekte, daha önce de belirtildiği gibi, yön, alan ve kullanım genelinde kalmaktadır. Ancak zaman içerisinde sadece kenti merkez alan planlar yerine, kıyılar başta olmak üzere yerleşimlerin daha az sayıda ve büyüklükte olduğu alanlarda da benzer nitelikli planlar yapılmaya başlandı. Bu planların temeli müccavir saha planı, içeriği ise kent bütünü planlarına daha yakındır. Daha doğru bir deyişle, kıyı alanlarını maruz kaldıkları baskıdan kurtarmayı ve o dönemlerin popüler yerleşim türü olan ikinci konut ve yeni yeni önem kazanan turizm yatırımları için koruma-kullanıma dengesi kurarak yer ayırmak, bu kullanımlar için çevreye mümkün olan en az zararı verecek şekilde optimum yer seçimini sağlamak gibi hedef ve amaçları olan bu planlama ile, o dönemde sağlanabilecek plan hiyerarşisi sağlanmış, merkezi ve yerel yönetim arasında planlama açısından, yasal düzenlemelerde yer almayan, kriterleri yapım ve uygulama aşamalarında oluşturulan, hiyerarşik bir bağ sağlanmıştır.

İlginç ve önemli olan nokta 6785/1605 sayılı İmar Kanununda ve o dönemde yürürlükte olan fiziksel planlama konusunda hükümler içeren hiçbir Kanunda, üst ölçek planlama konusunda hüküm olmamasına rağmen, küçük ölçekte ve yere, duruma özgü değişik isimlerde pek çok planın farklı isimlerde yapılmış olması ve, alt ölçek planlarda bunlara uyulmasının yasal dayanağının yerel yönetimlerce ve diğer merkezi yönetim kurumlarınca sorgulanmamış olmasıdır. Metropoliten alan nazım imar planı, çevre düzeni planı, kent bütünü çevre/nazım imar planı gibi isimlerle İmar ve İskan Bakanlığı tarafından hazırlanan bu planlar, yerel yönetimler ve diğer merkezi kurumlar arasında kabul görmüş, uyulması ve uygulan-

ması gerekli belgeler olarak planlama deneyimimizde yerlerini almışlar ve merkezi yönetimin planlama açısından gücünün ve etkisinin de belgesi olmuşlardır.

Çevre Düzeni Planı ile İlgili Sorunların Nedenleri ve Sonuçları

Çevre düzeni planı, 1983 yılından itibaren Merkezi Yönetimin fiziksel planlamadan elini çekme yolundaki düzenlemeleri ardarda gündeme getirmesi ile başlayan ve günümüzde, yasal anlamda değilse de pratikte, tam tersine bir sahiplenmeye konu olan süreçte, anlamını, önemini, gücünü kaybeden bir konumda kalmıştır. 1983 yılında büyükşehir belediyelerinin kurulması, 1985 yılında İmar Kanununun üst ölçek fiziksel planlara dayalı bir planlama hiyerarşisi getirmeyişi, merkezi kurumların denetim yetkilerinin el değiştirmesi ve etkisizleştirilmesi, buna karşın güçsüz yerel yönetim sayısında hızlı artış sağlanması, merkezi yönetimde çok sayıda kurumun plan yetkisi ile donatılması gibi çok sayıda nedenle planlamanın çok sahibi olmuşsa da gerçekte hemen tümüyle sahipsiz kalmıştır. Fiziksel planlama için günümüzde hem öksüz hem de yetim demek çok da yanlış olmayacaktır.

a. Merkezi Yönetim ve Yerel Yönetimler Arasındaki Sorunlar

İmar Kanununda çevre düzeni planının sadece tanımının yer alması, görev ve yetki atamasının yapılmamış olması, yerel yönetimlerin imar planı yapım ve onayı konusundaki görev ve yetkilerinin kullanımı ile ilgili olarak ihtisas sahibi Bakanlığa denetim yetkisi verilmemesi, 1985 sonrasında bu planları yetki ve görev açısından daha da önemlisi içerik açısından sorgulanır kalmıştır.

Yerel yönetimler, özellikle büyükşehir belediyeleri, kendi Kanunlarındaki plan yapım yetkilerinin ve nazım plan konusunda ölçek ve kapsamla ilgili açıklama bulunmayışından kaynaklanan sorunları çözmekte yetersiz kalmış, merkezi yönetimin gerçekte hiç de üstlenmek istemediği metropoliten alan planı ile ilgili sorunların içinde boğulmuştur. Bu anlamda merkezi yönetimi tümüyle reddetmek ya da işin parçası olarak görmek ve yeni organizasyonlar oluşturmak yolunu seçen büyükşehir belediyeleri farklılaşmıştır.

Hiyerarşik planlama düzeninin reddi ile veya alt ölçekte ilkesel dayanağı olmayan plan kararlarını meşrulaştırma aracı olarak üst ölçek planların kullanılmaya çalışılmasının önüne geçilemeyişi, merkezi ve yerel kurumlar arasında yaşanan sorunlar gerçekte en büyük yarayı planlama eylemine vermektedir.

Çevre düzeni planı, 1983 yılından itibaren Merkezi Yönetimin fiziksel planlamadan elini çekme yolundaki düzenlemeleri ardarda gündeme getirmesi ile başlayan ve günümüzde, yasal anlamda değilse de pratikte, tam tersine bir sahiplenmeye konu olan süreçte, anlamını, önemini, gücünü kaybeden bir konumda kalmıştır.

PLANLAMA
2001/1-2

Daha da ilginç bir diğer gelişme, Bakanlık cephesinde yaşanmış, 6785/1605 sayılı İmar Kanununda ve kuruluş kanunlarında olmamasına rağmen hiç sorgulamadan ve tereddütsüz bir görev ve yetki anlayışı ile yaptığı üst ölçek planları, 3194 sayılı Kanunda yetkisi olmadığı gerekçesiyle belediyelerin yetkisine bırakmıştır. 4 yıl süre ile de bu yetkiyi kendisinde saymamıştır. Gerçekte 3194 sayılı Kanun bu tür planları yerel yönetimlerin yapacağına dair bir hüküm de getirmemektedir. Yetkinin kimde olduğuna dair Bakanlık açıklamasında da çevre düzeni planının nazım plan niteliğinde olduğu belirtilmektedir. Dolayısıyla, mücavir saha planından kent bütünü planına ve çevre düzeni planına uzanan süreçte, üst ölçek plan olması gereken ve nazım plan detayına inmesi ile yönlendirici vasfı büyük ölçüde ortadan kalkan bu üst ölçek plan türü, gerçek içeriğinden giderek uzaklaşmıştır.

Bugün İmar Kanununda bir anlamda soyut bir tanım olarak yer verilen bu plan türünün belediyeler ve merkezi yönetim arasında ortaya çıkarıldığı tartışmalar, belediyelerin planlama alanını genişletme ve kullanım türünü değiştirme, yapı ve nüfus yoğunluğunu artırma talepleri ile somutlaşmaktadır. İlave imar planı ve imar planlarında yapılması düşünülen değişiklikler ve bunlara dair talepler, yerel yönetimler aracılığıyla çevre düzeni planı değişikliği ve ilavesi için gerekçe olarak gündeme gelmektedir. Dolayısıyla çevre düzeni planı özellikle ilk yapımdan sonra, genelde tümevarımla elde edilen bir belgeye dönüşmekte, bu da yerel yönetim ve alan bazında imar planı içeriği kazanma nedenlerinden olmaktadır. Daha farklı bir deyişle, imar planlarında yapılacak değişiklikleri bir anlamda meşrulaştırma işlevini de üstlenebilmektedir.

Planın kapsadığı alanın bütünsel özellikleri, sayıları giderek artan belediyelerin talepleri de dikkate alındığında yok olmakta, plan sadece bir fiziksel belge olmaktadır. Planın içeriği boşalmakta, bu da daha sonraki yeni planlara sirayet etmekte, giderek kaliteyi yok etmektedir.

b. Merkezi-Merkezi Yönetim Arasındaki Sorunlar

1980'li yıllarda başlayan ve 1985 yılından sonra da devam eden süreçte, merkezi yönetim, yerel yönetimlere verdiği planlama yetkilerini, hızla ve özellikle sektör bazında geri almaya başlamıştır.

Planlamayı sektörel ve parçacı bir yaklaşımla ele alan bu acımasız süreçte, en büyük yara yine planlamanın bizzat kendisinde açılmıştır. Planlamayı bütünselliğinden uzaklaştıran bu süreçte, genelde imar planı ile ilgili görev ve yetki sahibi kurumların çevre düzeni planına yaklaşımı ve davranış biçimleri, belediyelerden pek de farklı olmamıştır. Çevre düzeni planı kapsamında kalan alanlardaki sektörel karar ve talepler, talep konusu ve konumu bağımsız ele alınarak baskı unsuru yaratmıştır.

Merkezi kurumlar arasında alan seçimi ve sınır belirleme açısından yaşanan sorunların bir bölümü ise, GAP bölgesi ve özel çevre koruma alanlarında olduğu gibi, özel ve tüm planlama kararlarını kapsayacak merkezi özel yetkilerin yine merkezi kurumlara alınması ile sonuçlanmıştır. Turizm, Organize Sanayi Bölgeleri gibi alanlarda ise merkezi kurumların imar planı alanındaki yetkileri çevre düzeni planına kadar uzanmamıştır.

1991 yılından beri, Çevre Bakanlığı ve Bayındırlık ve İskan Bakanlığı arasında yaşanan sorun ise ülkedeki çevre düzeni planı egemenliği ile ilgilidir. Bu sorunun en önemli sonucu, çevre düzeni planı içeriğine dönük bir düzenlemenin gündeme gelmesi olmalıdır. Giderek bütünselliğinden uzaklaşmış, içeriğini ve kalitesini yitirmiş bir plan türü için değil, ülkenin yerel ve merkezi kurumları arasında bir planlama disiplini sağlayacak, içerikli, yönlendirici, fiziksel belge olmanın ötesinde bir belge elde etmenin sorunun kaynağını oluşturduğu gerçeğinden yola çıkmak ve bunu sağlamak için çalışmak hedeflenmelidir.

Bugün yaşanan en büyük sorun, planlamanın bütünselliğinin yok olmasıdır. Hiyerarşik planlama düzeninin reddi ile veya alt ölçekte ilkesel dayanağı olmayan plan kararlarını meşrulaştırma aracı olarak üst ölçek planların kullanılmaya çalışılmasının önüne geçilemeyişi, merkezi ve yerel kurumlar arasında yaşanan sorunlar gerçekte en büyük yarayı planlama eylemine vermektedir. Üst ölçek planlar alt ölçek plan içeriği ile yapılmaya devam edildiği, planın değil kurumların gücünün ön plana geçtiği bir ortamda, giderek yaygınlaşan ve büyüyen, planlama kurallarının çokluğu ve çok başlılığında özetlenen, sorunlar yumağının içinden çıkılması da mümkün olamayacaktır. Bu karmaşadan çıkmanın yöntemini bulmak ise yine plancılara ait bir görev olsa gerek.

Türkiye'de Organize Sanayi Bölgeleri Politikasına İlişkin Durum Değerlendirmesi

Osman BALABAN

Bu yazıda, yazarın ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Kentsel Politika Planlaması Programında 2000 yılında tamamlanan "Critical Evaluation of Organised Industrial Estates in Turkey" isimli yüksek lisans tezi kaynak olarak kullanılmıştır. Türkiye'de OSB politikasının eleştirel bir değerlendirmesinin yapıldığı çalışmada, politikanın hedefleri ve pratik durum arasındaki uyum düzeyi incelenerek uyumsuzlukların nedenleri tartışılmaktadır. Makalede kullanılan veriler 1999 yılı sonu itibarıyla olan veriler olmakla birlikte verilerin güncellenmesi durumunda, yazıda öne sürülen tezlerin geçerliliğini yitirmeyeceği düşünülmektedir.

Giriş

Ekonomik kalkınma hedefinin ve programlarının içerdiği önemli politikalarından birisi de sanayinin teşviki ve gelişimi olmuştur. Sanayi sektörünün gelişimini hedefleyen mali ve mekansal politikalar/teşvikler, gelişmişlik düzeyinden bağımsız olarak hemen her ülkenin kalkınma programları dahilinde yer almıştır. Organize Sanayi Bölgeleri (OSB) de benzer amaçlı bir politika olarak yüzyılı aşkın bir süredir gündemde bulunuyor. Gelişmekte olan ve gelişmiş ülkeler kalkınma ve sanayileşme hedefleri doğrultusunda, OSB'lerin kuruluşuna özel önem atfetmişlerdir.

İlk örnekleri 19. yy sonlarında İngiltere ve Kuzey Amerika'da görülen sanayi bölgeleri uygulaması, II. Dünya Savaşı sonrasına kadar yavaş bir gelişme göstermiştir. 1869 yılında İngiltere'de

kurulan Trafford Park, OSB'lerin ilk örneği olarak kabul edilmektedir (Bredo 1960: 9). İlk örnekler verimlilik ve kar artışını esas alan özel sektör yatırımları biçiminde piyasa-odaklı uygulamalar olmuştur. 1950'ler ile birlikte OSB kavramının içeriği ve uygulaması farklı bir bakış açısı ile gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Bu tarihten sonra OSB politikası bir yandan girişimciler açısından teşvik olma özelliği taşıırken diğer yandan da sanayinin mekansal gelişimini düzenleme aracı olarak değerlendirilmiştir. Bu, firmaların belirli bir mekanda yığılmalarından kaynaklanan dışsallıkların ve ölçek ekonomilerinin bir sonucudur.

Ölçek ekonomileri, mekanda toplulaşan firmalara arsa ve altyapı başta olmak üzere pek çok hizmetin toplu olarak sunulması ile gerçekleşen maliyet düşüşleri ve tasarruflar olarak tanımlanabilir. Dışsal ekonomiler ise firmaların faaliyet gösterdikleri ekonomik çevre ile ilgilidir. Bu ekonomiler, belirli bir mekanda yoğunlaşan firmalar arasında; teknoloji, üretim teknikleri, pazar koşulları, hammadde ve benzeri konularda gerçekleşen transferler sonucunda oluşan birikimler/yararlar olarak tanımlanırlar (Bredo 1960: 32). Ölçek ekonomilerin ve dışsallıkların OSB'lerin kurulmasını düzenleyen kurumlar ve bölgede yer alan firmalar açısından önemli avantajlar oluşturduğu söylenebilir.

Öncelikle firmalar açısından bakıldığında OSB'lerde yer seçmenin, gerekli alt ve üstyapıları tesis edilmiş endüstriyel arsayı düşük maliyetle elde etme olanağı yarattığı açıktır. Arsa elde etme maliyetini karşılayabilecek güce sahip firmaların

Osman BALABAN: 1996 yılında ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümünden Lisans, 2000 yılında Kentsel Politika Planlaması Programından yüksek lisans derecesi aldı. Halen ODTÜ Şehir Planlama Bölümünde doktora çalışmalarına devam etmektedir. 1998 yılından beri Şehir Plancıları Odası Yönetim Kurulu üyeliği yapmaktadır.

doğru yer seçimi yapmak konusundaki olası tecrübe ve bilgi eksikliğinden kaynaklanacak sorunlar da OSB'ler bünyesinde yer alarak giderilebilecek bir durum olarak gündeme gelir. OSB'lerde firmaların birlikteliğinin getireceği dışsal yararlar ve ekonomiler firmalar açısından geçerli olan diğer avantajlar olarak ortaya çıkar. Firmalar, üretim teknikleri, pazar koşulları, hammadde olanakları gibi üretim süreci açısından önemli kazançlar sağlayacak ve karlılık oranlarında artış ile sonuçlanabilecek bilgiye aynı ortamda buldukları diğer firmalar ile etkileşimleri sonucunda ulaşabilirler. OSB'lerde yer almanın firmalar açısından yarattığı diğer bir avantaj ise, aynı sektörde faaliyet gösteren ve üretim sürecinin belirli aşamalarında ortak çalışan firmaların; ulaşım, iletişim ve mal aktarımı alanlarında elde edecekleri tasarruflardır.

Düzenleyici kurumlar açısından bakıldığında ise, öncelikle OSB'lerin sanayinin planlı yerleşiminin düşük altyapı maliyetleri ile sağlanması sonucunu getireceği açıktır. OSB'lerinin düzenleyici kurumlara sanayi gelişimini belirli hedefler doğrultusunda yönlendirme olanağı sağlaması da bir diğer avantaj olarak belirtiliyor (Bredo 1960). Sanayinin az gelişmiş bölgelere yönlendirilmesi ya da gelişme potansiyeli taşıyan bölgelerde bu potansiyelin aktive edilmesi gibi hedeflere ulaşmak için OSB'lerden yararlanılması, ilgili yazında tartışılan önemli konulardan birisidir. OSB'lerin düzenleyici kurumlara getirdiği bir diğer avantaj

ise, OSB'lerin düzenli ve planlı kentsel gelişme doğrultusunda kullanılacak bir araç olmasıdır. Sanayinin düzensiz ve plansız yerleşimi sonucunda oluşabilecek kentsel sorunların giderilmesi için OSB'lerden yararlanmak mümkün olabilmektedir.

Buraya kadar dile getirilen avantajlar OSB'lerin firmalar açısından cazip merkezler olması koşulluna bağlıdır. Firmalar OSB'lerde yer seçmeyi kendileri açısından yararlı kabul ettikleri takdirde bu politikanın hem bir teşvik hem de düzenleme aracı olma işlevi öne çıkabilecektir. Bu işlevlerin öne çıkmasında ise OSB kurulması kararı tek başına belirleyici olamamaktadır. OSB politikası, destekleyici başka politika ve düzenlemeler ile birlikte yürütülmediği ve politika iç dinamikleri göz önünde bulundurularak tutarlı bir biçimde tasarlanıp uygulanmadığı takdirde pratiğin beklenenden kaçması muhtemeldir. Beklenen ile pratiğin olası ve şiddetli uyumsuzluğu ise kamu eliyle yürütülen politikalarda kamusal kaynakların akılcı olmayan biçimde kullanılması sonucunu doğurmaktadır (Blackman 1995: 6).

OSB Politikasının Hedefleri Neler Olmuştur

Buraya kadar OSB'lerin gerek firmalar gerekse düzenleyici kurumlar açısından taşıdığı öneme değinildi. Bu önemden hareketle OSB kurulması süreci belirli hedefler doğrultusunda tasarlanan bir politika olarak pek çok ülke gündeminde yerini almıştır.

Ülkeler arasında farklılıklar göstermekle birlikte, OSB politikası ile hedeflenenleri dört grup halinde ele almak mümkündür. Öncelikle OSB'lerin girişimciler açısından sağladığı olanaklar kaynak alındığında OSB politikasının hedeflerinden birisi, endüstriyel gelişimin, girişimcilere düşük maliyetli arsa tahsisi ile teşvik edilmesi olmuştur. Bu hedef kimi ülkelerin (Porto Riko ve Hindistan gibi) özgün bağlamında küçük ve orta ölçekli işletmelerin teşviki biçimde formüle edilmiştir. OSB'lerin mekansal düzenleme aracı olabilme özelliğinden hareketle, sanayinin az gelişmiş bölgelere kaydırılması ve bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarının giderilmesi politikanın bir diğer hedefi (İngiltere ve Hindistan gibi) olarak göste-

ılmaktadır. Bu hedef yine kimi ülkelerde (İngiltere ve Porto Riko gibi) işsizliğin yoğun olduğu bölgelerde istihdam olanakları yaratmak biçiminde de değerlendirilmiştir. OSB politikasının bir diğer hedefi ise işletmelerin plansız ve düzensiz yerleşimini önleyerek kentsel gelişmenin düzenli bir biçimde gerçekleştirilmesine katkı sağlanması (Amerika ve İngiltere gibi) olmuştur (Bredo 1960; Alexander 1963; Goss 1962).

OSB'lerin Türkiye'de uygulanması planlı kalkınma dönemi ile birlikte başlamıştır. Her ne kadar uygulamanın ilk örneği olan Bursa OSB'nin kuruluş çalışmaları Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı öncesine tekabül etse de, OSB kavramı ilk kez birinci planda yer almış ve yasal meşruiyetini kazanmıştır (Ardoğan 1983: 53). Birinci plan döneminden itibaren ise, kalkınma plan ve programlarında OSB'ler ile ilgili kararlara ve politikalara yer verilerek kavramın ülke genelinde uygulanmasına başlanmıştır. Kalkınma planlarında yer alan kararlar incelendiğinde, OSB politikası için Türkiye'de üç farklı hedeften söz etmek mümkün. Bunlar, uluslararası deneyimlerin gösterdiği hedefler ile koşutluk göstermektedir.

Kalkınma planlarında OSB'lerin hem teşvik edici hem de düzenleyici olma özellikleri esas alınmış ve hedefler de bu doğrultuda belirlenmiştir. İlk olarak OSB'ler, girişimcilere planlı ve altyapılı arsa sağlanması ile sanayi sektörü için fiziki bir teşvik unsuru olarak değerlendirilmiştir. Planlı kalkınma dönemi ile birlikte sanayi sektörü için getirilen vergi ve gümrük muafiyetleri, düşük faizli ve uzun vadeli krediler gibi teşvikler yanında OSB'ler de mekansal bir teşvik olarak tasarlanmıştır. Kalkınma planlarında açıkça vurgulanan hedeflerden birisi de sanayinin az gelişmiş bölgelere yaygınlaştırılması, bölgeler arası eşitsizliklerin giderilmesidir. Türkiye'de OSB'ler ile hedeflenen üçüncü konu ise düzensiz ve plansız sanayi kuruluşlarının planlı yerleşimi sağlanarak planlı kentsel gelişmeye katkı yapılması olmuştur (Çezik ve Eraydın 1982: 3).

Politikanın Kapsamı

Görüldüğü üzere, OSB politikası ile önemli ve çoğul hedeflere ulaşılması amaçlanmaktadır. Sanayinin teşviki, bölgeler arası eşitsizliklerin

giderilmesi, planlı kentsel gelişmenin sağlanması gibi genel ve önemli hedeflere ulaşılması için OSB politikasından yararlanılması, gerek Türkiye'nin gerekse diğer ülkelerin gündemlerinde yer almış ve almaya devam eden bir konudur. Kuşkusuz, OSB'lerin istenilen hedeflere ulaşmadaki etkinliği salt kendilerinden menkul değildir. Bir başka deyişle, bir alanın OSB kullanımı için kamulaştırılması ve bu alanın gerekli altyapı hizmetleri ile donatılması sonucunda hedeflere ulaşılmasını beklemek büyük ölçüde iyimserlik taşımaktadır. OSB politikası hedefleri göz önünde bulundurularak, iç dinamikleri doğrultusunda tutarlı bir biçimde tasarlanmalı, uygulanmalı ve gerektiğinde başka politik araçlar ile de ilişkisi kurularak desteklenmelidir. Bu noktada, OSB politikasının tasarlanması ve uygulanması sürecinde önem arz eden iç dinamiklerin neyle olduğu tartışılmalıdır. Konum, süre, OSB'nin özellikleri bu süreçte titizlikle ele alınması gereken konulardır. Ayrıca sürecin etkin bir biçimde planlanması da oldukça önemlidir.

Konum

OSB'nin yer alacağı konumun/bölgenin belirlenmesi OSB politikasının önemli aşamalarından birisi olarak belirtiliyor. OSB'nin sürekliliğinin ve dolayısıyla da kamusal kaynakların etkin kullanımının sağlanması, konuma sıkı sıkıya bağlıdır. OSB'nin kurulacağı bölgenin ya da bölge içindeki yerin belirlenmesi, önemli olduğu kadar karmaşık bir süreç olarak da tanımlanmaktadır. Bu süreçte dikkat edilmesi gereken hususlar şu şekilde belirtilmektedir:

- *Seçilecek konum, ulusal ve uluslararası pazarlara yakınlık ve gelişkin ulaşım olanakları gibi özelliklere haiz olmalı,*

- *Konum, nitelikli işgücü ve hammadde gibi önemli üretim koşullarının düşük maliyet ile sağlanmasına imkan vermeli,*

- *OSB'nin yer alacağı bölgede, sanayinin belirli bir gelişmişlik düzeyi göstermesi ve sanayi gelişimi yönünde bir potansiyel bulunması,*

- *Konum, firmaların ve nitelikli işgücünün bölgeye gelmesini cazip kılacak nitelikte ve düzeyde endüstriyel, kentsel ve toplumsal olanaklar barındırmalıdır (BM 1978: 22).*

Konum ile ilgili bu ölçütlerin, OSB politikasının

Kalkınma planlarında OSB'lerin hem teşvik edici hem de düzenleyici olma özellikleri esas alınmış ve hedefler de bu doğrultuda belirlenmiştir.

OSB politikası destekleyici başka politika ve düzenlemeler ile birlikte yürütülmediği ve politika iç dinamikleri göz önünde bulundurularak tutarlı bir biçimde tasarlanıp uygulanmadığı takdirde pratiğin beklenenden kaçması muhtemeldir.

özellikle bölgesel eşitsizliklerin giderilmesi hedefi düşünüldüğünde, bu hedefin gerçekleşmesinin olanaksızlığına işaret ettiği düşünülebilir. Az gelişmiş bölgelerde anılan nitelikleri taşıyan bir yerin belirlenmesi oldukça zordur. Bu gibi durumlarda OSB kurulması düşünülen bölgenin taşıdığı olumsuzlukları gidermeye yönelik başka düzenleme mekanizmaları ve teşvik sistemlerinin, OSB politikası ile eşgüdümlü bir biçimde devreye sokulması gereği gündeme gelmektedir (BM 1978: 22). OSB politikası ile bölgesel eşitsizliklerin giderilmesi hedefleniyor ise, söz konusu bölgenin; ulaşım olanakları, işgücü pazarının niteliği, pazarlara yakınlık ve kentsel hizmetler gibi özellikler açısından geliştirilmesi de en az OSB kurulması kadar önemli hale gelir.

OSB'nin Özellikleri

OSB'ne ilişkin yapılan tanımlar üzerinden giderek bu bölgelerin, çeşitlendirilmesinde etkili olan ve politikanın hedefleri ile tutarlı nitelikte bölgeler oluşturulmasını sağlayacak bazı özelliklerini belirlemek olanaktır. Bu özelliklerin farklılaşması ve farklılıklar arasında yapılacak tercihler sonucunda bölge tipolojisinde de farklılaşmalar yaratabilir. Bu da politikanın hedefleri ile tutarlı bir ilişki gösteren nitelikte, farklı tür bölgelerin oluşturulması olanağını yaratır. OSB'lere ilişkin bu özellikler; bölgenin büyüklüğü, firma büyüklükleri, firmaların sektörel yapıları ve bölge bünyesinde sunulacak hizmetler olarak tanımlanabilir.

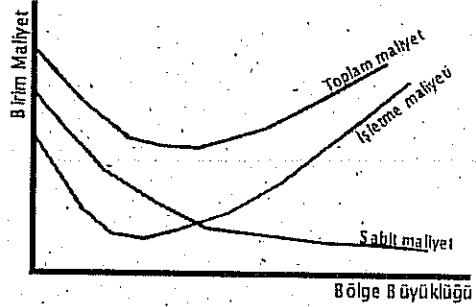
Bölge Büyüklüğü

OSB'nin büyüklüğü, ölçek ekonomilerinin işlerlik kazanması için önemli bir özelliktir. Daha önce de belirtildiği gibi, OSB'lerin hem firmalar hem de düzenleyici kurumlar açısından getirdiği avantajların kaynaklarından birisi ölçek ekonomileridir. Firmalar açısından teşvik olma özelliği taşıyacak bir OSB, ölçek ekonomilerini sağlamak durumundadır. Bu, aynı zamanda OSB'lerin düzenleme aracı olma özelliğine de işlerlik kazandırır. Ölçek ekonomilerinin sağlanması ise bölgenin büyüklüğü ile sıkı bir biçimde ilişkilidir. OSB'nin büyüklüğü, ölçek ekonomileri yaratacak bir uygunluk (optimality) sunmalıdır.

Bölge büyüklüğünün uygun (optimal) oluşu, iki

tür maliyet üzerinden açıklanabilir. Bunlar, OSB'lerin kurulmasında gündeme gelen sabit maliyetler ile işletme maliyetleridir. Bölgenin büyüklüğü ile sabit maliyetler arasında ters bir ilişki gözlenmektedir. Bölge ne kadar büyük ise sabit maliyet de o oranda düşük olmaktadır. Ancak işletme maliyeti açısından durum daha farklıdır. İşletme maliyeti bölgenin belirli bir büyüklüğüne kadar azalan ve o büyüklükten itibaren ise artan bir özellik gösterir.

Grafik 1: OSB'nin Uygun (Optimal) Büyüklüğü

Grafikten de anlaşılacağı üzere, sabit ve işletme maliyetlerinin birleşimi olan toplam maliyet belirli bir büyüklüğe kadar azalırken, bir noktada büyüklüğün artması ile artan bir yapıya evrilmektedir. Bu durumda uygun büyüklük, maliyetin en aza indiği büyüklük aralığında kalmaktadır (Forbes, 1974: 204). OSB politikası kapsamında, uygun büyüklüklerin hangi aralıklarda gerçekleşeceğinin belirlenmesi ve bölgelerin bu büyüklük için tasarlanması önemli bir aşama olarak gündeme gelmektedir.

Uygun büyüklük ise evrensel bir özellik göstermez. Yerel koşullar, uygun büyüklüklerin belirlenmesinde etkilidir. Arsa maliyeti, altyapı tesis maliyeti gibi bir anlamda yerele endeksli koşullar uygun büyüklüklerin farklılaşmasını doğurmaktadır. Ayrıca, bölgede yer alacak firmaların büyüklükleri ve sektörel yapıları, sunulacak hizmetlerin niteliği gibi konular da uygun (optimal) büyüklüklerin göreceli oluşunu destekleyen parametrelerdir. Bu nedenlerle OSB politikası, yerel koşulların ve OSB'nin diğer özelliklerinin dikkate alınması ile uygun büyüklüğün belirlenmesi sürecini içermelidir.

Firma Büyüklükleri

OSB'ler bünyesinde yer alacak firmaların büyüklüklerinin belirlenmesi, daha çok politikanın amaçları doğrultusunda belirlenmesi gereken bir süreçtir. Firma büyüklükleri itibariyle OSB'lerin farklılaşması üç şekilde olabilir. Sadece küçük ve orta boy işletmelerin yer aldığı bölgeler, sadece büyük ölçek işletmelerden oluşan bölgeler ya da her ölçekte firmanın yer aldığı karma bölgeler biçiminde. Bu belirleme süreci politikanın hedefi ve yerel koşullar doğrultusunda gerçekleştirilmelidir.

Firmaların Sektörel Yapıları

Bu özellik itibariyle iki tür bölgeden söz edilebilir. İhtisaslaşmış OSB'ler ve farklılaşmış OSB'ler. İhtisaslaşmış OSB'ler aynı üretim kolunda faaliyet gösteren firmaların birlikteliği esasına dayanmaktadır. İhtisas OSB'ler, farklılaşmış bölgelere kıyasla dışsallıkların daha fazla işlerlik kazanabildiği bölgelerdir. Bir sektörde faaliyet gösteren firmaların birlikteliğinin ve bu sektörde karlılığın artışının hedeflendiği koşullarda ihtisas OSB'lerden yararlanılması gündeme gelebilir. Ancak sektörel kriz durumlarında ise kriz durumundaki sektörde ihtisaslaşmış OSB'nin işlerliğini yitirebileceği açıktır. Bu da örneğin, bir bölgedeki işsizliğin giderilmesi ya da az gelişmiş bir bölgede gelişimin sağlanmasını hedefleyen bir OSB politikasının olumsuzlukla sonuçlanması sonucunu doğurabilecektir. Bu örnek, OSB'nin ihtisaslaşmış ya da farklılaşmış bir bölge olup olmayacağı sorusunun yine hedefler ile ilişkili bir biçimde belirlenmesini önemli kılıyor.

Bölgede Sunulacak Hizmetler

OSB bünyesinde sunulacak hizmetler kapsamında üç tür farklılaşma gözlenmektedir. Bunlardan ilki, girişimcilere gerekli altyapı hizmetleri tesis edilmiş arsanın tahsisinin yapıldığı bölge türüdür. Bu yaklaşım, arsa tahsisinin ardından gerekli diğer üstyapıları girişimcilerin tamamlayabileceği varsayımını temel almaktadır. İkinci tür bölge ise gerekli altyapı hizmetleri tesis edilmiş arsaya ilaveten standart fabrika binalarının da yapılarak girişimcilere sunulduğu bölgelerdir. Son olarak, üçüncü model OSB'lerde ise, altyapılı arsa ve

binaya yanında çeşitli destek hizmetleri ve bunlara ilişkin donanımlar da düzenleyici kurum tarafından tesis edilerek bölgede yer seçecek girişimcilere sunulmaktadır. Bu tür bölgelerde banka, okul, postane, depolar benzeri hizmetler de bölge bünyesinde yer almaktadır.

Görüldüğü üzere, OSB'lerde sunulacak hizmetler kapsamında bir değerlendirme yapıldığında karar vericiler için üç farklı seçenek gündeme gelebilmektedir. OSB'lere ilişkin diğer özelliklerin tartışıldığı önceki bölümlerde de belirtildiği gibi, sunulacak hizmetler açısından da karar verme de etkili olması gereken konu, OSB politikasının hedefidir. Sanayinin teşvikini ve/veya bölgesel gelişimin sağlanmasını hedefleyen politika kapsamında kaçınılmaz olarak, hemen her tür destek hizmetini içerecek türden bölgelerin seçilmesi beklenirken, sadece firmaların belirli bir mekanda bir araya getirilmesini hedefleyen politika kapsamında altyapılı arsa tahsisinin yeterli görülmesi beklenebilir.

Süre

OSB politikasının önemli dinamiklerinden birisi de uygulamanın hızlı ve kısa sürede gerçekleştirilmesidir. Firmalar açısından OSB'lerde yer seçmenin önemli avantajlarından birisi de yatırımlarda riskin azaltılmasıdır. Bu nedenle, politikanın hızlı ve kısa sürede uygulanabilirliği önemli bir koşul olarak karşımıza çıkmaktadır. Bölgelerin kurulması süresinin kısalığı sürecin etkin finanse edilmesi ile de ilişkilidir. OSB politikasını uygulayan kurumlar açısından önemli bir diğer dinamik, sürecin etkin ve yerinde bir zamanlama ile finanse edilmesidir.

Planlama

OSB'lerin "planlı bölgeler" ya da "sanayinin planlı yerleşimi" olduğu biçimindeki ifadeler, OSB'lere ilişkin tanımların müttemim cüzleridir. Bölgelerin, planlı yerleşmeler olduğu gerçeği bile tek başına, OSB politikası kapsamında planlamanın önemini göstermektedir. Ancak politika kapsamında planlamaya ilişkin tartışmaların, sadece bölgelerin planlanması aşaması ile sınırlanmayacağı açıktır. Önceki bölümlerde, konum, OSB'nin özellikleri ve süre gibi parametrelere ilişkin açıklamalar değerlendiril-

Yerel
koşullarda
kimi zaman
avantaj kimi
zaman ise
dezavantaj
olarak tecelli
eden
farklılıklar,
politikanın
uygulanması
sürecinde
dikkate
alınmalıdır.

diğinde, OSB politikasının gerek biçimlendirilmesinde gerekse uygulanmasında etkin bir planlamaya gidilmesinin önemi anlaşılabilir. Konunun ya da OSB'nin özelliklerinin belirlenmesinde farklı yaklaşımlar geliştirilmesi olasıdır. Bu farklılaşmalar arasında nasıl bir tercih yapılacağı ise, politikanın hedefleri doğrultusunda belirlenmesi gereken bir durumdur. Yerel koşullarda kimi zaman avantaj kimi zaman ise dezavantaj olarak tecelli eden farklılıklar, politikanın uygulanması sürecinde dikkate alınmalıdır. Kurumsal örgütlenmelerin ve tekdüze yasal düzenlemelerin gerçekleştirilmesi sonucunda politikanın her uygulamasının beklenen ve olumlu sonuçları yaratacağı iyimser bir bakış açısı olmaktan öteye gidemez. Bu nedenle politikanın her aşamasında, planlama etkin bir biçimde gerçekleştirilmelidir. Bu, politikanın hızlı ve kısa sürede uygulanabilmesi için de gerekli bir koşul olarak değerlendirilebilir. Burada planlama ile anlatılmak istenen ise, salt bölgenin yapılaşma koşullarını ve düzenini belirleyen "fiziksel planlama" olmadığı açıktır. Bredo (1960: 63), sanayi bölgelerinin geliştirilmesinde -ister kamu ister özel sektör eliyle yapılsın-, planlamanın yaşamsal önemde olduğunu vurgulamaktadır. Politikadan beklenen tüm hedeflere ulaşılmasında önemli koşullardan birisinin, politikanın etkin biçimde planlanması olduğu açıktır.

OSB politikasının planlanması üç farklı aşama olarak değerlendirilebilir. Bunlardan ilki, proje-öncesi planlama, ikincisi projenin planlanması ve sonuncusu ise, proje-sonrası planlama aşamalarıdır. Proje-öncesi planlama aşaması,

politikanın kapsamına ilişkin planlama aşaması olarak düşünülmelidir. Bu süreçte, öncelikle politikanın hedefi/hedefleri netleştirilmeli ve bu hedefler doğrultusunda konum ve OSB tipolojisinin belirlenmesi aşamaları gerçekleştirilmelidir. Proje planlaması süreci ise, öncelikle OSB'nin kurulacağı bölgenin mevcut planları ile OSB uygulamasının ilişkilendirilmesi aşamasını kapsamaktadır. OSB'nin seçilen konum içerisindeki yer seçimi de bu süreçte belirlenecek diğer bir aşamadır. Yine bu süreçte diğer bir aşama ise, sanayi bölgesinin yapılaşma düzeninin ve yapılaşma koşullarının belirlendiği OSB planını elde edilmesidir. Proje-sonrası planlama süreci ise, bölgenin uzun dönemli işletme ve denetim süreçlerine ilişkin planlamanın gerçekleştirildiği aşamadır. OSB'leri düzenleyen kurumlar süreçten bir geri kazanım ya da katkı bekliyorlar ise, belirtilen bu üçüncü aşama önem taşıyacaktır.

Politikanın Değerlendirilmesi

Bu bölümde, Türkiye'de OSB politikasının etkililik/başarı düzeyine ilişkin bir değerlendirme yapılacaktır. Politikanın uygulanmasına ilişkin sonuçların, hedeflenenler ile ne denli bir uyum gösterdiği ve uyumsuzluk halinde bunun nedenleri üzerine bir tartışma yapılacaktır. Böyle bir tartışmada öncelikle açıklanması gereken konu, politikanın etkili ya da başarılı olma düzeyinin hangi ölçütler üzerinden gidilerek belirleneceğidir. Bu yazıda, Birleşmiş Milletler Teşkilatının (1978), gelişmekte olan ülkelerdeki OSB uygulamasının etkinliğini araştırdığı çalışmasında kullandığı ölçütlerden yararlanıl-

Doluluk oranları, OSB'lerin girişimciler açısından ne düzeyde cazip/çekici merkezler olduğunun göstergesi olarak ifade edilmektedir.

mıştır. Bu ölçütlerden ilki, OSB'lerin doluluk oranlarıdır. Doluluk oranları, OSB'lerin girişimciler açısından ne düzeyde cazip/çekici merkezler olduğunun göstergesi olarak ifade edilmektedir. Kullanılacak diğer ölçüt ise, politikanın hedeflerinin gerçekleşme düzeyidir. Bu inceleme ise politikanın hedeflerine ulaşmaktaki başarısını gösterecektir.

Mevcut Durum OSB Kararları

1962 yılından beri uygulanmakta olan OSB politikası kapsamında 1999 yılı sonu itibariyle alınan OSB kararı sayısı 263 olmuştur. Bu sayı; biten, inşaatı devam eden, kamulaştırma ve yer seçimi aşamaları gibi her aşamadaki OSB kararlarını içermektedir. 1999 yılı sonu itibariyle tamamlanmış OSB sayısı 47'dir. 149 adet OSB'nin inşaatı devam etmekte, 15'i kamulaştırma ve 52'si ise yer seçimi aşamasında bulunmaktadır. (Bkz: Tablo 1)

Bu kararların illere göre dağılımı incelendiğinde, Artvin ili hariç her il için verilmiş en az bir OSB kararı bulunmaktadır. Pek çok il için birden fazla OSB kararı bulunmaktadır. Birden fazla OSB kararı verilmiş iller, Marmara ve Ege bölgelerinde yoğunlaşmakta; Doğu ve Güney Doğu Anadolu bölgelerinde yer alan iller için çoğunlukla bir adet OSB kararı bulunmaktadır. Tablo 2'de OSB kararlarının bölgelere göre dağılımı verilmektedir.

Süre

Türkiye'de OSB yatırımlarının tamamlanma süreleri incelendiğinde ciddi bir farklılaşma gözlenmektedir. OSB'lerin tamamlanma süreleri 3 yıl ile 18 yıl arasında değişmektedir. 9,8 yıl olan ortalama tamamlanma süresi ise oldukça uzun sayılabilecek bir süredir. 21 OSB ortalama altı sürelerde tamamlanırken, 25 bölgede süre ortalamanın üzerinde kalmaktadır. Tablo 3'de de görüldüğü üzere, OSB'lerin büyük bölümü 10 ila 14 yıl arası sürelerde tamamlanmıştır. Yalnızca dört adet OSB, en fazla dört yıl gibi uygun süreler içerisinde bitirilebilmiştir.

Türkiye'de OSB uygulamasının parsel düzeyinde sadece altyapı sunumunu kapsadığı ve fabrika inşaatlarını girişimcilerin gerçekleştirdikleri düşünülürse, bölgeye yerleşme süresinin daha da uzaması olasıdır. Veriler, uygulamanın özel durumlar dışında yavaş gerçekleştiğini göstermektedir.

Büyükölçüler

OSB'lerinin büyüklükleri de süreler de olduğu gibi farklılaşma göstermektedir. Bitirilen 47 OSB'nin toplam alanı 11039 hektardır. Bu bölgeler de büyüklükler 50 hektar ile 600 hektar arasında değişmektedir. Tüm bölge kararları incelendiğinde ise, farklılaşmanın boyutları daha da artmaktadır. 1999 yılı sonu itibariyle, en küçüğü 20 hektar ve en büyüğü ise 1850 hektar

Tablo 1: OSB Yatırımlarının Mevcut Durumu

	Sayısı	Yüzdesi	Toplam Yüzde
Bilmiş OSB'ler	47	%18	%18
İnşaat Halindeki OSB'ler	149	%57	%75
Kamulaştırma Aşamasındaki OSB'ler	15	%6	%80
Yer Seçimi Aşamasındaki OSB'ler	52	%20	%100
Toplam	263	%100	

Kaynak: Sanayi ve Ticaret Bakanlığı

Tablo 2: OSB Yatırımlarının Bölgelere Göre Dağılımı

Bölgeler	Sayısı	Yüzdesi	Toplam Yüzde
Marmara Bölgesi	54	%21	%21
Ege Bölgesi	57	%22	%42
Akdeniz Bölgesi	24	%9	%51
İç Anadolu Bölgesi	43	%16	%68
Karadeniz Bölgesi	45	%17	%85
Doğu Anadolu Bölgesi	22	%8	%93
Güney Doğu Anadolu Bölgesi	18	%7	%100
TOPLAM	263	%100	

Kaynak: Sanayi ve Ticaret Bakanlığı

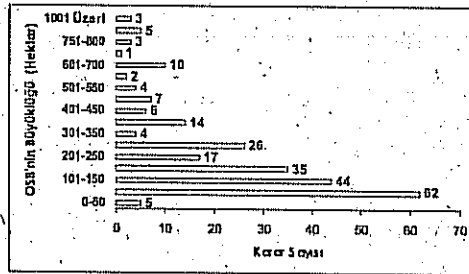
Tablo 3: OSB Tamamlanma Süreleri

OSB Adı	Süre	OSB Adı	Süre	OSB Adı	Süre
Bartın I	3	Bursa-M.K. Paşa	8	Samsun	12
Mersin-Tarsus II	3	Uşak I	8	Gaziantep I	12
Bursa	4	İzmir-Atatürk	8	Afyon I	12
Konya I	5	Trabzon-Arsın	9	Bolu I	13
Manisa I	5	İstanbul (Deri)	9	Çankırı-Korğun	13
Kırıkkale	6	Eskişehir I	10	Kütahya I	13
Meriç (Deri)	6	Bursa-İnegöl I	10	Malatya I	13
Manisa II	6	Bilecik I	10	Denizli	13
Kocaeli-Gebze I	6	Niğde	11	Çerkezköy I	13
Elazığ I	7	Aydın	11	Tokat I	14
Yozgat	7	Gaziantep II	11	Mardin	16
İskenderun I	7	Burdur I	11	Konya II	17
İsparta I	7	Mersin-Tarsus I	11	Antalya I	18
Şanlıurfa I	7	Çorum I	11	Adana I	18
Erzurum I	8	Ankara I	11	Ortalama	9,8
Eskişehir II	8	Kayseri I	11		

Kaynak: Sanayi ve Ticaret Bakanlığı

olan ve toplam 64267 hektar tutan OSB kararı alınmıştır. Grafik 2'de OSB'lerin büyüklükleri esas alınarak yapılan gruplama verilmiştir. OSB'lerin önemli bir bölümü 50 ila 300 hektar arasında büyüklüğe sahiptir. 300 hektarın üzerinde olan bölge sayısında bir azalma gözlenmesine karşın, uygun (optimal) olması pek mümkün olmayan büyüklüklerde OSB kararı verildiği de açıktır. Grafikte gözlenen farklılaşma, büyüklük kararlarının belirli analizler doğrultusunda ve uygunluk (optimality) sağlamaya dönük olarak verilmediğine işaret etmektedir. Aynı koşullara sahip yerlerde çok farklı büyüklüklerde OSB kararlarının verilmiş olması da bunun göstergesi olarak kabul edilebilir.

Grafik 2: OSB'lerin Büyüklükleri

Kaynak: Sanayi ve Ticaret Bakanlığı

Maliyetler

Vergi indirimleri gibi teşvikler dışında, Türkiye'de OSB politikası kapsamında devletin kaynak tahsisi, altyapı ve arsa maliyetleri için kredi sağlamak biçiminde olmaktadır. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nca her yıl OSB projeleri için ayrılan bütçe, devam etmekte olan OSB yatırımlarına paylaştırılmaktadır. İllerin gelişmişlik düzeylerine göre bu tahsis sisteminde ufak da olsa farklılaşmalar olabilmektedir. Örneğin, gelişmiş illerde Bakanlık, altyapı maliyetlerinin %90'ı için kredi sağlarken, kalkınma da öncelikli illerde bu

oran %99 olmaktadır. Kredilerin geri ödenmesinde de benzer nitelikte farklılaşmalar gözlenmektedir.

1999 yılı sonu itibarıyla Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nca OSB projeleri için ödenen toplam kredi miktarı 146 trilyon TL'dir. Bu kaynak, toplam olarak 9857 hektar büyüklükte OSB kurulmasında kullanılmıştır. Bu durumda 1999 yılı sonu fiyatlarıyla OSB'lerde bir hektar arsanın maliyeti 14.8 milyar olarak hesaplanabilir. Ancak, bu rakam sadece altyapı tahsisi ve arsa elde edilmesi süreçlerini içerdiğinden, fabrika inşaat maliyetleri de eklendiğinde, birim maliyetlerin bu rakamın üzerinde olacağı açıktır. Bir OSB'lerin birim maliyetleri incelendiğinde de önceki iki bölümde olduğu gibi ciddi farklılıklar gözlenmektedir. Birim maliyetler arasındaki bu farklılaşma yerel koşulların ve maliyetlerin farklılığı nedeniyle anlaşılabilir gibi görünse de aynı ilde iki farklı bölgenin birim maliyetlerinin birbirinden oldukça farklı oluşu, OSB'ler için uygun büyüklük çalışmasının yapılmayışı ile açıklanabilir.

Maliyetler ve finansman konusunda ilgili önemli ve ilginç bir diğer tespit ise devam etmekte olan projelerin, anılan Bakanlıkça ayrılan kaynak miktarı ile karşılaştırılmasında açığa çıkmaktadır. Halen toplam büyüklüğü 53228 hektar tutan OSB projesi devam etmektedir. 14.8 milyar hektar maliyeti veri alındığında, mevcut projelerin tamamlanması için Bakanlıkın 788 trilyon TL civarında kredi sağlaması gerekmektedir. Bakanlıkın 2000 yılı için OSB projelerine ayırdığı bütçe miktarının 21.4 trilyon TL olduğu ve miktarın gelecek yıllarda da aşağı yukarı bu seviyelerde seyredeceği varsayılırsa, mevcut projelerin tamamlanmasının 34 yıl alacağı görülebilecektir. (Bkz: Tablo 4) Bunun anlamı, müteşebbis heyetin varlığı olmadığı gelişmişlik düzeyi düşük illerde OSB'lerin tamamlanmasının uzun yıllar alacağıdır.

Tablo 4 : Kredi Tahsisleri ve Mevcut Projeler

Devam Eden OSB'lerin Toplam Alanı (Hektar)	Bakanlık Tahsisine Göre Hektar Maliyeti (Milyar TL)	Tahsis Edilmesi Gereken Kredi Miktarı (Milyar TL)	1999 Sonu İtibarıyla Toplam Tahsis Miktarı (Milyar TL)
53.228	14,8	787.774	60.300
Tahsis Edilmesi Gereken Kredi Miktarı (Milyar TL)	2000 Yılı İçin Ayrılan Kredi Miktarı (Milyar TL)	Karşılama Oranı	Mevcut Projelerin Tamamlanması İçin Gereken Süre (Yıl)
727.474	21.400	3%	34

Politikann Etkilliligi

Doluluk

Doluluk oranlarının OSB politikası kapsamında kurulan bölgelerin ne denli çekici/cazip olma niteliği kazandıklarını ve dolayısıyla teşvik edici olma özelliğini taşıdıklarını gösterebileceği belirtilmiştir. Bu bölümde politikann Türkiye'deki uygulamasının 1999 yılı sonu itibarıyla sergilediği doluluk oranlarının incelenmesi yapılmaktadır. Bu inceleme, biten ve inşaatı devam eden OSB'lere ilişkin verilerin birlikte değerlendirilmesini içermektedir. Biten OSB'lerin doluluk oranları incelendiğinde, sadece dört OSB'de %100 doluluk

oranı gözlenebilmektedir. 14 adet OSB'de doluluk oranı parsel sayısının yarısından daha azdır. Biten OSB'lerde doluluk ortalaması ise %61'dir. %20'ler düzeyinde doluluk oranına sahip bölge sayısı da oldukça fazladır. Tablo 5'deki rakamlar incelendiğinde, OSB'lerin genelde düşük doluluk oranına sahip oldukları görülmektedir.

Biten ve inşaatı devam eden OSB'ler birlikte değerlendirildiğinde ise doluluk oranı daha da düşmektedir. Bu bölgeler için ortalama doluluk oranı %36'dır. Tümüyle boş olan bölge sayısının az olmadığı Tablo 6'dan anlaşılmaktadır. Bu

Tablo 5: Biten OSB'lerin Doluluk Oranı

OSB ADI	Parsel Sayısı	Faaliyetteki Parsel Sayısı	Doluluk Oranı	OSB ADI	Parsel Sayısı	Faaliyetteki Parsel Sayısı	Doluluk Oranı
ADANA	207	43	%21	İCEL-TARSUS II	61	11	%18
AFYON	228	175	%77	İSTANBUL	223	199	%89
ANKARA	194	180	%93	İZMİR-ATATÜRK	495	370	%75
ANTALYA	139	88	%63	İZMİR-MENEMEN	186	89	%48
AYDIN	119	35	%29	KAYSERİ	399	345	%86
BİLECİK	42	41	%98	KOCAELİ	101	64	%63
BOLU	61	48	%79	KONYA I	74	74	%100
BURDUR	68	30	%44	KONYA II	230	190	%83
BURSA	177	164	%93	KÜTAHYA	101	7	%7
BURSA-İNEGÖL	90	85	%94	MALATYA	193	139	%72
BURSA-M.K.PAŞA	78	0	%0	MANİSA I	145	145	%100
ÇANKIRI	86	21	%24	MANİSA II	42	36	%86
ÇORUM	89	53	%60	MARDİN	152	58	%38
DENİZLİ	160	120	%75	NİĞDE	118	43	%36
DENİZLİ-ÇARDAK	193	0	%0	SAMSUN	115	64	%56
ELAZIĞ	58	49	%84	SANLIURFA	272	186	%68
ERZURUM	83	66	%80	CERKEZKÖY I	143	119	%83
ESKİŞEHİR I	65	65	%100	TOKAT	47	29	%62
ESKİŞEHİR II	134	118	%88	TRABZON	109	67	%61
GAZİANTEP I	200	200	%100	USAK	353	99	%28
GAZİANTEP II	290	115	%40	YOZGAT	110	0	%0
HATAY	50	28	%56	KIRIKKALE	80	2	%3
İSPARTA I	95	28	%29	BARTIN	36	8	%22
İCEL-TARSUS I	100	16	%16	TOPLAM	6791	4112	%61

Kaynak: Sanayi ve Ticaret Bakanlığı

Tablo 6: Biten ve İnşaatı Devam Eden OSB'lerde Doluluk Oranları

OSB ADI	Doluluk Oranı	OSB ADI	Doluluk Oranı	OSB ADI	Doluluk Oranı	OSB ADI	Doluluk Oranı
ADANA	%21	BURSA (Deri)	%0	İCEL-TARSUS	%18	NİĞDE-BOR	%0
ADANA II	%40	BURSA-M.K.PAŞA	%0	İSTANBUL	%89	ORDU	%55
ADİYAMAN	%0	ÇANAKKALE	%0	İSTANBUL-ÜMRANIYE	%85	SAKARYA I	%8
AFYON	%77	ÇANAKKALE-BİGA	%0	İZMİR-ATATÜRK	%75	SAMSUN	%56
AFYON II	%21	ÇANKIRI	%24	İZMİR-MENEMEN	%48	SİNOP I	%0
AMASYA I	%48	ÇORUM	%60	İZMİR-K.PAŞA	%0	SİVAS I	%22
AMASYA-MERZİFON	%33	DENİZLİ	%75	İZMİR-TİRE	%2	SANLIURFA	%68
ANKARA	%93	DENİZLİ-ÇARDAK	%0	KARS	%0	CERKEZKÖY I	%83
ANKARA-İVEDİK	%0	DIYARBEKİR	%14	KASTAMONU	%0	CERKEZKÖY II	%0
ANKARA-POLATLI	%0	EDİRNE	%0	KAYSERİ	%86	TOKAT	%62
ANTALYA	%63	ELAZIĞ	%84	KIRIKLARELİ	%5	TOKAT II	%1
ANTALYA II	%0	ELAZIĞ II	%13	KİRSEHİR	%17	TRABZON	%61
AYDIN	%29	ERZİNCAN	%2	KOCAELİ-GEBZE I	%63	TUNCELİ	%0
BALIKESİR	%1	ERZURUM	%80	KOCAELİ-GEBZE II	%0	USAK	%28
BALIKESİR-GÖNEN	%0	ESKİŞEHİR I	%100	KONYA I	%100	USAK (deri)	%0
BİLECİK	%98	ESKİŞEHİR II	%88	KONYA II	%83	YOZGAT	%0
BİLECİK II	%20	ESKİŞEHİR III	%25	KONYA-EREĞLİ	%0	ÇAYCUMA I	%7
BİNGÖL	%0	GAZİANTEP I	%100	KÜTAHYA	%7	AKSARAY	%11
BOLU	%79	GAZİANTEP II	%40	MALATYA	%72	BARTIN	%22
BOLU-DÜZCE	%0	GAZİANTEP III	%5	MANİSA I	%100	İCARAMAN	%44
BOLU-GEREDE I	%0	GİRESUN	%0	MANİSA II	%0	KIRIKKALE	%3
BURDUR	%44	HATAY	%56	MANİSA-AKHİSAR	%9	KARABÜK	%0
BURSA	%93	HATAY-ANTAKYA	%0	K.MARAS	%0	KİLİS	%14
BURSA-DEMİRTAS	%72	İSPARTA I	%29	MARDİN	%38	OSMANIYE	%0
BURSA-İNEGÖL	%94	İCEL	%16	NİĞDE	%36	TOPLAM	%36

Kaynak: Sanayi ve Ticaret Bakanlığı

bölgeler içinde hiç parsel tahsisi yapılmamış bölgelerin de bulunması, OSB'lere olan talebin yetersiz olduğu biçiminde açıklanabilir. Doluluk oranlarına ilişkin veriler OSB'lere ilişkin talebin yetersizliğini ve bölgelerin girişimciler için yeterince çekici ve cazip kılınmadığını göstermektedir. Kanımızca bu da, Türkiye'de OSB politikasının, özendirici bölgeler oluşturma konusunda pek de etkili olamadığı şeklinde yorumlanabilir.

Arsa Arzı

Bu bölümdeki incelemede, 1999 yılı sonu itibariyle OSB'lerde faaliyette bulunan firmaların sektörel dağılımı esas alınmış ve veriler o sektörlerde Türkiye'deki toplam firma sayısı ile karşılaştırılarak OSB'lerin firmalara arsa arzı yaratmadaki etkinliği sorgulanmıştır. Tablo 7, bu incelemenin sonuçlarını göstermektedir. Genel bir saptama yapılacak olursa; OSB'lerde yer alan firmalar Türkiye genelindeki firmaların yalnızca sadece %2'sini kapsamaktadır. Bu da, OSB'ler ile yaratılan arsa arzının oldukça kısıtlı düzeyde kaldığını göstermektedir.

İnceleme alt sektörler temelinde kaydırıldığında da benzer sonuçlar elde edilmektedir. Alt sektörlerin hemen hemen tümünde OSB'ler ile yaratılan arsa arzının %2-3'ler düzeyinde kaldığı anlaşılmaktadır. Sadece kimya-petrol-plastik sanayinde bu oran %20'lere çıkmaktadır. Anılan sektörde oranın yüksekliği ihtisas OSB'lerin varlığı ile açıklanabilir. Türkiye'de OSB politikası kapsamında oluşturulan bölgeler içinde ihtisas OSB'lerin oranı oldukça düşük kalmaktadır. 263 OSB kararının 28 tanesi ihtisas OSB olarak verilmiştir. İhtisas OSB'lerin 5 tanesi de kimya-petrol-plastik sektöründe ihtisaslaşmış bölgelerdir. Bu sektörde gözlenen %20'lik arsa arzı

oranı, bir yandan bu sektörde ihtisaslaşmış OSB'lerin varlığı ile açıklanabilirken öte yandan bu sektördeki toplam firma sayısının diğer sektörlerle oranla oldukça düşük oluşunun da bunda etkili olduğu düşünülebilir. Özetle, sonuçlar OSB'lerin arsa arzı yaratmadaki etkinliğinin oldukça kısıtlı olduğunu göstermektedir.

Dengeli Bölgesel Gelişme

OSB'lerin dengeli bölgesel gelişme hedefindeki etkinliğine ilişkin inceleme, bölgelerin gelişmişlik düzeyleri ve verilen kararların ilişkisi üzerine yapılabilir. Kalkınmada öncelikli iller/yörelere kavramı, gelişme düzeyi açısından ülke ortalamasının altında kalan illere yatırımların yönlendirilmesi ve özendirilmesini sağlama amaçlı kimi teşvik ve yardımların düzenlenmesi anlamına geldiği açıktır. Bu nedenle kalkınmada öncelikli iller için verilen OSB kararlarının incelenmesi dengeli bölgesel gelişme hedefinin gerçekleştirme düzeyinin gözlenmesi açısından anlamlı olacaktır. Tablo 8'deki verilere göre, kalkınmada öncelikli illerden sadece 13'ünde bitmiş OSB bulunmaktadır. Bu da genel toplamın yaklaşık %28'ine denk düşmektedir. Tüm kararlar dikkate alındığında da sonuç hemen hemen aynıdır. Toplam OSB kararlarının %34'ü kalkınmada öncelikli iller için verilmiş durumdadır. Bu oranlar, dengeli gelişmeyi hedefleyen bir politika kapsamında oldukça düşük sayılabilir. Sanayinin az gelişmiş bölgelere yönlendirilmesini hedefleyen politika kapsamında verilen kararların çok büyük bölümünün gelişmiş il ve bölgelerde olması, anılan hedefin "sözde" kaldığını göstermektedir. Ayrıca kalkınmada öncelikli illerde bulunan OSB'lerin doluluk oranlarının düşük oluşu da bir diğer önemli bulgudur. Bu illerde yer alan OSB'lerin ortalama doluluk oranı

Tablo 7: OSB'lerin Arsa Arzına Katkısı

EKONOMİK FAALİYET KOLLARI	OSB'lerdeki Firma Sayısı	Türkiye'deki Toplam Firma Sayısı	OSB'lerde Yer Seçenlerin Yüzdesi
31. Gıda, İçki ve Tütün Sanayi	449	20656	%2,2
32. Dokuma, Giyim Eşyası ve Deri Sanayi	1174	48726	%2,4
33. Orman Ürünleri ve Mobilya Sanayi	213	49601	%0,4
34. Kağıt-Kağıt Ürünleri ve Basım-Sanayi	96	8217	%1,2
35. Kimya, Petrol, Kömür, Kauçuk ve Plastik Ürünleri Sanayi	416	2082	%20,0
36. Taş ve Toprağa Dayalı Sanayi	265	7811	%3,4
38. Metal Eşya-Makine ve Teçhizat, Ulaşım Aracı, İlimi ve Mesleki Ölçme Aletleri Sanayi	956	50206	%1,9
3. İMALAT SANAYİ TOPLAMI	3569	187299	%1,9

Tablo 8: Kalkınmada Öncelikli İllerdeki OSB Kararları

Kalkınmada Öncelikli İller	Biten OSB Sayısı	Toplam OSB Kararı Sayısı	Biten OSB Yüzdeleri	Toplam OSB Kararı Yüzdeleri	Doluluk Oranı	Kalkınmada Öncelikli İller	Biten OSB Sayısı	Toplam OSB Kararı Sayısı	Biten OSB Yüzdeleri	Toplam OSB Kararı Yüzdeleri	Doluluk Oranı
ADIYAMAN	0	1	%0,00	%0,40	-	MARDIN	1	1	%2,10	%0,40	%38
AĞRI	0	1	%0,00	%0,40	-	MUŞ	0	1	%0,00	%0,40	-
AMASYA	0	3	%0,00	%1,10	-	SİRT	0	1	%0,00	%0,40	-
ARDAHAN	0	1	%0,00	%0,40	-	SİNOP	0	3	%0,00	%1,10	-
ARTVİN	0	0	%0,00	%0,00	-	SİVAS	0	2	%0,00	%0,80	-
BARTIN	1	2	%2,10	%0,80	%22	SANLIURFA	1	5	%2,10	%1,90	%68
BATMAN	0	1	%0,00	%0,40	-	SİRİNAK	0	2	%0,00	%0,80	-
BAYBURT	0	1	%0,00	%0,40	-	TOKAT	1	5	%2,10	%1,90	%62
BİNGÖL	0	1	%0,00	%0,40	-	TUNCELİ	0	1	%0,00	%0,40	-
BİTLİS	0	1	%0,00	%0,40	-	VAN	0	1	%0,00	%0,40	-
CANAKKALE	0	0	%0,00	%0,00	-	YOZGAT	1	1	%2,10	%0,40	%0
ÇANKIRI	1	1	%2,10	%0,40	%24	ZONGULDAK	0	6	%0,00	%2,30	-
CORUM	1	3	%2,10	%1,10	%60	OSMANIYE	0	2	%0,00	%0,80	-
DIYARBEKİR	0	1	%0,00	%0,40	-	AKSARAY	0	1	%0,00	%0,40	-
ELAZIĞ	1	5	%2,10	%1,90	%84	GİRESUN	0	1	%0,00	%0,40	-
ERZİNCAN	0	1	%0,00	%0,40	-	KARAMAN	0	2	%0,00	%0,80	-
ERZURUM	1	2	%2,10	%0,80	%80	KIRIKKALE	0	2	%0,00	%0,80	-
GÜMÜŞHANE	0	1	%0,00	%0,40	-	KİRSEHİR	0	1	%0,00	%0,40	-
HAKKARİ	0	1	%0,00	%0,40	-	NİĞDE	1	2	%2,10	%0,80	%36
İĞDIR	0	1	%0,00	%0,40	-	ORDU	0	3	%0,00	%1,10	-
K.MARAS	0	1	%0,00	%0,40	-	RİZE	0	1	%0,00	%0,40	-
KARABÜK	0	1	%0,00	%0,40	-	NEVSEHİR	0	1	%0,00	%0,40	-
KARS	0	2	%0,00	%0,80	-	TRABZON	1	3	%2,10	%1,10	%61
KASTAMONU	0	2	%0,00	%0,80	-	SAMSUN	1	3	%2,10	%1,10	%56
KİLİS	0	1	%0,00	%0,40	-	Toplam	13	89	%27,70	%33,80	%53
MALATYA	1	3	%2,10	%1,10	%72	Gen Toplam	47	263	%100,00	%100,00	%61

Kaynak: Sanayi ve Ticaret Bakanlığı

%53'dür. Az gelişmiş illerde yer alan az sayıda OSB'nin yarı yarıya doluluk oranı sergilemesi, sanayinin bu il ya da bölgelere yaygınlaştırılması ve yönlendirilmesi yoluyla dengeli gelişmenin sağlanması hedefine yeterince ulaşamadığını göstermektedir.

Kalkınmada öncelikli olmanın yanında iller ve bölgeler açısından gelişmede geri kalma durumunun bir başka göstergesi de milli gelirden alınan paylar olabilir. Dengeli bölgesel gelişme hedefi ve OSB kararları arasındaki karşılaştırma bir de bu kanaldan yapılabilir. İllerin ve bölgelerin milli gelirden aldıkları paylar ve OSB kararlarının birlikte incelenmesi Tablo 9'da verilmektedir. Tablodaki veriler milli gelirden alınan paylar ve OSB kararları arasında bir ilişkiye işaret etmektedir. Ne var ki dengeli bölgesel gelişme hedefi açısından bu ilişkinin olumlu olduğunu söylemek zordur. Gelişmiş illerde ve bölgelerde az gelişmiş illere ve bölgelere nazaran çok daha fazla sayıda OSB kararı bulunmaktadır. Örneğin milli gelirin yarısından fazlasını alan Marmara ve Ege bölgeleri için verilen OSB kararları da yine yaklaşık olarak toplam kararların yarısına denk düşmektedir. Benzer bir biçimde milli gelirden aldığı paylar düşük olan Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri için verilen OSB kararları da yine düşük

kalmıştır. OSB'lerin endüstriyel gelişmeyi sağlamak amacıyla az gelişmiş bölgelere kurulması bir hedef olarak konmuş olmasına karşın uygulama tersi biçimde gelişmiştir. Şüphesiz az gelişmiş bölgelerde fazla sayıda OSB'nin kurulması da, gelişimin bu bölgelere yönlendirilmesinde tek başına yeterli olmazdı. İngiltere'de OSB politikasını düzenleyen kuruma verilen yetkiler sadece az gelişmiş bölgelere devlet desteği ile OSB'ler kurulması ile sınırlı kalmamıştır. Kurum gelişmiş bölgeler için gelen yatırım taleplerini reddetmek

Gelişmiş illerde ve bölgelerde az gelişmiş illere ve bölgelere nazaran çok daha fazla sayıda OSB kararı bulunmaktadır.

ve bunları az gelişmiş bölgelerde kurulan OSB'lere yönlendirmek yetkisine de sahip olmuştur. Bu da, OSB politikasının gelişmenin yönlendirilmesinde etkili bir araç olması durumunu yaratabilmiştir. (Goss 1962 ve Alexander 1963) Türkiye'deki uygulama ise bunun tam tersi yönde bir durumu göstermektedir. Politika ile bir yandan az gelişmiş bölgelere sanayinin yönlendirilmesi hedeflenirken öte yandan gelişmiş bölgeler için çok fazla sayıda OSB kararı verilerek gelişmiş ve az gelişmiş bölgeler arasındaki farkın birinciler lehinde büyümesi bir anlamda teşvik edilmiştir. Gelişme düzeyi farklı bölgelere uygulanan teşvikler ve muafiyetler arasındaki farkında küçük oluşu bu eğilimi daha da güçlendirmiştir.

Teşvikler arasındaki fark, girişimci açısından, az gelişmiş bölgelere yatırım yapma riskinin alınmasını gerektirecek bir düzeyde olmaması ve gelişmiş illerde/bölgelerde OSB'lerde yerleşme fırsatının olması, politikanın dengeli gelişme hedefine ulaşmadaki etkisini oldukça azaltmıştır.

Değerlendirme Sonuçları

Türkiye'de OSB politikası, -tekil örnekler dışında- hedeflerine ulaşmakta yetersiz ve başarısız olmuştur. Bu çalışmada, politikanın etkili ya da başarılı oluşu, doluluk oranları ve hedeflerin gerçekleşme düzeyi üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır. Öncelikle, doluluk oranları OSB'lerin girişimci açısından cazip/çekici bölgeler

Finansman sistemindeki sorunlar ve süre uzunluğu, OSB'lerin düşük maliyetler ve uygun ödeme olanakları ile kısa sürede endüstriyel arsaya sahip olma imkanı sağlamamasına neden olmaktadır.

Tablo 9: OSB Kararlarının Milli Gelirden Alınan Paylar ile Karşılaştırmalı Dağılımı

İller ve Bölgeler	Milli Gelirden Alınan Pay (%)	OSB Kararı	OSB Karar Yüzdesi	İller ve Bölgeler	Milli Gelirden Alınan Pay (%)	OSB Kararı	OSB Karar Yüzdesi
MARMARA	37,4	54	%20,5	KARADENİZ	9,3	45	%17,1
İSTANBUL	21,8	5	%1,9	SAMSUN	1,5	3	%1,1
BURSA	4,5	11	%4,2	BOLU	0,9	7	%2,7
KOCAELİ	4,4	11	%4,2	ZONGULDAK	0,9	6	%2,3
BALIKESİR	1,6	4	%1,5	TRABZON	0,8	3	%1,1
SAKARYA	1,1	3	%1,1	KARABÜK	0,7	1	%0,4
TEKİRDAĞ	1,1	8	%3,0	ÇORUM	0,7	3	%1,1
ÇANAKKALE	0,9	2	%0,8	TOKAT	0,7	5	%1,9
KIRKLARELİ	0,8	1	%0,4	ORDU	0,7	3	%1,1
BİLEÇİK	0,6	7	%2,7	KASTAMONU	0,4	2	%0,8
EDİRNE	0,6	2	%0,8	GİRESUN	0,4	1	%0,4
EGE	17,3	57	%21,7	RİZE	0,4	1	%0,4
İZMİR	8	18	%6,8	ARTVIN	0,4	0	%0,0
MANİSA	2,6	7	%2,7	AMASYA	0,3	3	%1,1
AYDIN	1,7	6	%2,3	SİNOP	0,2	3	%1,1
DENİZLİ	1,5	6	%2,3	BARTIN	0,1	2	%0,8
MUĞLA	1,5	4	%1,5	GÜMÜŞHANE	0,1	1	%0,4
KÜTAHYA	0,9	4	%1,5	BAYBURT	0,1	1	%0,4
AFYON	0,7	9	%3,4	G.DOĞU ANADOLU	5,1	18	%6,8
UŞAK	0,4	3	%1,1	G.ANTEP	1,5	5	%1,9
İÇ ANADOLU	15,5	43	%16,3	DIYARBEKİR	1,1	1	%0,4
ANKARA	7,5	9	%3,4	SANLIURFA	0,9	5	%1,9
KONYA	2,1	10	%3,8	ADİYAMAN	0,4	1	%0,4
ESKİŞEHİR	1,1	5	%1,9	MARDİN	0,4	1	%0,4
KAYSERİ	1,1	6	%2,3	BATMAN	0,3	1	%0,4
SİVAS	0,6	2	%0,8	SİRT	0,2	1	%0,4
KIRIKKALE	0,6	2	%0,8	KİLİS	0,2	1	%0,4
NEVŞEHİR	0,5	1	%0,4	ŞİRİNAK	0,1	2	%0,8
KARAMAN	0,4	2	%0,8	DOĞU ANADOLU	3,4	22	%8,4
NİĞDE	0,4	2	%0,8	MALATYA	0,8	3	%1,1
YOZGAT	0,4	1	%0,4	ELAZIĞ	0,6	5	%1,9
AKSARAY	0,3	1	%0,4	ERZURUM	0,5	2	%0,8
KIRSEHİR	0,3	1	%0,4	VAN	0,3	1	%0,4
ÇANKIRI	0,2	1	%0,4	KARS	0,2	2	%0,8
AKDENİZ	12	24	%9,1	ERZİNCAN	0,2	1	%0,4
ADANA	3,4	5	%1,9	ARDAHAN	0,1	1	%0,4
ANTALYA	2,6	3	%1,1	İĞDIR	0,1	1	%0,4
MERSİN	2,5	4	%1,5	AĞRI	0,1	1	%0,4
HATAY	1,6	4	%1,5	BİTLİS	0,1	1	%0,4
K.MARAS	1	1	%0,4	MUS	0,1	1	%0,4
İSPARTA	0,5	4	%1,5	BİNGÖL	0,1	1	%0,4
BURDUR	0,4	3	%1,1	TUNCELİ	0,1	1	%0,4
				HAKKARİ	0,1	1	%0,4
				TOPLAM	100	263	%100,0

Kaynak 1: Sönmez (1998)

Kaynak 2: San. Ve Tic. Bak.

PLANLAMA
2001/1-2

olmadığını göstermektedir. 47 adet bitmiş OSB'nin sadece dört tanesinde yüzde yüz doluluk oranı gözlenmektedir. Biten OSB'lerin ortalama doluluk oranı ise %61 oranındadır. İnşaat halindeki OSB'ler de değerlendirilmeye dahil edilince bu oran %36'ya kadar gerilemektedir. Düşük doluluk oranları, OSB'lerin girişimcileri çekmekte yetersiz kaldığını ve de politikanın teşvik edici olma özelliği taşıyamadığını gösteriyor.

OSB politikasının hedeflerinden birisi girişimcilere planlı ve altyapılı endüstriyel arsa arzı sağlanması olarak belirtilmişti. Ne var ki, OSB'lerde yer seçen firmalar, Türkiye'de faaliyet gösteren toplam firma sayısı ile karşılaştırıldığında, OSB'lerin arsa arzı yaratılmasındaki katkısının oldukça sınırlı olduğu gözlenmektedir. İmalat sanayinde faaliyet gösteren firmalardan yalnızca %2'si OSB'ler bünyesinde yer seçmişlerdir. İmalat sanayinin alt sektörleri incelendiğinde sonuç yine aşağı yukarı aynı kalmaktadır. Sadece kimya sanayinde bu oran %20'lere ulaşmaktadır. Bu sonuçlardan da anlaşılacağı gibi, OSB'ler firmalara arsa arzı yaratılmasında oldukça sınırlı etkiye sahiptir.

Dengeli bölgesel gelişme hedefi ele alındığında da durum benzerdir. Gelişmişlik düzeyi Türkiye ortalamasının altında kalan kalkınmada öncelikli iller için verilen OSB kararları beklenin aksine düşük olmuştur. Bu kapsama giren 50 ilin sadece 13'ünde bitmiş ve/veya inşaat halinde OSB bulunmaktadır. Tüm kararlar değerlendirildiğinde ise, kalkınmada öncelikli iller için verilen OSB kararları toplamın %35'ine karşılık gelmektedir. Ayrıca bu bölgelerdeki doluluk oranlarının da düşük oluşu, az gelişmiş bölgelere sanayinin yönlendirilmesi ve dengeli bölgesel gelişmenin sağlanması hedeflerine yeterince ulaşamadığını göstermektedir. Bölgesel gelişme hedeflerine ilişkin yukarıdaki bulgular; OSB kararları ile illerin ve bölgelerin milli gelirden aldıkları pay ile belirlenen gelişmişlik düzeyleri karşılaştırıldığında da geçerli görünmektedir. İllerin ve bölgelerin gelişmişlik düzeyleri ile verilen OSB kararları arasında, dengeli bölgesel gelişme hedefi dikkate alındığında, negatif/olumsuz bir ilişki saptanmaktadır. Marmara ve Ege gibi milli gelirin yarısından fazlasını alan bölgeler için verilen OSB kararları tüm kararların yarısında

denk düşmektedir. Az gelişmiş bölgeler için verilen OSB kararları da bu bölgelerin milli gelirden aldıkları düşük paylar ile koşulluk göstermektedir. Bir yandan gelişmişlik düzeyi düşük bölgelerde daha az sayıda endüstriyel arsa arzı yaratılırken, diğer yandan gelişmiş bölgeler ile az gelişmiş bölgelerdeki teşvikler arasındaki farkın az olmasının sonucu olarak OSB'ler, girişimciler için az gelişmiş bölgelere yatırım yapmayı teşvik edecek, sağlayacak bir araç olma özelliği kazanamamıştır.

OSB'lerin tamamlanma süreleri de sürecin Türkiye'de oldukça yavaş gerçekleştirildiğini göstermektedir. OSB projelerinin ortalama tamamlanma süresi 10 yıla yakındır. Bu süreye fabrika inşaatları için geçen süre de eklenince OSB'lere yerleşme süresinin daha da uzun olduğu anlaşılmaktadır. Sürenin uzamasında önemli etkenlerden biri de, politikanın etkin biçimde finanse edilemeyişi olabilir. OSB politikası kapsamında verilen karar sayısının artışına oranla projeler için ayrılan bütçenin kısıtlı oluşu, OSB'lerin tamamlanma süresini geciktirmektedir. Finansman sistemindeki sorunlar ve süre uzunluğu, OSB'lerin düşük maliyetler ve uygun ödeme olanakları ile kısa sürede endüstriyel arsaya sahip olma imkanı sağlamamasına neden olmaktadır. Bu da bölgelerin girişimciler açısından cazip ve çekici olması engellemektedir. Belirtildiği üzere, politikanın hedeflerine ulaşmadaki etkililiğini belirleyen en önemli koşullardan birisi bölgelerin cazip/çekici merkezler olmasıdır.

OSB'lerin büyüklükleri incelendiğinde de, uygun büyüklüğü sağlamaya yönelik bir çalışma yapılmadığı ve büyüklük kararlarının neredeyse gelişmiş bölgelere verildiği, büyüklükler arasındaki farklılaşmanın boyutundan anlaşılmaktadır. Aynı il ya da yerelinde birbirinden oldukça farklı büyüklüklerde OSB kararı veriliyor oluşu, politika kapsamında uygun büyüklüklerin belirlenmesine yönelik çalışmaların yokluğuna işaret etmektedir.

Etkisizliğin/Başarısızlığın Nedenleri

OSB politikasının hedeflerine ulaşmada yetersiz kalmasının nedenleri üç başlık altında incelenebilir. Bunlardan ilki, hedeflerin çelişkili yapısı, ikincisi devletin tutumu ve son olarak ise proje-öncesi etkili bir planlama sürecinin gerçekleştirilememesidir.

OSB politikasının ile hedeflenenlerinden özellikle iki tanesi, arsa arzı yaratılması ve dengeli bölgesel gelişmenin sağlanması hedefleri arasında fannım gereği bir çelişirlik vardır. Bir yandan arsa tahsisi sağlamaya yönelmek ve diğer yandan endüstriyel gelişmeyi yönlendirmek hedeflerinin aynı politik araçla gerçekleştirilmesi olası değildir. Bu ancak politikanın kapsamının zenginleştirilmesi ve çeşitlendirilmesi ile gerçekleştirilebilir. Oysa Türkiye'deki uygulama bunu başarmış değildir. Politikanın kapsamı hedefler ile ilişkili bir çeşitliliği barındırmamaktadır. Aynı politik araç ile çoğul hedeflere ulaşılacağı varsayılmıştır. Yerel farklılıklar ve olanaklar ile beklentilerin değerlendirilmesini müteakip bir kapsamın belirlenmesine yönelinmemiştir. Ayrıca teşvik sisteminde hedeflerdeki farklılaşmayı sağlayacak nitelikte bir farklılaşma sağlanamamıştır. Az gelişmiş bölgeler için belirlenen teşvikler nitel ve nicel olarak, bu bölgelerde yer seçmenin riski ile ikame edilebilir düzeye erişmemiştir. Böylelikle doğal olarak çelişen hedeflerin birlikte gerçekleştirilmesi olanaklı olamamıştır.

Politikanın başarısız oluşuna bir diğer neden olarak devletin bu konudaki tutumu da gösterilebilir. Politikayı uygulamadan sorumlu olan kurumlar herşeyden önce beklentilerinde ve beklentilere ulaşılması için gerekli olan önkoşulların yerine getirilmesinde açık olmalı ve kararlı bir tutum sergilemelidirler. Türkiye'de devletin bu türden bir tutum içine girdiğini söylemek zordur. Öncelikle, politikanın uygulanması süreci kısa

zamanda popülist bir yapıya evrilmiştir. Hima-yeci siyasal ilişkilerin geçerli olduğu sistemlerde kamusal kaynak tahsisini esas alan politika ve yatırımların "iktidar nimetine" dönüşmesi kaçınılmazdır. OSB politikasının uygulaması da bunu göstermektedir. Hemen her ilde, OSB kurulması yönündeki yerel ve merkezi siyasal baskıların sonucu olarak, OSB kararlarının sayısı her yıl hızlı bir biçimde artmıştır. Merkezi siyasal baskılar sonucunda yerel olanaklara ve kısıtlara bakılmaksızın OSB kurulması kararı verilirken, yerel baskılar sonucunda da bölgenin büyüklüğü, yeri gibi özelliklerin belirlenmesi süreci bir anlamda dejenere edilmektedir. Diğer yandan, büyüklüklerin uygun (optimal) olmayacak düzeylere çıkarılması, politikanın finansmanı üzerinde de olumsuz etkiler yaratmıştır. Her yıl verilen OSB kararlarındaki artışa karşın kaynak tahsisinin aynı düzeylerde kalması, projelerin yeterli ve düzenli finanse edilmesini engellemiş ve projelerin tamamlanma sürelerinde gecikmelere, sürelerin uzamasına yol açmıştır. 1999 yılı sonu itibariyle verilen kararların tamamlanması mevcut kaynaklar ile 34 yıl gibi bir zaman dilimi gerektirirken, OSB kararı sayısı her yıl artmaya devam etmektedir.

Yazının önceki bölümlerinde politikanın kapsamının çeşitlendirilemediğinden söz edilmişti. Bunun nedeni, proje-öncesi etkin bir planlama sürecinin olmayışındır. Politikanın iç dinamikleri ve parametrelerinin, hedefler ve yerel koşullar doğrultusunda farklılaşabileceği ve bunlar ara-

PLANLAMA
2001/1-2

sındaki seçmenin doğru yapılmasının başarıdaki önemi vurgulanmıştı. Ancak Türkiye'deki uygulama bu sürecin etkin bir biçimde gerçekleştirilemediğini göstermektedir. OSB'nin konumundan, bölgenin özelliklerine ve tipolojisine kadar tüm parametrelerin belirlenmesi kendiliğinden gelişen bir süreç olmuştur. Bu politikanın yasal çerçevesinin tarihsel gelişimi ile de ilgilidir. 40 yıldır uygulanmakta olan OSB politikasına ilişkin mevzuat eklektik bir tarzda gelişmeye devam etmektedir. Bu devamlılık güncel gelişmelerin izlenmesi ve politikanın bu gelişmeler doğrultusunda yeniden tasarlanması amaçlı değil yıllardır eksik kalan ve yasal dayanaktan yoksun kimi uygulamaların yasal meşruiyetini kazanması maksatlı olarak yapılmaktadır.

Sonuç

OSB politikasının mevcut biçimiyle uygulamaya devam edilmesinin, kamuşal kaynakların etkin ve verimli kullanılmasında ve politikanın hedeflerine ulaşmasında olumlu sonuçlar sağlamayacağı açıktır. Politikanın geleceğine yönelik çalışmalar, OSB'lerin cazip/çekici merkezler olmasını sağlayacak nitelikte bir dönüşüm ve yeniden kurgulanma sürecini içermelidir. Kısa erimde ise, mevcut projelerin bitirilmesi esas alınmalı ve daha fazla OSB kararı verilmemelidir. Karar sayısının sürekli artışı, proje başına düşen kaynak miktarını daha da azaltacağından, politikanın mevcut olumsuz sonuçlarının devamlılığı kaçınılmaz olacaktır. Gelişmiş illerden gelecek talepler çevre ile ya da bölgelerdeki düşük doluluk oranlarına sahip mevcut OSB'lere yönlendirilmelidir.

Bölgesel eşitsizliklerin giderek derinleştiği günümüzde, dengeli bölgesel gelişme ya da bölgeler arası gelişme farklarının azaltılması biçiminde kurgulanan hedefler her zaman olduğundan daha fazla önem taşımaktadır. OSB politikasında yapılacak dönüşüm ve yeniden yapılanma çalışması bu hedefi titizlikle (yeniden) ele almalı, ve politikanın kapsamının bu yönde bir değişim/gelişim göstermesine uygunlaşmalıdır.

Yeniden kurgulanma çalışmasının kaçınılmaz olarak içermesi gereken bir diğer konu ise sanayi bölgeleri üzerindeki güncel gelişmelerin izlen-

mesi ve sisteme bütünleştirilmesinin sağlanmasıdır. Türkiye'de uygulanmakta olduğu biçimiyle OSB uygulamasının gelişmiş ülkelerin gündeminde artık yer almadığı bilinmektedir. Bilginin endüstriyel üretime dışsal katkı sağlamanın ötesine geçmesi ve bilginin kendisinin bir üretim haline gelmesi sanayi bölgelerinin yapısında da değişikliklere yol açmaktadır. Sanayi bölgeleri sadece endüstriyel üretimin yer aldığı değil aynı zamanda bilginin de üretilerek üretim sürecine eklenildiği bölgeler olarak tasarlanmakta ve uygulanmaktadır. OSB politikası için gerçekleştirilecek dönüşümün bu güncel gelişmeleri de içermesi önemli ve gereklidir.

Kaynaklar

- Alexander, P.C., 1963, "Industrial Estates In India", Asia Publishing House, New York
- Ardoğan, L., 1983, "Türkiye'de ve Dünya'da Sanayi Bölgeleri ve Uygulamaları", TOBB Yayınları No: 311/1983-1, Ankara
- Blackman, T., 1995, "Urban Policy in Practice", Routledge Publications, London & New York
- Bredo, W., 1960, "Industrial Estates Tool For Industrialisation", The Free Press, Glencoe, Illinois
- Çezik, A.; Eraydın, A., 1982, "Türkiye'de Organize Sanayi Bölgeleri (1961-1981)", DPT Yayınları No: 1839, Ankara
- Forbes, J., 1974, "Studies in Social Science and Planning", Wiley Publications, New York
- Goss, A., 1962, "British Industry and Town Planning", Fountain Press, London
- Sönmez, M., 1998, "Bölgesel Eşitsizlik Türkiye'de Doğu-Batı Uçurumu", Alan Yayıncılık No: 177, İstanbul
- Birleşmiş Milletler Teşkilatı 1978, "The Effectiveness of Industrial Estates in Developing Countries", Birleşmiş Milleler Yayınları, New York

Az gelişmiş bölgeler için belirlenen teşvikler nitel ve nicel olarak, bu bölgelerde yer seçmenin riski ile ikame edilebilir düzeye erişememiştir. Böylelikle doğal olarak çelişirlik taşıyan hedeflerin birlikte gerçekleştirilmesi mümkün olamamıştır.

4562 Sayılı Organize Sanayi Bölgeleri Kanunu'nun İlgili Mevzuat Kapsamında Değerlendirilmesi

Nevzat CAN:
Şehir Plancısı
Bayındırlık ve İskan
Bakanlığı, TAU, İmar
Uygulama Dairesi

Nevzat CAN

Yürürlükteki Kanunlardan kaynaklanan ve uygulamada ortaya çıkan sorunları çözümlenmek, uygulanan ekonomik yaklaşımların gerekliliklerini yerine getirmek, özel teşebbüsün etkinliğini artırmak ve bu alandaki mevzuat boşluğunu doldurmak amacıyla organize sanayi bölgeleri ile ilgili kanun çıkarılmıştır. 15.4.2000 tarih ve 24021 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren 4562 sayılı "*Organize Sanayi Bölgeleri Kanunu*", organize sanayi bölgelerinin kuruluşu, kurumsallaşması, kamulaştırılması, planlaması, yapımı ve işletilmesi ile ilgili esasları düzenlemektedir.

Organize sanayi bölgeleri; ülkenin kalkınması, sermaye birikiminin sağlanması, bölgenin ve kentin gelişimi ve değişimi, kentleşme dinamiğinin belirlenmesi konularında olduğu gibi çevresel etkileri, diğer kullanımlarla ilişkisi ile, kentin yapısını ve toplumsal ilişkileri etkilemektedir. Bu nedenle organize sanayi bölgeleri ile ilgili özel bir kanunun çıkarılması uluslararası, ulusal, bölgesel ve kentsel düzeyleri ve ilişkileri, etkileşimleri yansıtmaktadır. Ayrıca özel kanun niteliği olmasından dolayı, belli sınırlar içinde planlama, yapılaşma, denetim konularında 3194 sayılı İmar Kanunundan farklı hükümler içermesi, diğer özel kanunlara örnek olabilecek yeni yetkiler getirmesi açısından da önemlidir.

Organize Sanayi Bölgeleri Kanunu 3194 sayılı İmar Kanunu'nun "*İstisnalar*" başlıklı 4. maddesi kapsamında özel kanun niteliğinde olduğundan, bu Kanun ile belirlenen veya belirlenecek olan organize sanayi bölgelerinde bu Kanun hüküm-

leri uygulanmaktadır. Organize Sanayi Bölgeleri Kanununda yer almayan hükümler de ise, 3194 sayılı İmar Kanununun hükümlerinin uygulanması gerekmektedir. Özel kanun niteliğinde olması ve organize sanayi bölgelerine yönelik hükümler içermesi ile Organize Sanayi Bölgeleri Kanunu, 3194 sayılı İmar Kanununun bütünlüğünü ve sürekliliğini parçalamakta, planlama konusunda varolan çok başlılığı artırmaktadır. Bütüncül ve stratejik bir planlama anlayışı yerine sektörel bir planlama yaklaşımı öne çıkarılmaktadır. Organize sanayi bölgelerinin yer seçimi, planlaması, uygulaması, yapımı ve denetlenmesi süreçleri imar mevzuatı bütününden ayrılmakta, her bir aşama kendi içinde parçalanmakta, aralarındaki süreklilik ve tutarlılık birbirinden koparılmakta, görev, yetki ve sorumluluklarda yetki karmaşasına yol açılmaktadır.

Organize Sanayi Bölgesi

Kanunda "*Organize Sanayi Bölgesi*", "*sanayinin uygun görülen alanlarda yapılmasını sağlamak, kentleşmeyi yönlendirmek, çevre sorunlarını önlemek, imalat sanayi türlerinin belirli bir plan dahilinde yerleştirilmeleri ve geliştirilmesini sağlamak, altyapı, sosyal hizmetleri karşılamak amacıyla planlı ve sistemli bir şekilde oluşturulan ve işletilen, mal ve hizmet üretim bölgeleri*" olarak tanımlanmıştır. Tanımdan anlaşılacağı üzere, organize sanayi bölgeleri ve bu bölgelerde olması gereken bazı ilkeler belirtilmekte ancak kanunun diğer hükümlerinde bu ilkelerin yerine getirilmesi ve uygulanmasına yönelik açıklayıcı düzenlemelere yer verilmemektedir. Kanun, organize sanayi

PLANLAMA
2001/1-2

bölgelerinin, beş yıllık kalkınma planları ve yıllık programlar yoluyla bölge plan kararlarına göre niteliğinin belirlenmesi, yer seçiminin yapılması ve planlaması hedefini de gütmemektedir. Sanayinin uygun görülen alanlarda yapılmasını sağlamak ifadesi genel, soyut, öznel bir yaklaşım içerirken, uygun alanın hangi ilkelere göre belirleneceğine ilişkin bir açıklık getirilmemektedir.

Kentleşmenin düzenli ve sağlıklı gelişmesi ancak organize sanayi bölgeleri ile ilgili kararların ülke ve bölge ölçeğinde alınması ile mümkündür. Bölgesel eşitsizliklerin giderilmesi, ülke içinde eşitsiz büyümenin önlenmesi, uzun dönemli ekonomik etkinliğin sağlanması, teknik ve sosyal altyapı hizmetlerinin kendi içinde karşılaması gibi ilkelere kanunda yer almalıdır. Tanımdan anlaşılacağı üzere, sadece sanayinin büyümesi amaçlı, politik nedenlere bağlı, kısa erimli ve firma düzeyinde konunun ele alınmasının kentleşmeyi ve toplumsal ilişkileri olumsuz yönde etkilemesi kaçınılmaz görülmektedir.

Kalkınma Planlarında Organize Sanayi Bölgeleri

Organize sanayi bölgesinin düzenli ve sistemli olarak kurulması, planlı dönemle birlikte başlar. Kalkınma planları ile yıllık programlarda genel anlamda organize sanayi bölgelerine ilişkin hedefler, politikalar, ilke ve esaslar yer almaktadır.

Birinci beş yıllık kalkınma planı; gelir düzeyinin düşük olduğu, geri kalmış bölgelerde sanayi yatırımlarının yapılmasını, bu bölgelerde yaşayan kişilerin kalkınmaya katkıda bulunmasını ve yararlanmasını hedeflemiştir. Bölgeler arasında sosyal adaletin sağlanması, sermayenin bölge içinde kalması, gelişmiş bölgelerden sermaye akışının sağlanması için kurulacak tesislerin kuruluş ve imalat maliyetlerinin düşürülmesi, ucuz altyapı olanaklarının sağlanması, kredi ve bazı vergi indirimlerinin getirilmesi gibi uygulama araçları önerilmiştir. Aynı doğrultuda ikinci beş yıllık kalkınma planı ile, organize sanayi bölgeleri ifadesine yer vererek, bu bölgelerin kurulması ve gelişmesine yönelik teşvikler getirilmiş ve az gelişmiş bölgelere öncelik verilmesi ve kendi kendine gelişebilen, çevresini etkileyebilen gelişme noktaları oluşturulmak istenmiştir.

Birinci ve ikinci beş yıllık kalkınma planlarında bölgesel eşitsizliklerin giderilmesi amaçlanırken,

Üçüncü beş yıllık kalkınma planının önceliği, sanayinin kentleşme ile ilişkisi üzerine kurulmuştur. Organize sanayi bölgesi kurulan alanların, kentleşmesi, ekonomik anlamda kalkınması, bu bölgelerin çevresinde belediye örgütünün kurulması öngörülmüştür. Bu dönemler kırdan kente doğru yoğun olarak göçün başladığı yıllardır. Dördüncü beş yıllık kalkınma planında ise, organize sanayi bölgelerinin yönetilmesi, sorunların çözülmesi ve gerekli eşgüdümün sağlanması görevinin Sanayi ve Teknoloji Bakanlığında olduğu belirtilmiştir. Ayrıca her iki kalkınma planı, organize sanayi bölgelerinde alt yapının kamu kurumlarınca karşılanması yönünde teşvikler getirmiştir.

Beşinci beş yıllık kalkınma planında; organize sanayi bölgelerinin hem bölgesel hem de şehir düzeyinde dengeli, planlı ve düzenli dağılımı, gelişmesi ve desteklenmesi hedeflenmiştir. Ayrıca, bu planda, organize sanayi bölgelerinin yer seçimi, planlama ve kamulaştırma aşamalarının bütüncül bir yaklaşımla gerçekleştirilmesi gereğinin vurgulanması da önemlidir. Altıncı beş yıllık kalkınma planında ise organize sanayi bölgeleri sınırları içinde olduğu gibi bu bölgeler dışındaki konut, yan sanayi gibi gelişmelerin planlama ve kamulaştırma bütünlüğü içinde dikkate alınması gereği vurgulanmıştır.

Kent içinde kalan sanayi tesislerinin mevcut organize sanayi bölgelerine taşınması, yatırımların fazla olduğu bölgelerin dışında sanayi yatırımların zorunlu haller dışında desteklenmeyeceği yedinci beş yıllık kalkınma planında yer almıştır. Gelişmiş illerde ihtisaslaşmış, teknolojik organize sanayi bölgelerinin kurulması teşvik edilmiştir.

Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) yerel girişimciliğin harekete geçirilmesi ve istihdam açısından önem taşıyan organize sanayi bölgelerinin yurt sathına yaygınlaştırılmasına özen gösterilerek, sanayileşmenin kentsel gelişmeleri olumlu etkilemesi amacıyla, orta büyüklükteki kentlerde altyapısı hazırlanmış sanayi bölgelerinin geliştirilmesi öngörülmüştür. 4562 sayılı Organize Sanayi Bölgeleri Kanunu'nun işleyişini düzenlemeye yönelik gerekli mevzuat çalışmasının yapılması kalkınma planının amaçları arasında yer almıştır.

Planlı dönemle gündeme gelen organize sanayi bölgeleri, özellikle beşinci beş yıllık kalkınma

Organize sanayi bölgelerinin yer seçimi, planlaması, uygulaması, yapımı ve denetlenmesi süreçleri imar mevzuatı bütününden ayrılmakta, her bir aşama kendi içinde parçalanmakta, aralarındaki süreklilik ve tutarlılık birbirinden koparılmakta, görev, yetki ve sorumluluklarda yetki karmaşasına yol açılmaktadır.

planı döneminde (1985-1989) artmaya başlamış, altıncı beş yıllık dönemde (1990-1994) huzlanmış ve yedinci beş yıllık kalkınma planı döneminde (1996-2000) en üst seviyesine ulaşmıştır. Kalkınma planı hedeflerine rağmen, organize sanayi bölgeleri yatırımlarında bölgesel dengeler gözetilmemiş ve yatırımlar belirli bölgelerde yoğunlaşmıştır. Yedinci beş yıllık kalkınma planı döneminde organize sanayi bölgelerinin bazı kentlerde ve bölgelerde gereğinden fazla yapıldığı açıkça kabul edilmiştir. Ayrıca sekizinci beş yıllık kalkınma planında 1999 sonu itibarıyla 11.839 hektar büyüklüğünde 5.425 tesis kapasiteli 48 adet organize sanayi bölgesinin altyapısının tamamlanarak sanayicinin hizmetine sunulduğu, doluluk oranının yüzde 62 olduğu belirtilmiştir. Bölgelerarası dengenin sağlanması temel hedef olarak alınmasına rağmen bu hedefe ulaşamamıştır. Organize sanayi bölgeleri sayısı ve alan bakımından sırasıyla, Ege, İç Anadolu ve Marmara Bölgesinde yoğunluk kazanmıştır. Kalkınma planlarında yer alan bölgesel dengelerin sağlanması politikası mekansal farklılaşmaların önlenmesinde etkin olamamış, mekansal farklılaşmalar gerektiği kadar analiz edilememiş ve uygulama araçları getirilememiştir.

Kalkınma planlarındaki hedef ve gelişmeler ışığında, Sanayi ve Ticaret Bakanlığının ülke genelinde mekansal eşitsizliklerle ilgili bilgiye sahip olmasına rağmen, 4562 sayılı Organize Sanayi Bölgeleri Kanununda bu sorunun çözümlenmesine yönelik yönlendirici ve uygulanabilir hükümlere yer vermemektedir. Hatta Kanunda getirilen hükümlerle sanayi politikası ve yer seçimi tamamen kendiliğinden gelişen bir sürece bırakılmaktadır. Kanun, kalkınma planı ile yıllık programları görmezden gelmektedir. Bölge ve kent ölçeğinde sağlıklı kentleşmeye yol açabilecek hükümler içermekte, sosyal adaletin sağlanması ilkesinden tamamen vazgeçilmekte, yer seçimi, planlama, kamulaştırma sürekliliği yok edilmektedir. Yatırım kararları, kalkınma planlarında belirtilen bölgesel veya kentsel düzeyde alınmak yerine, tamamen noktasal olarak verilmektedir. Devletin sanayiye yönlendirmesi, altyapıyı götürmesi ve sermaye birikiminin sağ-

lanması politikasından vazgeçilmekte, her şey girişimciye bırakılmaktadır. Ancak Devlet, teşviklerin sağlanması noktasında etkinliğini sürdürmektedir. Bu anlamda hukuksal anlamda geçmişten bir kopuş yaşanmaktadır. Farklı bir deyişle Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, yatırımcıların istekleri doğrultusunda hareket etme eğilimindedir.

Kurumsal Yapı

13.12.1983 tarih ve 185 sayılı Sanayi ve Ticaret Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile kurulan Sanayi ve Ticaret Bakanlığı 18.1.1985 tarih ve 18639 sayılı Kanun ile bugünkü yapısına ulaşmıştır.

Kanun; ülkenin sanayi politikasının, günün şartlarına ve teknolojinin gereklerine göre tespitine yardımcı olmak,

kalkınma plan ve programlarında yer alan ilke ve hedefler doğrultusunda sanayinin dengeli ve süratli bir şekilde gelişmesini sağlamak ve teşvik etmek için Sanayi ve Ticaret Bakanlığının kurulmasını ve teşkilat ve görevlerine dair esasların düzenlenmesini amaçlamaktadır. Kanunun 2/a maddesinde; koşullara uygun sanayi politikalarının belirlenmesine, sanayinin geliştirilmesine ve yönlendirilmesine ait önlemlerin alınmasına yardımcı olmak, kalkınma plan ve programlarında yer alan ilke ve hedeflere uygun şekilde tespit, tanzim ve idare etmek, bu konularda ilgili kuruluşlar arasında gereken işbirliğini sağlayacak tedbirleri almak üzere Sanayi ve Ticaret Bakanlığı görevlendirilmiştir. Ayrıca sanayi bölge ve sitelerinin kurulmasına izin vermek, bu kuruluşları desteklemek ve denetlemek, bu konularda ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliği yapmak, bütün faaliyetlerin koordinasyonunu sağlamak ve gerekli mevzuatı hazırlamak görevi de Bakanlığa aittir.

Bakanlığın ana hizmetlerinden birisi olan Sanayi Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü, "bölge ve illerin, sanayi yerleşme alanlarına ve potansiyellerine ait araştırma, etüt ve planlama çalışmalarını yapmak ve yaptırmak, sanayi ile ilgili çevre meseleleri hakkında çalışmalar yapmak ve gerekli tedbirlerin alınmasına yardımcı olmak ile" görevlendirilmiştir. Küçük Sanatlar ve Sanayi

Bölgeleri ve Siteleri Genel Müdürlüğü; çeşitli illerde yapılan organize sanayi bölgeleri ve küçük sanayi sitelerini, mevcut ise imar planlarına uygun olarak planlamak, organize sanayi bölgelerini kredilendirmek, inşaatlarını kontrol etmek ve denetlemek, ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliği içerisinde plan hedeflerine paralel olarak gerekli mevzuat düzenlemelerini yapmak ve bütün bu faaliyetleri koordine etmektedir. Ayrıca küçük sanayi siteleriyle organize sanayi bölgeleri yer seçiminin, Hazine ve diğer kamu kurum ve kuruluşlarına ait arazilerden yapılması halinde, arsa bedelinin, ilgili bakanlık veya kamu kurum ve kuruluşları ile yapılacak protokol esaslarına göre ödenmesini sağlamakla görevlidir.

Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı; uzun vadeli planlarda, kalkınma planlarında ve yıllık programlarda öncelikle yer alması gerekli görülen hizmet ve tedbirlerin ve bunlarla ilgili temel politikaların, ilmi araştırma esaslarına göre tespitinin sağlanması ve Bakanın onayı çerçevesinde Devlet Planlama Teşkilatına iletilmesi ile görevlendirilmiştir.

Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, kuruluş Kanununda belirtilen ve yukarıda sayılan konularda gerekli mevzuatı hazırlamakla görevlendirilmesine rağmen, kuruluş amacına aykırı bir "Organize Sanayi Bölgeleri Kanunu" hazırlamıştır.

Merkezi yönetim, 4562 sayılı Organize Sanayi Bölgeleri Kanunu ile, sanayi politikasını, sanayinin geliştirilmesi ve yönlendirilmesine ilişkin tedbirlerin alınmasını, ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliğini yapma görevini, planlama, parselasyon, kamulaştırma, altyapı, yapılaşma, işletme ve denetim işlevlerini Organize Sanayi Bölgesi tüzel kişiliklerine bırakmaktadır. Tüzel kişiliklere veri-

len yetkilerle merkezi yönetimin yanısıra, yerel yönetimler de sürecin dışında kalmaktadır.

Kanunun 4. maddesi uyarınca, Organize Sanayi Bölgesinin özel hukuk tüzel kişiliği kazanabilmesi için, İl Özel İdaresinin, OSB'nin içinde bulunacağı il ve ilçelerdeki belde belediyesinin, büyükşehirlerde ayrıca büyükşehir belediyesinin, sanayi odası, ticaret odası veya ticaret ve sanayi odasının, sanayici dernek veya kooperatiflerinin birinin veya daha fazlasının temsilcilerince imzalı ve valinin olumlu görüşünü içeren kuruluş protokölinün, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'na onaylanması gerekmektedir. Bu hüküm gereği organize sanayi bölgesinin tüzel kişilik kazanabilmesi için, sanayi dernek veya kooperatiflerin teklifi yeterli olacaktır. OSB, kamu yararı gerekçesiyle adına kamulaştırma yapılabilen veya yapılabilen bir özel hukuk tüzel kişiliğidir. Ayrıca 4562 sayılı Kanundaki usullere göre, yer seçimi yapılan yerlerde, özel hukuk tüzel kişilerin ve gerçek kişilerce de organize sanayi bölgesi kurulabileceğine ilişkin hüküm getirilmektedir. Ancak özel hukuk tüzel kişiliklerin kamulaştırma yapma yetkisi bulunmamaktadır.

OSB tüzel kişiliği, Anayasa gereği ülkemizde bulunan yönetim yapısında yer alan merkezi yönetim ve yerinden yönetim kuruluşlarından farklı bir kuruluş yapısına sahiptir. Kanunun çıkarılması gerekçesinde, tüzel kişilikleri bulunmayan "müteşebbis teşekküllerin" kuruluş, çalışma usul ve esasları konusundaki mevzuat boşluğunun doldurulmasının amaçlandığı belirtilmiştir. Müteşebbis Heyetin mülk edinememe, kredi sözleşmesinde taraf olamama, adına kamulaştırma yapamama, teminat verememesi durumu, organize sanayi bölgelerinin kurulmasını ve bu amaçla Devletçe tanınan kredi imkanını sanayicinin

kullanmasını önemli ölçüde yavaşlatan bir etken olarak görülmüştür. İştirakçi kuruluşlara hak ve borç edinebilme imkanının getirilmesi, tüzel kişiliğin kendi müstakil organlarınca yönetilmesi, yönetimde karşılaştıkları problemlerin çözümlenmesi, organize sanayi bölge oluşumlarına muafiyet ve istisnalarla teşvik sağlanması kanununun çıkarılma gerekçeleri arasında sayılmıştır.

Kanununun 21. maddesinde OSB tüzel kişiliği, kanununun uygulanması ile ilgili işlemlerde her türlü vergi, resim ve harçtan muaf tutulmuş, mali konularda oldukça güçlendirilmiştir. Ayrıca iç ve dış kaynaklardan kredi kullanabilme ile arsa satışı ve arsa tahsisine olanağı getirilmiştir. Bu yapıyla OSB tüzel kişiliği kurulması ve faaliyet göstermesi teşvik edilmiştir. Merkezi ve yerel yönetimler karşısında mali ve işlevsel açıdan güçlü bir otorite oluşturulmuştur.

Yer Seçimi ve OSB Kurulması

28.7.1997 tarih ve 23033 sayılı Resmi Gazete'de "Organize Sanayi Bölgeleri Yer Seçimi Yönetmeliği" yayımlanmıştır. Söz konusu Yönetmelik 21.5.2001 tarih ve 24408 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren "Organize Sanayi Bölgeleri Yer Seçimi Yönetmeliği" ile yürürlükten kaldırılmıştır. Yönetmeliğin içeriğini temelde değiştirmeyen yeni yönetmeliğin yayımlanma amacı, 4562 sayılı Organize Sanayi Bölgeleri

Kanunu'nun hükümlerine göre yeniden düzenlenmesidir. Organize Sanayi Bölgeleri Yer Seçimi Yönetmeliği yer seçimi etüdü, yer seçimi aşamalarını düzenlemektedir.

OSB kurmak isteyen kurum ve kuruluşlar tarafından hazırlanacak OSB gerekçe raporunun Sanayi ve Ticaret Bakanlığı tarafından uygun görülmesinin ardından, yer seçim çalışmalarına başlanılmaktadır. Organize Sanayi Bölgelerinin yer seçimi öncesinde yer seçimi etüd raporu hazırlanmaktadır. Etüdü istenen

il/ilçenin genel değerlendirilmesi yapılmakta, OSB kurulabilecek alternatif alanların belirlenmesi amacıyla 1/100.000 ve/veya 1/25.000 ölçekli topoğrafik haritalar üzerinde eşik analizi

yapılmakta, yönetmelikte belirtilen kuruluşlardan il ve ilçe genelinde bilgi ve belgeler temin edilmekte, uygun görülen alternatif alanlar belirlenmektedir. Alternatif alanlar yerinde incelenerek, ayrıca 1/25.000 ölçekli eşik analizi yapılmakta, alanların özelliklerine göre bir değerlendirme yapılarak içlerinden en uygun bir ya da birkaç alan, raporun sonucunda OSB yeri olarak önerilmektedir.

Bakanlığın eşgüdümü altında yer seçimi ile ilgili kuruluşların temsilcilerinden oluşan komisyon oluşturulmakta, ilgili kurum ve kuruluşlar alternatif alanlarla ilgili araştırma, inceleme ve değerlendirmelerini iletmekte, alternatif alanları yerinde incelemekte ve bu alanlardan birisi Komisyonca OSB yeri olarak belirlenmektedir. Yönetmelikte OSB alanı yer seçimi, komisyona katılan üyelerin oy birliği ile karara bağlanmaktadır. Yer Seçimi Raporu, Afet İşleri Genel Müdürlüğüne hazırlanacak imar planına esas gözlemsel jeolojik etüd raporu, ihtisas OSB söz konusu ise Çevre Bakanlığından alınan ÇED olumlu belgesi, seçilen arazinin mera vasfında olması durumunda Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı'nın uygun görüşü (özel OSB'ler hariç), Sanayi ve Ticaret Bakanlığınca değerlendirilerek OSB yeri ve alan büyüklüğü kesinleştirilmekte ve yatırım programına alınmak üzere teklif edilmektedir.

4562 sayılı Organize Sanayi Bölgeleri Kanununun 4. maddesi ile organize sanayi bölgelerinin, Yer Seçim Yönetmeliğine göre uygun görülen yerlerde Bakanlığın onayı ile kurulacağı hüküm altına alınmıştır. Organize sanayi bölgelerine ait yer seçiminin Bakanlığın koordinatörlüğünde ilgili kurum ve kuruluşların temsilcilerinin katılımıyla oluşan Yer Seçim eşgüdümü altında, yerinde yaptığı inceleme sonucunda, varsa 1/25.000 ölçekli çevre düzeni planı kararları dikkate alınarak oybirliği ile karara bağlanacağı ve ilan edileceğinin kanunla hükme bağlanması önemlidir. Ayrıca kanunda, yürürlükte bulunan mevzuat gereğince korunması gereken ve sanayi tesislerinin kurulmasına izin verilmeyen alanların, OSB yeri olarak incelenmeye alınmayacağı hükmü yer almaktadır.

Söz konusu hüküm ile, yer seçimi sürecine başlanması için ön inceleme yapılması gerekmektedir. OSB talepleri incelenmeli, araştırılmalı ve

Yer seçim kesinleştikten sonra sadece organize sanayi planlamasına yönelik mevzii imar planları yapılacaktır. Yürürlükteki her tür ve ölçekteki plan sınırları dışında, "planla bütünleşmeyen konumda" parçacı planlar üretilmeyecektir.

PLANLAMA
2001/1-2

değerlendirilerek, etüd aşamasına geçilmelidir. Kanunda belirtildiği üzere yürürlükteki mevzuat gereğince korunması gereken alanlar içinde ve sanayi tesislerinin kurulmasına izin verilmeyen alanlarda yer seçimi sürecine başlanılmamalıdır. Bu koşulların yerine getirilmesi için Sanayi ve Ticaret Bakanlığının ilke ve esaslar belirlemesi gerekmektedir. Kalkınma planı hedefleri, bölgesel eşitsizliğin ortadan kaldırılması, sosyal adaletin gerçekleştirilmesi, üst ölçekli planları bulunan alanlarda sanayi alanları yerinin ayrılıp ayrılmadığı, planlama esasları, şehircilik ilkeleri, koruma-kullanma dengesi, afete duyarlılık, ekonomik verimlilik, sosyo-kültürel özellikler, kent kimliği ve kamu yararı açısından teklifler ön incelemeye alınmalı ve değerlendirilmelidir. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı gerek kamu kurum, kuruluşları gerekse tüzel kişiliklerin talepleri doğrultusunda hareket etmemeli, ülke genelinde organize sanayi yatırımlarının mekansal dağılımına, potansiyel alanların belirlenmesine ilişkin inceleme ve araştırma yaparak, kamu kurum ve kuruluşlarını, yatırımcıları Bakanlık olarak yönlendirmelidir.

Ayrıca yürürlükte olan yönetmelik, yer seçimini ilgili kamu kurum ve kuruluşlarından elde edilen fiziksel verilere göre kurgulandığından, konunun ekonomik-sosyal-kültürel boyutları ve planlama boyutu da göz ardı edilmektedir. Konu yalnızca seçilecek alanın sanayi kullanımına yönelik fiziksel sınırları çerçevesinde ele alınmakta, planlama kararlarını yönlendiren diğer kullanım kararları ve çevresi ile etkileşimi kurulmamaktadır.

OSB Kanunu "*mülkiyet sınırları içinde Sağlık Bakanlığı'nca öngörülen sağlık koruma bandı bırakılır*" hükmü ile; daha önce yaşanan hukuki bir sorunu çözmektedir. Organize sanayi bölgeleri içinde sağlık koruma bandı bırakılması ve bu alanların tüzel kişiler tarafından satın alınmasına olanak sağlanmaktadır. Aksi halde, organize sanayi bölgesi sınırları dışında, sağlık koruma bandı içinde yer alan arsa ve arazi sahiplerinin imar hakları, organize sanayi kullanımından dolayı sınırlandırılmış olacaktır. Yargı'nın, sağlık koruma bantlarının organize sanayi bölgelerinin ayrılmaz bir parçası olduğuna ilişkin kararları bulunmaktadır. Yönetmelikte "*alternatif alanların büyüklükleri belirlenirken, olası sağlık koruma bandı da dikkate alınır*" şeklinde ifadeye yer verilmiştir.

Planlama

4562 sayılı Organize Sanayi Bölgeleri Kanunu'nun 4. maddesi; yer seçimin kesinleşmesinden sonra organize sanayi bölgesi sınırları içinde ve dışında kalan alanların birbirinden bağımsız ve farklı kamu kurum ve kuruluşlarca planlanmasını ve onaylanmasını hükme bağlamaktadır.

Yer seçiminin kesinleşmesinden sonra OSB sınırları dışında kalan alanların planlarının Bayındırlık ve İskan Bakanlığı veya ilgili belediye tarafından en geç bir yıl içinde yapılmalıdır. Organize sanayi bölgesi sınırları içerisinde yapılacak mevzii imar planlarının ise, OSB tüzel kişiliği tarafından hazırlanarak, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'na onaylanması ve İl İdare Kurulu Kararı ile yürürlüğe girmesi aynı madde de hüküm altına alınmıştır.

Kanun, kamu kurum ve kuruluşlarının temsilcilerinden oluşan ve tüzel kişilik kazanan organize sanayi bölgeleri haricinde özel organize sanayi bölgelerinin kurulabilmesine de imkan tanımaktadır. Yer Seçim Yönetmeliğine göre belirlenen yerlerde özel hukuk tüzel kişilerince ve gerçek kişilerce de kurulan özel organize sanayi bölgelerinin planlama ve onaylanması işlemlerinde yürürlükte bulunan imar mevzuatı hükümleri uygulanmaktadır. İmar mevzuatı hükümlerine göre idarelerce yapılan, yaptırılan ve onaylanan planlar OSB Kanunu uyarınca ayrıca Sanayi ve Ticaret Bakanlığının uygun görüşü ve onayına tabidir.

Bu hükümlerden, kanun maddesini hazırlayanların ve kabul edenlerin yürürlükteki imar mevzuatı ve planlama hakkında bilgi sahibi olmadıkları anlaşılmaktadır. Kanun hükümleri ile planlamanın işlevselliği ve uygulanabilirliği tartışmalı bir hale getirilmekte, içinden çıkılmaz sorunlara yol açılmaktadır. Öncelikle planlamanın bütüncül ve kesintisiz bir süreç olduğu ilkesi göz ardı edilmekte ve sürecin tersten işlenmesine yol açabilecek düzensizliklere yer verilmektedir.

Kalkınma planı hedefleri, bölgesel eşitsizliğin ortadan kaldırılması, sosyal adaletin gerçekleştirilmesi, üst ölçekli planları bulunan alanlarda sanayi alanları yerinin ayrılıp ayrılmadığı, planlama esasları, şehircilik ilkeleri, koruma-kullanma dengesi, afete duyarlılık, ekonomik verimlilik, sosyo-kültürel özellikler, kent kimliği ve kamu yararı açısından teklifler ön incelemeye alınmalı ve değerlendirilmelidir.

Yer seçimi yapıldıktan sonra OSB sınırları içinde planlar hazırlanmadan veya onaylanmadan, OSB sınırları dışında planlama yapılabilmesi zorunluluğu getirilmektedir. OSB sınırları dışında Bayındırlık ve İskan Bakanlığı veya ilgili belediye yer seçimini kesinleştirdiği tarihten itibaren planı bir yıl içinde yapması gerekirken, bu planların belli bir süre içinde onaylanması ile ilgili bir hüküm yer almamaktadır. Organize sanayi bölgeleri içinde ve dışında planların birlikte, eşgüdüm halinde yapılması ile ilgili bir hüküm yer almadığı gibi, OSB sınırları içinde planların onaylanmasından sonra bir yıl içerisinde OSB sınırı dışının planlanmasına yönelik bir hükümde içermemektedir. Planlama süreci bütünden koparıldığı gibi kendi içinde de parçalara ayrılmakta ve kolaj bir çalışmaya dönüşmektedir.

Söz konusu hüküm ile yetki konusunda da kaosa yol açılmaktadır. 3194 sayılı İmar Kanunu belediye ve mücavir alan sınırları içinde kalan yerlerde plan yapma veya yaptırma ve onama yetkisini belediyelere, dışında ise valiliklere vermiştir. Bu nedenle, organize sanayi bölgeleri dışında kalan alanlarda Bayındırlık ve İskan Bakanlığı veya ilgili belediyelere plan yapma yetkisi verilmesinin gerekçelerini de anlamak mümkün görülmemektedir.

Organize sanayi bölgeleri sınırları içinde ise mevzii imar planları hazırlama yetkisi OSB tüzel kişiliklerine verilmektedir. OSB tüzel kişilikleri bünyelerinde bulunan şehir plancıları tarafından mevzii imar planı yapılması gerekmektedir. Kanun, tüzel kişiliklere planları yaptırma yetkisi vermemektedir. Bu durumda, organize sanayi bölgesi tüzel kişiliklerinde plan müellifi olarak teknik eleman çalıştırması gerekecektir.

Organize sanayi bölgelerinin planlaması, kalkınma planları, bölge planları, çevre düzeni planları hatta nazım imar planları göz ardı edilerek mevzii imar planları düzeyine indirgenmektedir. Yer seçim kesinleştikten sonra sadece organize sanayi planlamasına yönelik mevzii imar planları yapılacaktır. Yürürlükteki her tür ve ölçekteki plan sınırları dışında, "planla bütünleşmeyen komuda" parçacı planlar üretilmektedir. Diğer kullanımlarla ve kentle ilişkisi düşünülmeden, sadece organize sanayi bölgesi planlarının yapılması amaçlanmıştır. Bu planlarda, planlama esasları ve şehircilik ilkelerine uyulması beklenmemelidir. Önemli olan tüzel kişilikler tarafından mevzii imar planlarının yapılmasıdır. Organize sanayi bölgelerinin getirdiği kentsel, çevresel, kültürel ve planlama problemlerinin kamu kurum ve kuruluşları ile işbirliği içinde çözümlenmesinin istenmediği anlaşılmaktadır.

Organize sanayi bölgelerine yönelik mevzii imar planların hazırlanması, bu bölgelerin her alanda yapılmasını sınırlandırmaktadır. Üst ölçekli planlar veya çevre düzeni planı sınırları içinde mevzii imar planı yapılması Plan Yapımına Ait Esaslara Dair Yönetmelik hükümlerine göre mümkün olmadığından, bu alanlarda ve nazım imar planı, uygulama imar planı, revizyon plan, ilave plan ve bunların plan değişiklikleri kapsamında organize sanayi bölgesi planlarının yapılması ve onaylanması ilgili idareler tarafından yerine getirilmesi gerekmektedir.

Ayrıca 3194 sayılı İmar Kanununun 4. maddesi uyarınca özel kanun kapsamında kalan turizm bölge, alan ve merkezlerinde, büyükşehir ve/veya ilçe belediyesi ve bunların mücavir alan sınırları içinde, Güneydoğu Anadolu Projesi kapsamında kalan alanlarda, özel çevre bölgesi ilan edilen alanlarda ve diğer özel kanun kapsamında içinde

kalan alanlarda 4562 sayılı Organize Sanayi Bölgeleri Kanununun hükümlerinin uygulanıp uygulanmayacağı da ciddi bir hukuksal sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Organize sanayi bölgesi yöreye özgü özellik taşıyan bir alan değildir. Özel kanunların çakıştığı alanlarda yetkili olan idarenin belirlenmesi konusunda da mevcut olan yetki karmaşasına bir yenisi daha eklenmektedir.

Organize sanayi bölgeleri sınırları içinde yapılacak mevzii imar planı değişikliklerinin yanısıra parselasyon planları da OSB tüzel kişilikleri tarafından yapılacaktır. Bu planlar, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'na onaylanarak, İl İdare Kurulu kararı ile yürürlüğe girecektir. Dolayısıyla dile getirilen sorunların bu konuda da geçerliliğinden söz etmek gerekir.

Yapılaşma ve Denetimi

Kanunu'nun 4. maddesi; yürürlüğe giren mevzii imar planına göre arazi kullanımı, yapı ve tesislerinin projelendirilmesi, inşası ve kullanımıyla ilgili ruhsat ve izinlerin OSB tüzel kişiliklerince verilmesi ve denetlenmesi hüküm altına almaktadır. Özel hukuk tüzel kişilerin ve gerçek kişilerce kurulan özel organize sanayi bölgeleri ile ilgili yapıların projeleri ilgili idarelerinin onayına ilaveten ayrıca Sanayi ve Ticaret Bakanlığının uygun görüşü ve onamasına tabii tutulmaktadır. Özel organize sanayi bölgelerinde ruhsat ve denetim işlemleri yürürlükte bulunan imar mevzuatı kapsamında değerlendirilecektir.

İmar Kanunu ve yönetmeliklerine göre belediye ve mücavir alan sınırları içinde belediye, dışında ise valilik tarafından yapı ruhsatı ve yapı kullanma izni düzenlenmekte ve inşaat faaliyetlerinin denetimi fenni mesullerce yapılmaktadır. Organize sanayi bölgesi sınırları içinde ise ilgili idarelerin yetki ve görevleri OSB tüzel kişiliklerine verilmekte, tüzel kişilikler ilgili idare yerine geçmektedir.

Anayasa Mahkemesi'nin 1985/11 esas ve 1986/29 karar sayılı kararında ruhsat ve yapı kullanma izni vermenin, belediyelerin ve valiliklerin genel idare esaslarına göre, yürütmekle yükümlü oldukları kamu hizmetlerinin gerektirdiği asli ve sürekli görevlerden olduğu, bu nedenle ruhsat ve

yapı kullanma izni vermenin ancak memurlar ve diğer kamu görevlileri tarafından yerine getirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Organize sanayi bölgesi özel hukuk tüzel kişiliklerinde çalışan personel, devlet memurlarının görev, yetki ve sorumlulukları, çalışma şekil ve şartları ile paralellik taşımayan, özel hukuk hükümlerine tabi olmalarından dolayı, yapı ruhsat ve yapı kullanma izninin bu personel tarafından verilmesi, belediye ve valiliklerin yürütmekle yükümlü olan kamu hizmetinin özel hukuk tüzel kişiliklerince verilmesinin Anayasaya aykırı olduğunu ileri sürebiliriz.

Kanuna göre organize sanayi bölgelerinde inşa edilecek yapıların mimari, statik, elektrik, tesisat ve diğer projelerinin OSB tüzel kişiliklerince yapılması, bu projelere göre inşaat ruhsatı verilmesi, inşaat faaliyetlerinin OSB tüzel kişilikleri tarafından denetlenmesi ve yapı kullanma izni verilmesi gerekmektedir. Aynı kurum tarafından proje ve ruhsatlarla ilgili bütün işlemler yerine getirilmiş olacaktır. Bütün işlemlerin aynı kurum tarafından yerine getirilmesi, işlemlerin imar mevzuatına göre yapılacağı hususunda çok ciddi kaygılar getirmektedir.

Sanayi ve Ticaret Bakanlığı tarafından hazırlanan kanun da, OSB tüzel kişiliklerinin inşaat işlemlerinin Bakanlıkça denetleneceğine ilişkin bir hüküm yer almamaktadır. Kanunun "*Bakanlığın yetkileri*" başlıklı 23. maddesinde; Bakanlık gerek görürse veya şikayet üzerine OSB tüzel kişiliklerin her türlü hesap ve işlemlerini denetlemekle ve tedbir almakla yetkilidir hükmü yer almaktadır. Kanunda ayrıca OSB tüzel kişiliklerin harita, plan, parselasyon ve yapı ile ilgili işlemlerin denetlenmesi gerektiği belirtilmemektedir. Söz konusu tüzel kişiliklerin teknik işlerinin merkezde bulunan ve yeterli elemanı bulunmayan Sanayi ve Ticaret Bakanlığı tarafından da denetlenmesi mümkün görülmemektedir.

Kanun hükümlerinde yapı ve tesislerin projelendirilmemesi, yapı ruhsatı ve yapı kullanma izni verilmemesi, denetlenmemesi ve diğer kanunla verilen görevlerin yerine getirilmemesi durumunda ne olacağı, ne tür bir ceza uygulanacağına ilişkin bir hüküm de yer almamaktadır. Kanunun

Kanunun
proje, ruhsat
ve denetim
işlemlerin
yerine
getirilmesinde
bir denetim
olmadığı gibi
herhangi bir
yaptırım gücü
de
bulunmadığından imar
mevzuatına
aykırı
yapılaşmalar
görülecektir.

proje, ruhsat ve denetim işlemlerinin yerine getirilmesinde bir denetim olmadığı gibi herhangi bir yaptırım gücü de bulunmadığından imar mevzuatına aykırı yapılaşmalar görülecektir.

4562 sayılı Organize Sanayi Bölgeleri Kanununda ceza hükümleri yer almadığından, ceza hükümlerini düzenleyen 3194 sayılı İmar Kanununda 42. madde hükümlerinin uygulanması gerekmektedir. 3194 sayılı İmar Kanunu ruhsat alınmadan veya ruhsat veya eklerine veya imar mevzuatına aykırı olarak yapılan yapının yapı sahibine ve müteahhidine ceza hükümleri getirmektedir. Ancak 3194 sayılı İmar Kanununun bu hükümlerinin uygulanması da mümkün

görülmemektedir. Öncelikle projesi yapılmayan, inşaat ruhsatı ve yapı kullanma izni alınmayan, ruhsat veya eklerine veya imar mevzuatına aykırı olarak yapılan yapıların tespit edilmesi gerekir. İlgili idarelerin bu tespitleri yapması mümkün olmadığından, ceza verilmesi de

mümkün değildir. İmar mevzuatına aykırı işlem yapanların, kendilerinin bunu tespit etmesi ve başvuruda bulunması da beklenmemelidir. Sonuçta bu alanlarda tafisi mümkün olmayan, geri dönülemez iş ve işlemler yerine getirilecektir.

Ayrıca, 10.4.2000 tarih ve 24016 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan ve 10.7.2000 tarihinden itibaren 27 pilot İl'de yürürlüğe giren 595 sayılı Yapı Denetimi Hakkında Kanun Hükmünde Kararname hükümlerinin organize sanayi bölgelerinde uygulanması gerektiği Bakanlıkça belirtilmiştir. Anayasa Mahkemesi'nin oybirliği ile, Anayasaya aykırılığından dolayı iptal edilen ve yürütmeyi durdurma kararı alınan 595 sayılı Yapı Denetimi Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile yetki ve görevler açısından benzerlik gösterdiğinden, bu Kanunun ilgili maddelerinin de iptal edilmesini bekleyebiliriz. 3194 sayılı İmar Kanunu uyarınca inşaat faaliyetlerini denetlemekle görevli olan fenni mesullerin organize sanayi bölgeleri içinde yapılan inşaatların denetimi içinde görevlendirilmesi ve sorumluluk verilmesi gerekmektedir.

Alt Yapı Tesisleri Kurma, Kullanma ve İşletme Hakkı

Kanunun 20. maddesi ile; organize sanayi bölgelerinin ihtiyacı olan elektrik, su, kanalizasyon, doğalgaz, arıtma tesisi, yol, haberleşme, spor tesisleri gibi alt yapı ve genel hizmet tesislerini kurma ve işletme, kamu ve özel kuruluşlardan satın alarak dağıtım ve satışını yapma, üretim tesisleri kurma ve işletme yetki ve sorumluluğu sadece organize sanayi bölgesi tüzel kişiliklerine bırakılmaktadır.

Yerel yönetimlerin yeterli gelir kaynaklarına sahip olmadığı, hızlı, kaliteli alt yapı hizmetleri götürmediği gerekçesiyle kamu hizmetlerini yerine getirmekle görevli olan idareler yerine alt yapı alanları ve tesisleri kurma, kullanma ve işletme yetkisi OSB tüzel kişiliklerine verilmektedir. Karlı bir yatırım aracına dönüşen sosyal ve teknik alt yapı hizmetlerinin sunulma görevi yatırımcılara bırakılmaktadır.

Uygulama

4562 sayılı Organize Sanayi Bölgeleri Kanununun 4. maddesi ile; "yer seçimin kesinleşmesinden sonra OSB sınırları dışında kalan alanların planlanması ile ilgili usul ve esasların Sanayi ve Ticaret Bakanlığı ile Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'nca müştereken belirleneceği" hüküm altına alınmıştır. Ancak bu alanlarda usul ve esasların belirlenmesinin, planlama sürecinin bütünlüğüne olumlu bir katkısının olacağını söylemek zordur.

Kanunun 4. maddesi son fıkrasında ise bu madde ile ilgili esas ve usullerin yönetmelikle belirlenmesi, kanunda öngörülen yönetmeliklerin, "OSB Uygulama Yönetmeliği" adı ile tek bir yönetmelik olarak, kanunun yayımlandığı tarihten itibaren yani 15 Nisan 2001 tarihine kadar çıkarılması gerektiği belirtilmiştir.

Organize Sanayi Bölgeleri Kanunu ile planlama, parselasyon, yapılaşma, denetim konularında getirilen hükümler, sadece yetki konusunda 3194 sayılı İmar Kanununda belirtilen hükümlerden farklılaşma göstermektedir. Mevzii imar planları ve parselasyon planlarının yapılması ve onaylanmasında 3194 sayılı İmar Kanununda yetkili olan ilgili idarelerin yerini yeni kamu kurum ve kuru-

Karlı bir yatırım aracına dönüşen sosyal ve teknik alt yapı hizmetlerinin sunulma görevi yatırımcılara bırakılmaktadır.

luşları, tüzel kişilikler almaktadır. Bu anlamda kanunda adı geçen mevzii imar planı, parselasyon planı 3194 sayılı İmar Kanunu ve bu Kanun hükümlerine dayanılarak çıkarılan yönetmeliklerde belirtilen tanımlar olup, Sanayi ve Ticaret Bakanlığının mevzii imar planı, parselasyon planı ve değişiklikleriyle ilgili yeni tanımlar, kriterler tespit etmeye yetkili değildir. 3194 sayılı İmar Kanunu uyarınca yayımlanan yönetmelik hükümlerine tabi olması gerekmektedir.

Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, söz konusu uygulama yönetmeliği yayımlanmadan, mevcut statüleri ile Müteşebbis Teşekküllerin kanunda hükme bağlanan bütün işlemleri yapabileceği yönünde görüş bildirmiştir. Bu görüş yürürlükteki Kanuna aykırı olduğu gibi, uygulama da karmaşaya yol açmıştır. Kanunun "Altıncı Bölümde" yer alan geçici maddelerde; kanunun amacına uygun olarak kurulmuş Müteşebbis Teşekküllerin kanunun yayımı tarihinden itibaren bir yıl içinde durumlarını bu Kanuna uygun hale getireceği belirtilmiştir. Kanunun yayımı tarihinden önce kurulmuş teşekküllerin, gerek tüzel kişilik kazanmaları, gerekse kurumsallaşmaları, teknik eleman, araç, gereç sağlamaları ve diğer koşulları yerine getirmeleri açısından bir yıllık geçiş süresi tanınmıştır. Özellikle organize sanayi bölgeleri ile ilgili olarak kanunun yayımlanmadan önce planlama, parselasyon, yapı ruhsatı, yapı kullanma izni ve altyapı aşamalarının biri veya birkaçını tamamlamış veya başvurusu yapılmış olan, devam etmekte olan işlemlerin sonuçlandırılması konusunda, mevcut statüleri ile Müteşebbis Teşekküllerin yetkilendirilmesi sorunlar yaratmaktadır. Uygulama yönetmeliği yayımlanmadığından, bu konuda gerekli yeterliliğe, tekniğe hâlz olmayan kuruluşlarca keyfi iş ve işlemler yapılacaktır. Bunların denetlenmesi de mümkün olmadığı sürece baştan itibaren kurlsızlık hakim olacaktır.

Sonuç

Batıda uygulanan serbest piyasa mantığı ve işleyişinden uzak, ekonomisi zayıf ve gelişmekte olan ülkemizde Organize Sanayi Bölgeleri Kanunu ile organize sanayi bölgeleri piyasa güçlerine bırakılmaktadır. Kamu yönetiminin, sanayi politikasının belirlenmesi, oluşturulması

ve uygulanmasındaki etkinliği tamamen yok edilmektedir. Kural koyma, uygulama ve işletme ve denetleme özelliğini kaybeden, iletişim ve eşgüdüm sağlayamayan kamu kurumları, yerini özel hukuk tüzel kişiliğine bırakmaktadır. Organize Sanayi Bölgeleri Kanunu kalkınma planları ve diğer imar mevzuat ile çatışmakta, çelişkiler içermekte, belirsizlik ve sınırsızlığa yol açacak düzenlemeler getirmektedir. Anayasa aykırı hükümlerde içermektedir. Kalkınma planları, kalkınmada öncelikli yöreler politikaları da uygulanamamış ve başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Kanun, organize sanayi bölgelerinin yoğun olduğu ve fazlalıkların bulunduğu bölgelere yığılmayı artıracak, verimliliğin düşmesi ve teknolojinin gerilemesini engelleyemeyecektir. Kısa vadeli kârlar uğruna, uzun dönemde ciddi kaynak israflarına yol açılacaktır. Hem çevre hem de kentleşme sorunları ileri boyutlara ulaşacak, yaşam kalitesi düşecektir.

Ülkenin bilim ve teknoloji politikaları temelinde, sanayi stratejisi geliştirilmelidir. Bu politikalar çevreye duyarlı, yenilenebilir ve eşitlikçi olmalıdır. Bu politikaların uygulanması ancak yeni bir kurumsallaşma ile sağlanabilir. Politikaların gerçekçi ve uygulanabilir olması ancak bunların çok iyi bir şekilde kısa, orta ve uzun dönemli planlanması ve programlanması ile mümkündür. Politika ve programların gerçekleştirilmesi için kamu kurum ve kuruluşların bir bütün olarak harekete geçirilmesi, eşgüdümün sağlanması, yönlendirilmesi ve denetlenmesini üstlenecek bir yönetim modeli oluşturulmalıdır. Mevcut yatırımlarda kaynak israfının önlenmesi, verimliliğin artırılması, yeni yatırım kararlarının alınması, önemli sanayilerin belirlenmesi ve desteklenmesi, bölgesel düzeyde planlama esasları ve şehircilik ilkelerine göre yer seçimi yapılması ve fiziksel olarak planlanması, işletilmesi ve denetlenmesine yönelik düzenlemeler gerçekleştirilmelidir. Yasal düzenlemelerde gerek makro, mikro düzeyler arasında gerekse kamu kurum ve kuruluşları ile özel sektör arasında ilişkiler kurmalı, yetki ve sorumluluklar belirlenmelidir. Bu ilkeler doğrultusunda, sektörel sanayi planları ve projelerin üretilmesi mümkün olabilecektir.

Kamulaştırma Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun

4.11.1983 tarihli ve 2942 sayılı Kamulaştırma Kanunu, 5.5.2001 tarihli ve 24393 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan "Kamulaştırma Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun" ile değiştirilmiştir.

Halen yürürlükte bulunan 4.11.1983 tarihli ve 2942 sayılı Kamulaştırma Kanununun uygulanması sırasında ortaya çıkan sorunların çözümlenmesi amacıyla anılan Kanunla değişikliğe gidilmiştir. Kanunun yayımlanması ile ilgili olarak genel gerekçede;

kamu yararının gerektirdiği ve zorunlu olduğu hallerde, idarelerin yatırım programlarında yer alan yatırımları için, bütçelerinde var olan kamulaştırma ödenekleri kadar kamulaştırma yapmalarının temini;

kamulaştırılacak taşınmaz malların değer tespitlerinin, çoğunluğu idare elemanlarından oluşan kıymet taktir komisyonları yerine, uzman bilirkişilerden oluşan kurul marifetiyle ve tarafsız mahkemeler eliyle yapılması ve mahkemelerce tespit edilen bedelin idarece yargılama sırasında hak sahibine ödenmek üzere bankaya yatırılmasından sonra kamulaştırmanın sonuçlandırılarak, taşınmaz malın idare adına tesciline ve tespit edilen kamulaştırma bedelinin hak sahibine ödemesi;

Devlet ve diğer kamu tüzel kişiliklerin mal sahibi ile pazarlıkla ve anlaşma yoluyla satın alma veya idareye ait bir başka taşınmaz malla trampa ederek sorunsuz bir şekilde devralma usulünün öncelikli uygulanması;

mülkiyeti çekişmeli olan veya tapuda kayıtlı olmayan taşınmaz mallar hakkında yapılan kamulaştırmalarda, acele el koyma işlemlerinde yeni ve gerçekçi usul ve esasların getirilmesi, kamu malı olan ve kamulaştırma konusu olamayacak yerlerin kamulaştırılmasının önlenmesi, kamu kurumları ve tüzel kişileri arasında taşınmaz mal devrinin usul ve esaslarının açıklığa kavuşturulması,

amaçlandığı belirtilmiştir.

595 Sayılı Yapı Denetimi Hakkında Kanun Hükmünde Kararname

10.4.2000 tarihli ve 24016 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan ve bu tarihten üç ay sonra yürürlüğe giren 595 sayılı Yapı Denetimi Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, Anayasa Mahkemesinin 24.5.2001 tarih E: 2000/35, K: 2001/90 sayılı kararı ile iptal edilmiştir. Kararnamenin uygulanmasından doğacak ve sonradan giderilmesi olanaksız durum ve zararların önlenmesi ve iptal kararının sonuçsuz kalmaması için kararın Resmi Gazete'de yayımlanacağı güne kadar aynı mahkemenin 26.5.2001 tarihli ve 24413 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 24.5.2001 tarihli ve E: 2000/35, K: 2001/5 sayılı kararı ile yürürlüğün durdurulmasına karar verilmiştir.

Bayındırlık ve İskan Bakanlığı Yüksek Fen Kurulu Başkanlığınca çıkarılan Kanun Hükmünde Kararname, 27 pilot ilde geçerli olup, kamu kurum ve kuruluşları ile bu kurumlarda çalışan kamu görevlileri eliyle gerçekleştirilmesi gereken yapıların denetim işini ticari bir faaliyet anlayışı ile yapı denetim kuruluşlarına, şirkellere bırakmaktadır. Kanun Hükmünde Kararname ile, yapıların denetimi İmar Kanunu bütününden ve sürekliliğinden koparılmakta, sadece konu denetim boyutuna indirgenmekte, denetimin yapılması ve kurumsallaşmasında ise bilimsel, teknik, mühendislik ve mimarlık hizmetleri, mesleki etik kurallarından uzaklaşmaktadır. Uygulama süreci içerisinde, yapı denetim şirketleri "Yapı Denetim Komisyon"ları gibi, mühendisler ve mimarlar ise meslek elemanlarından öte "Komisyoncu" işlevi yüklenmeye başlamışlardır.

Bayındırlık ve İskan Bakanlığı Yüksek Fen Kurulu Başkanlığı'nın 4.6.2001 tarih ve 6/1121 sayılı Genelgesi ile 26.5.2001 tarihinden itibaren yapı denetimine ait fenni mesullük işlevine ilişkin uygulamanın, 3194 sayılı İmar Kanunu hükümlerine göre yürütülmesi gerektiği konusu ile diğer konulara açıklık getirilmiştir.

Tekel Dışı Bırakılan Patlayıcı Maddelerle Av Malzemesi ve Benzerlerinin Üretimi, İthali, Taşınması, Saklanması, Depolanması, Satışı, Kullanılması, Yok Edilmesi, Denetlenmesi Usul ve Esaslarına İlişkin Tüzükte Değişiklik Yapılmasına Dair Tüzük

14.8.1987 tarihli ve 87/12028 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yürürlüğe

konulan Tüzükte değişiklik yapılması ile ilgili Tüzük 23.5.2001 tarihli ve 24410 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Anılan Tüzük maddesine eklenen geçici 1. madde ile; tüzük kapsamına giren patlayıcı madde işyerleri ile bunlara ait veya bağımsız patlayıcı madde depolarının tüzük hükümlerine ve eklerine uygun değişikliklerin üç yıl içerisinde yapılması zorunluluğu getirilmektedir. Bu hüküm ile; tüzük hükümlerini yerine getirmeyen patlayıcı madde işyerleri ve depolarına bir kez daha süre uzatımı verilmekte ve 14.5.2000 tarihinde biten süreleri er-telenmektedir. Tüzüğe uygun olmayan can ve mal güvenliğini tehdit eden patlayıcı madde depoları 1987 yılından beri, tüzük değişiklikleri ve genelge-lerle bu durumlarının sürdürülmesine izin verilmektedir.

Tüzükle getirilen önemli bir değişiklikte "Patlayıcı Madde İşyerlerinin ve Depolarının Çevreye Olan Uzaklıklarını Gösterir Çizelge"nin (EK-1) değiştirilmesidir. İşyerlerinin ve depoların bulundukları toplam patlayıcı madde miktarlarına göre güvenlik uzaklıkları belirlenmekte ve bu güvenlik uzaklıkları sütrelü veya sütresiz bina ve depolar için farklılaşmaktadır. Bununla ilgili (EK-1) tablosu yeniden düzenlenirken, çizelgenin dip notunun (D) bendinde gösterilen uzaklıkların içinde kalan alanın girişimcinin mülkiyetinde olduğunu veya kiralandığını ya da sahip veya zilyetlerinden muvafakat alındığını gösterir noter onaylı belge istenmektedir. Bu hükümlerle patlayıcı madde işyerleri ve depolardan itibaren belirlenen güvenlik uzaklıklarını gösteren çizelge dışında yeni olarak girişimci tarafından satın alınması, kiralanması veya muvafakatının alınması gereken uzaklıkları gösteren çizelge üretilmiştir. Güvenlik uzaklıkları

ile girişimci tarafından satın alınması, kiralanması veya muvafakatının alınması gereken uzaklıkların aynı olması gerekirken, girişimcinin lehine olarak girişimci tarafından satın alınması, kiralanması veya muvafakatının alınması gereken uzaklıklar düşük tutulmuştur.

Organize Sanayi Bölgeleri Yer Seçimi Yönetmeliği

28.6.1997 tarih ve 23033 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren "Organize Sanayi Bölgeleri Yer Seçim Yönetmeliği", 21.5.2001 tarih ve 24408 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren "Organize Sanayi Bölgeleri Yer Seçim Yönetmeliği" ile yürürlükten kaldırılmıştır.

21.5.2001 tarih ve 24408 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren "Organize Sanayi Bölgeleri Yer Seçim Yönetmeliği", 15.4.2000 tarih ve 24021 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 4562 sayılı "Organize Sanayi Bölgeleri Kanunu"na göre yeniden düzenlenmiştir. Yürürlükten kaldırılan yönetmelik hükümlerine aynen yer verilmiş, yönetmelik bütününde, içerikte önemli bir değişiklik yapılmamıştır.

Yürürlüğe giren yönetmelikle, 4562 sayılı "Organize Sanayi Bölgeleri Kanunu" hükümleri doğrultusunda Yer Seçimi Etüdü, Yer Seçimi ve Yatırıma Geçiş safhalarından, Yatırıma Geçiş Safhası kapsam dışında bırakılmış, "İhtisas OSB" ve "Özel OSB" tanımına yer verilmiştir. Yer seçimi çalışmalarına başlanılmadan önce, kamu kurum ve kuruluşlarınca OSB gerekçe raporunun hazırlanması, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı tarafından bu raporun uygun görülmesine ilişkin hüküm düzenlenmiştir.

Özel OSB yerinin uygunluğunun belirlenmesi ve değerlendirilmesi, Yer Seçim Etüdü sonucunda alternatif alan bulunmaması ve OSB yerinin kesinleştirilememesi durumunda yapılması gerekenleri içeren açıklayıcı hükümler getirilmiştir.

Tarım Alanlarının Tarım Dışı Gaye ile Kullanılmasına Dair Yönetmelik

26.8.1998 tarihli ve 23445 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan "Tarım Alanlarının Tarım Dışı Gaye ile Kullanılmasına Dair Yönetmelik" Danıştay Onuncu Dairesi'nin E: 1999/130, K: 2000/5886 sayılı kararı ile iptal edilmiştir. Tarım alanlarının tarım dışı gaye ile kullanılmasının tespitinin Tarım ve Köy İşleri Bakanlığınca ilgili kuruluşlarla işbirliği suretiyle yapılması ve tarım alanlarının korunması için gerekli tedbirlerin alınması gerekirken, belirtilen işbirliği ve koordinasyon sağlanmaksızın sadece Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğüne yönetmeliğin çıkarılması gerekçesine dayanılarak iptal edilmiştir.

Tez Özetleri

Hazırlayan: Tunga KÖROĞLU

TÜRK OTOMOTİV YAN SANAYİNİN MEKANSAL DİNAMİKLERİ

DELİKTAŞ, Oytun
Doktora
ODTÜ

Şehir ve Bölge Planlama Bölümü
Tez Danışmanı: Doç. Dr. Gülden BERKMAN
Şubat 2000, 255 sayfa

Bu tez, dünya deneyimleri kapsamında Türk otomotiv yan sanayinin üretim örgütlenmesi ve mekansal dinamikleri arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Türk otomotiv sanayi bir çok defa incelendiği halde, sektörün mekansal dinamikleri yeterli ilgiyi görmemiştir. Bu boşluğu doldurmak amacı ile, TOFAŞ'ın Bursa'da bulunan yan sanayi firmalarının yarısı ile bir anket yapılmıştır. Anket sonuçları firma büyüklüğü ile hem üretim örgütlenmesi, hem de mekansal eğilimler arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır. Uluslararası deneyimin tersine, büyük yan sanayi firmaları ana firmaya daha yakın, küçük firmalar ise daha uzak mesafelerde yer seçmektedir. Türk otomotiv yan sanayi, dünyada gözlemlenen esnek ve anında üretim tekniklerini uygulamaktan uzaktırlar. Bu yeni üretim teknikleri, arz ve talebin sürekli değiştiği küresel ekonomide var olabilmek için önkoşuldur. Firma büyüklüğü, yan sanayinin üretim örgütlenmesini belirleyen önemli bir etkenidir. Dikkat edilmesi gereken bir başka husus ise, üretim ve mekan örgütlenmesi arasındaki ilişki düzeninin ortaya konulmasındaki zorluklardır. Birincisi, ana firmanın ilişkide bulunduğu yan sanayi firma sayısı düzenli olarak azalma eğilimindedir. İkincisi, yan sanayi firma sayısı sabit kalsa bile, firmalar değişmektedir. Bazı firmalar piyasayı terk ederken yerini yeniler almaktadır. Bu dinamik ve sürekli değişen ilişkiden başka, bir tüketim malı olarak otomobilin karmaşık yapısı da üretim örgütlenmesi ve mekansal örgütlenme arasında bir ilişki modeli

ortaya konmasını oldukça güçleştirmektedir.

Anahtar Kelimeler: otomobil, sanayi, yan sanayi, mekansal

COĞRAFI BİLGİ SİSTEMLERİNDE KATILIMCI KARAR VERME YAKLAŞIMI İÇİN BİR METODOLOJİ

YİĞİTCANLAR, Tan
Doktora
İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü
Şehir ve Bölge Planlama Ana Bilim Dalı
Nisan 2001

Coğrafi Bilgi Sistemleri (GIS) ile daha başarılı planlara ulaşmak, ancak sonuçların stratejik ve katılımcı anlayışları içermesi, bir önceki çözüme göre gelişme sağlaması ve bunların eyleme geçirilebilmesi ile mümkündür. Aksi taktirde GIS'in kullanımı sadece planlama etkinliklerinin maliyetini artıran bir araçtan öteye gidememektedir. Bu tez çalışmasında, "Coğrafi Bilgi Sistemleri Tabanlı Katılımcı Karar Verme Yaklaşımı (GISbPDM)" adlı yeni bir yaklaşım, mevcut planlama problemlerinin üstesinden gelmek ve aynı zamanda geleneksel GIS'e yönelik tartışma ve eleştirilere yanıt verebilmek için geliştirilmiştir.

GISbPDM bünyesinde üç temel bileşeni barındırmaktadır. Katılımcı GIS, GISbPDM'nun ilk bileşenidir ve özellikle halk katılımına ilişkin yeni GIS trendlerini, halk, planıcılar ve karar vericiler için kullanılabilir kılan bir mekansal karar destek sistemi içerir. Stratejik Seçim Yaklaşımı, GISbPDM'nin ikinci bileşenidir ve katılımcı bir yapıyla belirsizlik ve çoklu seçenekler altında eylem planları geliştirmekte kullanılan gelişmiş bir karar verme tekniğidir. Bilgisayar Destekli Ortak Çalışma Sistemi (CSCW), GISbPDM'nin üçüncü bileşenidir, katılımcı ve

işbirlikçi bir karar verme modelinin kurulmasını teşvik eden bilgisayar destekli yapı içeren işbirlikçi çalışma ve katılımcı tasarıma yönelik bir sistemdir.

GISbPDM'nin sistem mimarisi oldukça basit bir mekanizma içermektedir. Yerel ve merkezi veri tabanları da dahil olmak üzere GIS, veri depolanması, işlenmesi, görselleştirme, sorgulama ve interaktif senaryo üretiminde kullanılır. Stratejik Seçim Yaklaşımı, GIS platformuna entegre olarak çalışan bir politika ve karar üretim modelidir. Bu sistemde karar vericiler, teknik uzmanlar ve katılımcılar plan alternatiflerini oluşturarak, yada onları değiştirerek üzerinde uzlaşılan plan önerisini belirlerler. Katılım bilgi paylaşımı, işbirlikçi çalışma, halk katılımı ve elit katılımı gibi çeşitli düzeylerde gerçekleştirilebilir. Öneri sistem mimarisi, katılımcı planlamayı teşvik edecek bir güç ve bunun yanı sıra CSCW ile katılımın her düzeyde artırılmasını sağlayabilecek bir yapı içermektedir.

Örnek çalışma alanı olarak, gerçek bir planlama problemi içeren, İzmir Şaraphane bölgesi seçilmiş olup, Şaraphane için en uygun arazi kullanımlarının seçimine yönelik bir çalışma yapılmıştır. Bu pilot projenin amacı, katılımcı planlama süreci üzerinde öneri yaklaşımının yetenek ve yeterliliklerinin sınanmasıdır ve bunu gerçekleştirirken pragmatik olarak, uzun, detaylı ve karmaşık katılım sürecinin gerçekleştirilmesi yerine, yaklaşımın temel ve farklılaşan yönlerinin gösterilmesi hususlarının altı önemle çizilmiştir. Böylece, çok kapsamlı bir örnek çalışma yerine öneri yaklaşımın mantık ve temel karakteristiklerinin yansıtıldığı, gerçek verilere ve hipotetik katılıma dayanan bir pilot proje gerçekleştirilmiştir.

Pilot çalışma ile yapılan bu deneyim GISbPDM'nun çeşitli açılardan etkin ve

faydalı olduğunu göstermiştir. Bunlar; bireylerin ve çıkar gruplarının kendi gelecekleri hakkında karar mekanizmalarında daha etkin temsil edilebilmeleri; kararların fikir birliği ile geniş bir katılımcı grup tarafından, tüm çıkar gruplarını temsil edecek bir şekilde verilebilmesi; ve son olarak da, demokrasi, şeffaflık ve katılım konularının planlama pratiğindeki önem ve uygulamalarının genişletilebilmesidir.

TEKNOLOJİ TABANLI ÜRETİMİN TÜRKİYE'DE MEKANSAL YAPILANMASINA ÖRNEK OLARAK ANKARA'DAKİ PROFESYONEL ELEKTRONİK SANAYİNİN ARAŞTIRILMASI

DEDE, Okan Murat

Doktora

ODTÜ

Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Serap KAYASÜ

Aralık 1999, 217 sayfa

Teknoloji faktörü her zaman için endüstriyel üretimin önemli bir belirleyicisi olmuştur. Son yıllarda yüksek teknoloji, teknoloji tabanlı üretim gibi kavramlar sürekli olarak vurgulanmaya başlanmıştır. Teknoloji tabanlı üretimin mekansal yapılanması hakkında birçok teori ve model geliştirilerek bu konu tartışmaya açılmıştır. Elektronik sanayii, hem teknoloji ilişkilerinin üretimdeki rolü, hem de yenilik, araştırma-geliştirme faaliyetlerinin yoğunluğu açısından özel bir sektördür. Elektronik sanayiinin alt dallarından olan profesyonel elektronik sektörü yukarıda belirttiğimiz ilişkilerin ve özelliklerin en yoğun yaşandığı bir alan olarak teknoloji tabanlı üretim kavramına uygundur. Profesyonel elektronik sanayiinin Türkiye'deki bölgesel dağılımı arzı bir durum göstermektedir. Bir sanayi şehri olmamasına rağmen Ankara, profesyonel elektronik sanayii açısından en önemli merkez konumundadır. Bu tezin amacı bu arzı durumun araştırılması ile birlikte Türkiye'de teknoloji tabanlı üretimin mekansal yapılanması hakkında bazı ipuçları elde etmektir. Teknolojik üretimin organizasyonu ve

mekansal yapılanması hakkında öne sürülen birçok teori, model ve yaklaşımdan hiçbirinin söylemi tek başına Türkiye'de profesyonel elektronik sanayiinin organizasyon ve mekansal yapısını açıklamaya yetmemektedir. Tüm bu yaklaşımların ortak noktasını dışsallıklar, ağ ilişkileri ve ticari pazar ilişkileri oluşturmaktadır. Bu faktörlerin bize sunduğu olanaklarla Türkiye'deki bu arzı durumunun incelenmesine çalışılmıştır. Bunun için özellikle Ankara ve İstanbul ağırlıklı olmak üzere 40 adet profesyonel elektronik üreticisi ile yüz yüze görüşülmüş ve yukarıda belirttiğimiz faktörlerin Türkiye profesyonel elektronik sanayisinin yapılanmasında oynadıkları roller saptanmaya ve açıklanmaya çalışılmıştır. Bunun sonucunda teknoloji tabanlı üretimin mekansal yapılanmasına ait olarak Türkiye özelinde bir model oluşturulmuştur. Bu model profesyonel elektronik sanayii üzerinde yapılan araştırmamıza dayanmakta ve üç ana faktörün birleşkesinden oluşmaktadır. Araştırma ve sonuçlarının yorumlanması sırasında gelişmekte olan bir ülke olarak Türkiye'nin özellikleri sürekli olarak göz önünde bulundurulmuştur. Türkiye'de teknoloji tabanlı üretim yok denecek kadar az olmasına rağmen bu çalışma teknoloji tabanlı üretimin özellikle bölgesel düzeyde yapılanması hakkında geleceğe dair bazı ipuçları verebilir.

Anahtar Kelimeler: teknoloji, yenilik, teknoloji tabanlı üretim, profesyonel elektronik sanayi, Ankara, İstanbul, ağ ilişkileri, pazar ilişkileri, dışsallıklar

KENTSEL TRAFİKTE MAĞDUR OLAN GRUPLARA YÖNELİK ÖZEL BİR ULAŞIM MODELİ YAKLAŞIMI

DÜVARCI, Yavuz

Doktora

İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü

Şehir ve Bölge Planlama Ana Bilim Dalı

Ağustos 2000

Şimdiye kadar bilinen ulaşım planlama model ve çalışmalarının çoğunlukla

kentsel yolculuklar açısından mağdur (dezavantajlı) durumda kalan grupların ulaşım sorunlarına somut çözümler getiremediği artık kabul edilmektedir. Bu durum, mağdurluğun oluşmasında rol oynayan niteliksel ve sosyal parametrelerin belirsizlik nedeniyle modellemede yeterince ele alınmamasından, ve modellerin normatif olmasından kaynaklanmıştır.

Normatif bir modelleme yaklaşımı getiren bu tez çalışması, temelde iki farklı metodolojik yaklaşım sunar: Birincisi, gruplandırma (clustering) analizi yolu ile tarafsız ve ön koşulsuz bir ayırım neticesinde "Mağdur" genel gurubunun tanımlanması, ikincisi ise, modelleme işlemlerini her iki durum (normal ve mağdur) için uygulayıp, iki model arasındaki sonuç farklılıklarından yola çıkarak planlama politikalarının belirlenmesidir. Burada amaç, mağdurun yolculuk kalitesinin iyileştirilmesidir ve iyileştirmeden kasıt ise, konumunun normalin değerlerine yaklaştırılmasıdır. Bir bakıma, mağdurun durumunun iyileştirilmesine yönelik politikalar tam da modelleme aşamalarından başlatılmıştır.

Model işletimlerinde, süreci hızlandırmak için (özellikle yolculuk atamaları konusunda) TRANUS paket programının en son versiyonu (6.0) kullanılmıştır. TRANUS, kategori bazında model işletimi yapabilmekte ve bu çalışmada da mağdur ayırımında model çıktıları üretebilmek için bu özelliği kullanılmıştır. Sonuçlara bakıldığında, belirgin farklılığın özellikle Yolculuk Üretimi aşamasında olduğu (hane halkının sosyo-ekonomik değerleri) ve bunda değişkenlerin mağdur modeli için farklı olabilmesinden kaynaklandığı gözlenmiştir.

Son aşamada, Bağdaşma Modülü (Correspondence Module) diyebileceğimiz bir kategori analizi ile, çalışma kapsamında benimsenen hakçalık (equity) ilkeleri gereği, çeşitli mağduriyet kategorilerinin hangi mağduriyet düzeylerine eriştikleri saptanmıştır. Bu

çakıştırma işlemi sırasında, ayrıca ne tür politikaların hangi mağduriyet gurupları için üretilebileceğine dair bir ölçü sistemi de elde edilmiştir. Yöntemin etkililiğini ölçmek için ise, mağdurun durumunda herhangi bir iyileşmeyi getirebilecek üç değişik politika senaryosuna dayanan üç ayrı simülasyon üretilmiştir.

Sonuç olarak, beklenen ölçüde olmasa da, simülasyonlarda mağdurun durumunda belli bir iyileşme kaydedilebilmiştir. Burada, sürpriz olmayan bir bulgu da, en fazla iyileşmeyi sağlayacak politikaların ağırlıklı olarak gelirle ve araç sahipliği ile ilgili parametreleri ele alan politikaların olduğu gözlenmiştir. Daha iyi düşünülmüş senaryo formülasyonları ile çok daha iyi sonuçlar alınabilmesi mümkün gözükmektedir.

ARAZİ DÜZENLEMESİNİN KENTSEL TASARIMDAKİ ROLÜ

AKKOYUNLU, Oruç Volkan
Yüksek Lisans

ODTÜ

Kentsel Tasarım Programı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Baykan GÜNAY

Aralık 1999, 149 sayfa

Mekanın üretimi ve yeniden üretimi süreci, yapılaşmamış çevrenin yapılaşmışa veya yapılaşmış çevrenin yine yapılaşmışa dönüşümüdür ki, bu da kentin imarı sürecidir. Bu süreç, aynı zamanda kırsal arazinin kentsel dönüşümünü yani arazi düzenlemesini de içerir. Kentsel mekanın yapılanma süreci boyunca, mülkiyet biçimleri ve hakları eş zamanlı olarak evrilir. Arazi düzenlemesi süreci, kentsel mekanın oluşumunda önemli bir role sahiptir. Bu süreç, sadece kırsal çevrenin kentsel dönüşürülmesi için kullanılan bir araç olarak değerlendirilmektedir. Fakat, bu sürecin kentsel formun oluşumuna büyük etkileri vardır. Bu sebeple bu tez, arazi düzenlemesi sürecinin tasarımın bir aracı olarak kullanılarak farklı kentsel mekanların oluşmasını sağlamanın yollarını araştırmaktadır. Tez kapsamında Türkiye'deki mevcut arazi

düzenlemesinin tasarım kapasitesi ortaya koyulacak ve tasarım zenginliği ile esnekliğinin artırılması için önerilerde bulunulacaktır. Türkiye'de, arazi düzenlemesi, 3194 Sayılı İmar Kanununun 18. Maddesi ile düzenlenmektedir. Bu süreçte bölünmüş kadastral mülkiyet yapısı tekrar bölünmüş bir yapı olan imar parsellerine dönüşür. Sonuç olarak, mekan organizasyonu sadece arazinin bölünmesiyle sınırlıdır ve estetik, yaratıcı ve esnek olmayan sıradan, tekdüze kentsel mekanların oluşmaktadır. Arazi toplulaştırması yönündeki mekan organizasyonları, arazi bölünmesi yönünde olanlara nazaran daha iyi mekanlar yaratırlar. Birçok ülkedeki arazi düzenlemesi sürecinde, parçalı yapıdan toplulaştırmaya yönelen bir mekan organizasyonu bulunmaktadır. Bu yapı, mükemmel tasarım ve uygulamanın garantisini olmamakla beraber tasarım zenginliği ve esnekliği getirir. Çeşitli arazi düzenlemesi süreçlerini incelemek için diğer ülkelerdeki örneklerle birlikte Türkiye'deki mekan üretim deneyimleri çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: arazi düzenlemesi, arazinin yeniden dağıtılması, mülkiyet haklarının yeniden dağıtılması, mülkiyet ilişkileri, taşınmaz mülkiyeti, 3194 sayılı imar kanunu, 18. madde, mülkiyet dönüşümü, arazi bölünmesi, arazi toplulaştırması, mülkiyet ve kentsel mekan, tasarım ve kentsel form, 3 boyutlu dağıtım.

ALTKENTLERDEKİ TOPLU KONUT ALANLARINDA SOSYAL ÇEVRENİN NİTELİKSEL ANALİZİ ÜZERİNE, ANKARA-ERYAMAN ÖRNEK ALANINDA BİR ÇALIŞMA

ALKAN, H. Filiz

Yüksek Lisans

ODTÜ

Şehir Planlama Bölümü

Tez Danışmanı: Sevin OSMAY

Eylül 1999, 152 sayfa

Bu tezde kent dışında gelişmekte olan

konut alanlarındaki sosyal çevre kalitesi irdelenmiştir. İlk olarak, altkentleşme süreci ve Türkiye'deki altkentlerin özel-likleri kuramsal bir çerçevede tartışılmıştır. Ankara-Eryaman 1. Etap Toplu Konut Alanı Türkiye'deki altkentlerde sosyal çevre kalitesi üzerine bir analiz yapmak için örnek alan olarak seçilmiştir. Eryaman 1. Etap kullanıcıların yaşam çevreleri ile ilgili fikirleri ve bu öz-nel değerlendirmelerin planlama sürecine nasıl katılması gerektiği anlaşılabilecektir.

Anahtar Kelimeler: altkent, altkentlerde yaşam biçimi, sosyal çevre kalitesi, toplu konut, sosyal çevre

AVRUPA BİRLİĞİNDEKİ BÖLGESEL POLİTİKALAR VE ÜYELİĞİ SONRASINDA TÜRKİYE'YE OLAN ETKİSİ

YERLİKAYA, Selda

Yüksek Lisans

ODTÜ

Bölge Planlama Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. İlhan TEKELİ

Mart 2001, 176 sayfa

Avrupa Topluluğu kurulduğu tarihten itibaren bölgesel eşitsizlik sorununa duyarlı olmuştur. Türkiye'nin tam üye olmak için büyük çaba sarf ettiği Topluluğun bölgesel politikaları Türkiye'yi de yakından ilgilendirmektedir. Türkiye Avrupa Topluluğu'na tam üye olduğu zaman kendi bölgesel eşitsizliklerinin yanı sıra, Topluluk içindeki bölgesel eşitsizliklerle de karşılaşacaktır. Fakat faydalanacağı Topluluk Yapısal Fonları ile bölgesel eşitsizliklerini azaltmak için bir fırsat yakalayabilecektir. Bu tez çalışmasının amacı; Türkiye'nin Avrupa Topluluğu'na tam üyeliği halinde, Topluluk bölgesel politikasının, Türkiye üzerine olası etkilerinin belirlenmesidir. Avrupa Topluluğu ve Türkiye'deki bölgesel eşitsizliklerin ölçülmesinde "Theil Metodu" kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Topluluğu, bölgesel eşitsizlikler, bölgesel politikalar, Theil Index

Kitap Tanıtımı

Hazırlayanlar: Osman BALABAN / Aynur Y. ÇAKIR

○ KENTSEL ÇELİŞKİ VE SİYASET H. Tarık Şengül

Geçtiğimiz yirmi yıl, küreselleşme tezlerini "alternatifi yokmuşçasına" sunan ve savunan yaklaşımların hegemonyasının hemen her çalışma alanına sirayet ettiği bir dönem oldu. Kentsel çalışmalar alanının da bu hegemonyadan azade olması beklenemezdi. Öyle de oldu. Kentsel süreci kapitalist üretim ve sermaye birikim süreçleri ile açıklayan yaklaşımlara "eski moda" damgasının vurulmasına; sınıf çelişkisinin, devlet-sivil toplum çelişkisi ile ikame edilerek ve 'kentsel süreçlerin de yerelci/

kültürelci söylemler ile açıklanmasına tanıklık ettik bu dönemde. ODTÜ Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi H. Tarık Şengül'ün, siyasal iktisat perspektifinden hareketle kentsel çalışmalara katkı yapmayı hedefleyen "Kentsel Çelişki ve Siyaset" isimli kitabı, anılan hegemonya karşısında mutedil bir tutumu değil, bir direnç olma anlamı taşıyor. Şengül, kentsel sürecin, kapitalist üretim ve sermaye birikim süreçleri ile açıklanması gerektiğini önemle vurguluyor.

Kitap, üç tema etrafında yoğunlaşan sekiz ayrı makaleden/ bölümünden oluşuyor. Kitabın ilk iki makalesinde kuramsal tartışmalar yapılıyor. Radikal Kent Kuramlarının ve Yerel Yönetim Kuramlarının eleştirel bir değerlendirmesini yapan Şengül, her iki kuramsal alandaki hakim yaklaşımları irdelerek, güncel deneyimler ışığında bunların ötesine geçen kalkılar yapmayı hedefliyor.

Kitapla yer alan ikinci tematik bölüm ise, Türkiye deneyimini kapsıyor. Bu bölümü oluşturan iki makalede, Türkiye'nin kentleşme deneyimi ve yerel yönetim deneyimi tarihsel sürekliliği içerisinde ele alınarak bu deneyimler dönemler itibarıyla kavramsallaştırılıyor. Türkiye kentleşmesini "kapitalist kentleşmenin özgün bir biçimi" olarak tanımlayan Şengül, "Türkiye'de Kentleşmenin İzlediği Yol Üzerine: Bir Dönemleme Girişimi" başlıklı makalede Türkiye'deki kentsel süreçleri dönemler dahilinde açıklayan bir kavramsal çerçeve sunuyor. Makalede, Türkiye'de kentleşme deneyimi sırasıyla, "(Ulus)Devletin Topraksallaşması ve Kentleşmesi", "Emek Gücünün Kentleşmesi" ve "Sermayenin Kentleşmesi" biçiminde dönemleniyor. "Türkiye'de Yerel Yönetimler: Deneyim ve Söylemin Dönüşümü"

başlıklı makalede, Türkiye'nin yerel yönetim deneyimi ve bu alandaki söylemin analizi yapılıyor. Şengül, Cumhuriyet ile başlayan ve 70'lere uzanan zaman dilimini, yerel yönetimin merkezin uzantısı olarak algılandığı birinci dönem, 70'lerin başından 12 Eylül'e uzanan zaman dilimini, yerelin merkeze karşı özerklik çabası içinde olduğu ikinci dönem ve son olarak halen tanıklık etmekte olduğumuz dönemi ise kentsel işletmecilik ve girişimciliğin yerel yönetim pratiklerini biçimlendirdiği üçüncü dönem olarak kurguluyor.

Kitabın son dört makalesini içeren üçüncü tematik ayırım ise güncel tartışmalar alanına denk düşüyor. "Kalkınma Kuramında Kentler" başlıklı makalede, gelişme olgusu ve bu olgu dahilinde kentlere biçilen roller ile gelişme olgusuna yönelik eleştirilerin tarihi irdeleniyor.

"Siyaset ve Mekansal Ölçek Sorunu: Yerelci Stratejilerin Bir Eleştirisi" başlıklı makalede ise küreselleşme-yerelleşme dinamiklerinin siyasal sonuçları üzerinde bir tartışma yapılmaktadır. Burada biraz duralım. Şengül, küreselleşmenin, bir biçimde eklemelenmesi elzem olan kaçınılmaz bir olgu olarak sunulmasını eleştiriyor. Küreselleşme, Şengül'e göre, "kapitalist sermaye birikim süreçleriyle ilişkilendirilip, bu çerçevede kazananları ve kaybedenleri olan bir siyasal süreç olarak kavranılması" gereken bir olgudur. Bu yaklaşımdan hareketle makalede, küreselleşme tezlerinin yerel ve yerelin güçlenmesine ilişkin önermeleri eleştirel bir değerlendirmeye tabi tutuluyor ve yerelleşme eğiliminin çalışan sınıflar üzerindeki olumsuzluklarına işaret ediliyor. Şengül'e göre, diğer mekansal ölçekler ile kıyaslandığında tanımlanması güç ve kaotik olan yerelin güçlenmesi ile demokratikleşme arasında kolayca ilişki kurmak ve ulus-devlet karşısında güçlendiği savlanan yerel nedensel bir güç alfetmek, mekan felâşizmini yeniden üretmektir. Şengül, işçi sınıfının küresel sermaye ile mücadelesinde kendini yerel ölçekte tanımlamasının ve sınırlamasının önemli bir stratejik hata olduğunu belirtiyor. İşçi sınıfının, yerel farklılıkları göz önünde bulundurarak ama yerel ölçekte sıkışmadan, 'ulus-devlet düzeyindeki' kazanımlarını koruyarak küresel ölçekte de mücadele etme perspektifine sahip olması gerektiğini belirtiyor.

"Üçüncü Yol, Kent Mekanı ve Yerel Topluluklar" başlıklı makalede, devlet ve piyasa karşısında sivil toplumu merkeze alan, demokrasi, katılım, yerel toplulukların öz yönetimi gibi hedefler içeren "üçüncü yol" siyaseti ile bunun kent ve yerle ilişkin önermeleri eleştirel bir bakış ile ele alınıyor. Kitabın "Sosyal Adalet, Kent Mekanı Ve Küreselleşme" başlıklı son makalesi ise "sosyal adalet" kavramını irdeliyor. Şengül, kentlerin, toplumsal eşitliklere mekân olduğu tezinden hareketle, sosyal adalet kavramının kent mekanından bağımsız incelenemeyeceğini savunuyor. Makalede, küreselleşme ile gelişen eşitsizliklerin yeniden gündeme getirdiği sosyal adalet kavramının, kent özelindeki yeni anlamları ve siyasal sonuçları tartışılıyor.

Radikal kent kuramından sosyal adalet kavramına kadar pek çok konunun hem kuramsal düzeyde hem de pratik süreçlerde tutarlı ve sistemli bir biçimde ilişkilendirilerek tartışıldığı kitap, kentsel çalışmalar alanıyla ilgileneceklere olduğu kadar herkese zengin ve kapsamlı bir okuma olanağı sunuyor. Türkiye'de, kentsel çalışmalar alanına siyasal iktisat perspektifinden yaklaşan çalışmaların azlığı da düşünüldüğünde, kitabın bu alandaki Türkçe yazına yaptığı katkı da ayrıca önemlidir.

KİTAP İSTEME ADRESİ:

Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi

(WALD), Demokrasi Kitaplığı

Yerebatan Cad. No: 2 34400 Sultanahmeti/İSTANBUL

Tel: (212) 5126269 • e-posta: waldaca@atfglobal.net

MODERNİTE AŞILIRKEN KENT PLANLAMASI

İlhan Tekeli

1990'ların başından beri, modernleşme kuramının ve modernite projesinin tükendiğini, dünyanın hızlı ve köklü bir değişim yaşadığını öne süren yaklaşımlar başta akademik ve entelektüel çevreler olmak üzere toplumsal yaşamın tüm veçhelerine ağırlığını koydu. Tüm bu tartışmaların yapıldığı alanlarda yaşadığı öne sürülen değişimi olumlayanlar ya da reddedenler biçiminde saflar tutuldu. ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Üyesi

Prof. Dr. İlhan Tekeli'nin yurtiçinde ve dışında bilimsel amaçlı ya da pratik sorunlara dönük çeşitli toplantılarda bildiri olarak sunulmuş yazılarından derlenen "Modernite Aşılırken Kent Planlaması" isimli kitap, üçüncü bir tür saf tutuşun nelicesinde oluşan fikirleri ve birikimleri yansıtıyor. Tekeli, "üçüncü yol" olarak tanımladığı bu saf tutuşu, "eleştirel konumunu yitirmeden, olup biteni anlamaya çalışmak, yaşanan dönüşüm karşısında gelişen kavramsallaştırmaları, sürekli olarak insanlığın temel değerleri özgürlük, eşitlik, demokrasi vb. açısından yorumlamalara tabi tutmak yoluyla etkilemeye çalışmak" biçiminde tanımlıyor.

Kitap, modernite projesinin Türkiye ayağının sonuçlarını irdelleyen yazılardan oluşuyor. 17. yüzyıldan itibaren Avrupa'da oluşarak, kent planlamasına yeni bir anlam ve hızlı bir ivme kazandıran modernite projesinin; Türkiye'deki kent planlama pratiğine, Tanzimattan günümüze mekân ve sosyal alandaki çalışmalara yansımalarının değerlendirilmelerini içeren kitapta ayrıca, modernite projesi geniş bir konu yelpazesi içinde sorgulanıyor. Kitapta yer alan bölümlere değinmezden evvel bir hatırlatma yapalım. "Modernite Aşılırken Kent Planlaması" isimli kitap, Tekeli'nin modernite projesinin epistemolojik tartışmasının,

siyasal ve yönetime yansımalarının ve yetersiz kalışının ortaya çıkardığı gelişmelerin değerlendirildiği "Modernite Aşılırken Siyasal" adlı kitabının devamı niteliğindedir.

Kitap dört ana bölümden oluşuyor. Kitabın "Türkiye Modernitesi İçinde Kent Planlaması" başlıklı ilk bölümünde, modernite projesi Tanzimattan günümüze kadar geniş bir perspektifte yorumlanıyor. Tekeli; kent planlamasına Tanzimattan Cumhuriyete kadar sıkılgan bir modernite projesinin, Cumhuriyetin başlangıcından 1950'li yıllara kadar radikal bir modernite projesinin, 1950'li yıllardan 1980'li yıllara kadar popülist bir modernite projesinin yön verdiği üzerinde durarak, 1980'li yıllardan sonra da modernite projesinin hızla aşındığını öne sürüyor. İlk bölüm; modernite projesinin toplumsal düzeyde iç gelişmelerinin neler olduğu ve ne tür dinamikler yarattığı, Türkiye'de moderniteye karşı gelişmiş olan akımlar, siyasal iktidarın sürdürülebilmesinde kentsel rantların oynadığı rollerin saptaması konularında yazılan altı makaleden oluşmaktadır.

Kitabın "Yerel Yönetimler ve Kentli Hakları" başlığını taşıyan ikinci bölümünde, yeni belediyeler yasasının eleştirisi ile birlikte reformun gereklilikleri savunuluyor. Yetki desantralizasyonunda demokrasinin gelişmesine engel olabilecek faktörler analiz edilerek, desantralizasyonun sınırlarının ne olması gerektiği ortaya konulmaktadır. Türkiye'de çoğulculuk arayışları, insan haklarının yerleşmeye ilişkin boyutları gibi konuların da işlendiği bölümde, günümüz demokrasilerinin çoğulculuğa açık olmaları gerektiği üzerinde durulduktan sonra siyasal ve kültürel çoğulculuk modellerinin sonuçları tartışılıyor.

"Kent Planlaması" konulu üçüncü bölümde, "Kent Planları Disiplinlerarası Olmayı Yeniden Tartışmaya Açmalıdır" başlıklı yazı ile Tekeli, kent planlamasının

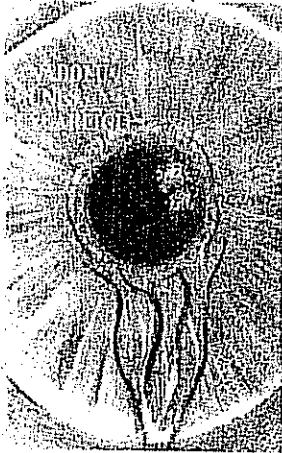
gelişmesi için artık kendisinin bir disiplin olarak örgütlenmesi gerektiğini savunuyor. Bölümdeki diğer yazılar ile de seçilmişlerin plancı teknokratların meşruiyet alanlarını nasıl işgal ettiği üzerinde durularak, kent plançısının pasifleştirilmesine karşı çıkmakta, plançılara cesaret aşılacağı bir biçimde sorumlulukları tanımlanmaktadır.

Kitabın son bölümü olan "Kentsel Tasarım" başlığı altında yer alan üç yazı ile de, modernitenin yarattığı tasarımcının nasıl bir iktidar kullanıcısı haline geldiği ortaya konarak, tasarımcının özgürlük arayışının nasıl bir aldatmaca olduğu gösterilmeye çalışılıyor. Tekeli, mimarlık alanındaki tasarımın nihai ürüne dönük olduğunu belirterek, yetersiz

kaldığını öne sürüyor. Kitabın son bölümünde, tasarımda yeni bir yaklaşımın gerekliliği dile getirilerek, savunulan yaklaşım somut bir örnekle ayrıntılandırılmaktadır. Kitap; Dünya'da son dönemde yapılan tartışmaları ve bu tartışmaların yerel yönetim reformu, kent planlaması ve kentsel tasarım başta olmak üzere çeşitli bağlamlarda yorumlanışını ve bu süreçte oluşan kavramları etkileme çabalarını içeriyor olması nedeniyle önemlidir.

KİTAP İSTEME ADRESİ:
İmge Kitabevi

Konur Sok. No: 17/12 Kızılay 06650 Ankara
Tel: (312) 4194610 • e-posta: imge@imge.com.tr

ANADOLU GÜNEŞ UYGARLIĞI

Çetin Gökse

Çağımızın en önemli gündem maddelerinden birisini çevre sorunları oluşturuyor. Ekolojik yaklaşımlar ve hareketler, dünyanın hızla ekolojik bir krize doğru sürüklendiğinden bahisle alternatif yaşam biçimlerine ve sürdürülebilirliğe ilişkin taleplerini giderek artan bir biçimde vurguluyorlar. Alternatif enerji kaynaklarına ve bu kaynakların kullanımına olan ilgi artışı pek çok meslek alanı bağlamında yeni ve önemli tartışmaların yapılmasına olanak veriyor. ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Üyelerinden Çetin Gökse, "Anadolu Güneş Uygarlığı" isimli kitabıyla ekolojik kriz durumuna değinmekte ve kent planlama bağlamında çevre duyarlı yeni bir yaklaşıma öncülük etmekte. Güneşten yararlanmak konusunu "sistemik" bir yapıya kavuşturan Gökse, "Doğayla barışık, güneş enerjisine dayalı yerleşim biçimleri"ni tartışarak planlama alanına ve plançılara yeni bir ufuk göstermektedir. Anadolu Güneş Uygarlığı, mevcut enerji kullanım biçimleri ve endüstriyel üretim sonucunda kentlerin ve kentsel yaşamın çevre kirliliğini (yeniden) üreten merkezler haline geldiğinden bahisle güneş enerjisini odağa alan yeni bir yaklaşım ile "temiz ve sağlıklı kentler" oluşturulmasını ve buna ilişkin çözüm önerilerini tartışmaktadır.

Kitapta yer alan ana tartışma konuları ve öne sürülen tezler ve sorular şöyle:

GÜNEŞ KENTLER: Çevre sorunlarının ve kirliliğin kaynağı durumunda olan günümüz kentlerinden geleceğin "temiz ve sağlıklı kentler"ine olan dönüşümü gerçekleştirmede Güneş-kentler önemli olanaklar sunmaktadır. Kentlerin, güneş enerjisi açısından planlanması, yeni bir kavramsal çerçeve ve planlama yaklaşımı ile mümkün olacaktır. Bu yeni kavramsal çerçeve; kentlerin güneş enerjisini doğ-

rudan/aracısız kullanabilmeleri ve güneşten yararlanabilmeleri amacıyla kentin tüm bileşenleri ile birlikte kavranması ve planlanması anlamına gelir.

GÜNEŞ BİLİNCİ: Materyalist ve metafizik düşünce sistemlerinin içerdiği düşünce ve uygulamalar yaşam gerçekleri ile uyumuyor. Güneş bilinci, insanı çağdaş dogmalardan kurtaracak bilgileri veren tek gerçekçi yaşam felsefesidir.

ÇEVRE SORUNLARI VE ÇÖZÜMLERİ: İnsan çevresini kirlendirirken kendisini de kirliletmekte. Çevre sorunlarını gidermenin yolu bu sorunlara neden olan sistemlerin yenileri ile ikame edilmesinden geçmektedir. Teknolojiye, mimariye, enerji türlerine ve kentlere ilişkin mevcut algılama/yaşama biçimleri yenilenmelidir.

GÜNEŞ TEKNOLOJİLERİ: Alternatif enerji kaynağı olarak, güneş enerjisi ve sistemleri nelerdir, nasıl ve hangi alanlarda kullanılabilir?

TÜRKİYE'NİN ENERJİ SORUNU VE SEÇİMİ: Hızla tükenmekte olan fosil kaynaklar karşısında Türkiye'nin alternatif enerji seçenekleri nelerdir?

GÜNEŞ MİMARİSİ: Doğayı tahrip etmeyen çevre dostu yeni bir mimari olan "Anadolu özgün güneş mimarisi"nin temelleri nelerdir?

GÜNEŞ-KÖYLER: İnsanlığın kurtuluşu "eko-köyler"dedir. Eko-köyler, Anadolu bağlamında güneş-köyler olarak üretilebilir. Güneş-köylerin içeriği yeni bir üretim sistemi ve olanaklarını sunacak kadar zengindir.

ANADOLU GÜNEŞ UYGARLIĞI: 21. yy için yeni bir açılım ve ufuk çizgisi öneren bu yeni uygarlığın temelleri ve geleceği nedir?

KİTAP İSTEME ADRESLERİ:

TMMOB Şehir Plancıları Odası Genel Merkezi

Tel: (312) 4678443

e-posta: goksu@metu.edu.tr • Tel: (312) 2102217

MEKAN PLANLAMA ve YARGI DENETİMİ

Melih Ersoy - Çağatay Keskinok

Kamu yararı kavramı, kent planlama mesleğinin meşruiyetinin temellendiği önemli dayanaklardan birisidir. Kamusal bir hizmet olarak kent planlama ve uygulamasının özel mülkiyete sınırlamalar gelmesi, yaratılan yararın kamusal bir nitelik taşıyor olması ile açıklanır. Ne var ki, kamu yararı kavramı hem kendi tarihselliğinin hem de sınırlı toplumlarda sınıflar arasındaki çıkar farklılıkları sonucunda semantik bir çeşitlilik içererek gelişmiş ve var olmuştur. Kavrama, birbirinden farklı ve kimi zaman da birbirleri ile çelişen anlamlar atfedilmiştir. Kent planlama uygulanması sürecinde bireysel yararın ve kamusal yararın çelişkilerinden kaynaklanan uyumsuzluklar oluşabilmekte ve bu uyumsuzluklar yargı sürecine taşınabilmektedir. Bu gibi durumlarda kamu yararının, kent planlama meslek alanı bağlamında yorumlanması, yargı sürecine "bilirkişi" olarak katkıda bulunan akademisyenler tarafından sıkça gerçekleştirilmektedir. Bu nedenle kent planlama ve uygulamasında yargı süreci, özellikle kamusal yararın tartışılması olmak üzere pek çok konuda bilgi birikimi sağlanması açısından önem taşımaktadır. ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Üyelerinden Prof. Dr. Melih ERSOY ve Doç. Dr. Çağatay KESKİNOK tarafından derlenen "Mekan Planlama ve Yargı Denetimi" isimli kitap, yargı süreci sonucunda oluşan bilgi birikiminin şehir plancıları, belediyeçiler, yöneticiler,

öğrenciler ve akademisyenler arasında paylaşılması çabalarının sonucudur. Kitapta yer alan tartışmalar; planlamanın sadece teknik bir eylem olarak değil toplumsal bir bilinç ve bakış açısı ile ele alınmasının ve değerlendirilmesinin önemini vurguluyor olmaları ve kent planlama mesleğinin ilkelere ışık tutuyor olmaları nedenleri ile de ayrıca önemlidir. Kitapta şu makaleler yer almaktadır:
Kent ve Çevre Değerleri Bağlamında Kamu Yararı Kavramı - Prof. Dr. Ruşen KELEŞ, Kent Planlama ve Uygulamasında Menfaat İhlali ve Dava Açma Ehliyeti - Doç. Dr. Çağatay KESKİNOK, İmar Planlarının Kademelenmesi ve Farklı Ölçeklerdeki Planlar Arasındaki İlişki - Prof. Dr. Melih ERSOY, İmar Planı Değişiklikleri ve Yargı Denetimi - Prof. Dr. Melih ERSOY, İmar Planı Uygulamalarında Düzenleme İşlemi - Prof. Dr. Melih ERSOY, Mücavir Alan Kavramına İlişkin Mevzuatın Gelişimi - Belma TEKİNBAŞ, Kıyı Mevzuatının Gelişimi - Belma TEKİNBAŞ, Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Mevzuatının Gelişimi ve Yargısal Denetim - Doç. Dr. Emre MADRAN, Turizm Merkezi Kavramının Gelişimi ve Yargı Denetimi - Doç. Dr. Baykan GÜNAY, Seçilmiş Bilirkişi Raporları - Doç. Dr. Çağatay KESKİNOK.

KİTAP İSTEME ADRESLERİ:

TMMOB Şehir Plancıları Odası Genel Merkezi

Tel: (312) 4678443 • Yargı Kitap Ve Yayınevi

Tel: (312) 4330327 ve 4324946

TARİHSEL ÇEVRE KORUMA POLİTİKALARI - ANKARA

Mehmet Tunçer

Tarihsel çevrenin korunması, şehir planlama meslek alanının gündeminde sürekli olarak yer alan ve alacak olan bir olgudur. Gelmeye ve kentsel rantın maksimize edilmesine yönelik baskılar; tarihsel ve doğal çevrenin korunmasına yönelik politika ve yaklaşımları sektöre uğratarak bu alanı sorunlu bir yapıya hasretmektedir. Bu nedenle, plancıların ve planlama meslek alanının önemli uğraş alanlarından birisi de, koruma olgusunun hayata geçirilmesine yönelik politikalar geliştirilmesi ve mevcut politikaların değerlendirilmesi olmuştur. Gazi Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Üyelerinden Mehmet Tunçer'in "Tarihsel Çevre Koruma Politikaları - Ankara" isimli kitabı böyle çabanın sonucudur. Kitap, tarihsel çevrenin korunmasına yönelik politikaların, tarihsel bir perspektifte ve Ankara özelinde değerlendirilmesini içeriyor. Tunçer kitabında, Ankara tarihi kent dokusunun Cumhuriyetten günümüze değin geçirdiği evreleri izlemekte, yerel ve merkezi yönetimin bu bölgenin korunmasına yönelik politikalarının analizini yapmakta ve bu süreçte gerçekleşen planlı ve plansız uygulamaları ele almaktadır. Kitapta anılan süreçler, oldukça zengin yazılı ve görsel malzeme ile desteklenerek açıklanıyor. Kitap, tarihsel çevrenin korunması olgusunun ve kamunun bu alandaki tutumunun Ankara

öğreğinde, tarihsel bir süreklilik içerisinde analiz edilmesinin yanısıra koruma ile ilgili yeni politika önerilerini de içeriyor. Kitap, üç bölümden oluşuyor. Birinci bölüm, Ankara'nın planlama çalışmaları dahilinde "eski Ankara"ya ilişkin getirilen kararların, Ankara Belediyesinin tarihsel çevrenin korunmasına yönelik çalışmalarının ve Ankara'nın tarihi kent dokusunu etkileyen önemli bazı kararların analizini ve değerlendirmesini içeriyor. Kitabın ikinci bölümü ise Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu ve Ankara Koruma Kurulu'nun politikalarına ilişkin bir araştırmaya ayrılmış. Bu bölümde Tunçer, anılan kurullarca 1985-1992 yılları arasında alınan 807'li kararı değerlendirerek kararların niteliklerini, yıllara göre dağılımını ve kurulların politikalarındaki değişiklikleri yorumluyor. Kitabın üçüncü bölümünde ise koruma politikalarındaki güncel yaklaşımların bir değerlendirmesi yapılarak Ankara özelinde öneriler getiriliyor. Koruma politikaları alanındaki çalışmalara katkı yapan kitap, bu alanda çalışanlar ile "eski Ankara"ya ilgi duyan herkes için önemli ve yararlı bir kaynak olma niteliğindedir.

KİTAP İSTEME ADRESİ:

Kültür Bakanlığı Yayın Satış Birimleri

e-posta: kultur@kultur.gov.tr

Web adresi: www.kultur.gov.tr

"AKAY KAVŞAĞI" Hakkında Basın Açıklaması

05.04.2001 Tarihinde Şehir Plancıları Odası Genel Başkanı Necati Uyar tarafından basına yapılan açıklama

Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı sayın Melih Gökçek Ceviz Kavuşu programında halkın gözünün içine baka baka Akay kavşağı için "yasaya aykırı olarak yapılan" fazla ödemelere ilişkin yalan söylemiştir.

- Kent içi ulaşım açısından bakıldığında hiçbir işe yaramayan,
- Ankara ulaşım ana planında yer alan Çayyolu metrosunu engelliyerek Ankara'nın ulaşım sorunlarını artıran, Bölgedeki ulaşım sorunlarına yeni zincirler ekleyen,
- Ankara kent merkezinin yayalara kapatılmasına ve tamamen araç işgaline uğramasına neden olan,
- Alt geçit yapımı öncesinde sıkışan trafikte beklemeyi, kavşak içinde, yeraltında beklemeye dönüştüren, Bilimsellikten tümüyle uzak Akay "yer altı kavşağı" projesi ile;

Ankara kentlinin ve kent halkının trilyonları yeraltına ve yapımçı firmanın cebine gömülmüştür.

Belediye başkanı sayın Gökçek televizyonda 11.000.000. \$ keşif ile başlayan işin yaklaşık 40.000.000 \$ gibi bir fiyat ile tamamlanacağını söylemiştir. Yapım işinin bitiş tarihi olarak açıklanan tarihin üzerinden 2 yıldan fazla bir süre geçmiş olmasına rağmen halen tamamlanamamış olan kavşak projesi için keşif bedelinden (dolar bazında) % 400 oranında fazla ödeme yapılmıştır. Sayın Gökçek bu durumu Devlet İhale Kanununun 63. Maddesi ile açıklamaya çalışmış ve fazladan yapılan ödemeleri aklamaya çalışmıştır.

Göreve gelir gelmez "Sanatın içine tüküren" yaptığı yanlış uygulamalar ve kente verdiği zararlar konusunda uyarı görevini yerine gelirenlere "Zeka Özürlü" diyerek hakaret eden sayın Gökçek, yapılan fazla ödemeler konusunda hesap vermesi gerekirken, hesap soranları da yasayı bilmemekle itham etmiştir.

Asıl yasayı bilmeyen sayın Gökçek ve ekibidir.

Kendilerini savunmak amacıyla kullandıkları 63. Maddenin ilk cümlesinde ".....KEŞİF VE SÖZLEŞMEDE ÖNGÖRÜLMİYEN İŞ ARTIŞI VEYA EKŞİLİŞİ ZORUNLU HALE GELİRSE....." ifadesi yer almaktadır. Ancak bu durumda keşif artışından söz edilebilir ve bu oran % 30'u geçemez denilirken, bu oranın üzerinde ödeme yapılması ise çok istisnai bir durum olarak ele alınmıştır. Bu ödemenin yapılabilmesi için yine "KEŞİF VE SÖZLEŞMEDE ÖNGÖRÜLMİYEN, TÜNEL VE TEMEL" benzeri işlerin ortaya çıkması gereklidir.

Tümüyle bir altgeçit projesi olan Akay Kavşağı'nın keşif aşamasında öngörülmeyen "Tünellerin" oluşması, bunların projede yer alması gerekiyor. Bu durumda fazla ödemelerin açıklanması için, Kamuoyu önünde sayın Gökçek'in şu soruya yanıt vermesi gerekiyor?

Keşif bedelinin "Dolar Bazında" 4 katı fiyat artışı yapmanızı gerektiren ve PROJESİNDE YER ALMAYAN iş artışları nelerdir? Tümüyle bir altgeçit projesi olan Akay Kavşağında projesinde ve ilk keşif aşamasında öngörülmeyen hangi tüneller yapılmıştır?

Ancak her zaman olduğu gibi sayın Gökçek'in konuyu saptırmaya çalışacağını biliyoruz, ekonomik çöküntü içinde olan halkın ve ülkenin kaynaklarını savuran sayın Gökçek'in yasayı defalarca okusa da işlediği suçu kavramasını da beklemiyoruz. Ancak; Ankara Cumhuriyet Savcılığını ve ilgili diğer tüm kurumları yapılan bu fazla ödemelerin halka geri iadesinin sağlanması için "Kamu Adına" göreve çağırıyoruz.

"GECEKONDÜ SAVAŞLARI" Hakkında Basın Açıklaması

28.03.2001 Tarihinde Şehir Plancıları Odası Genel Başkanı Necati Uyar tarafından basına yapılan açıklama

Su havzalarının ve doğal kaynakların tüketilmesine yol açacak her tür yapılaşma (planlı ya da plansız) engellenmelidir. Acı ve kan meraklısı süslü medyanın üzerine atıldığı, dakikalarca ekranlara taşıdığı İstanbul'da su havzasında yer alan gecekonduların yıkımı sırasında yaşanan acı görüntüleri ve bu alanları koruma görevini "Ara Sıra" hatırlayan devletin "Askeri Güç Kullanarak" yaptığı bu uygulamayı izleyince bir soru gellip yerleşiyor.

Yıkım bir çözüm mü?

Bu sorunun yanıtını verebilmek için öncelikle devletin görevleri, gecekondu, gecekonducu, kaçak yapılaşma, barınma sorunu ve planlama kavramlarının ne anlama geldiğini bir kez daha düşünmek gerekiyor.

Bu kavramları ele almadan önce de Anayasanın bazı maddelerini hatırlamakta yarar var.

Madde 21- Kimsenin konutuna dokunulamaz.

Madde 23- Herkes, yerleşme ve seyahat hürriyetine sahiptir.

Madde 57- Devlet şehirlerin özelliklerini ve çevre şartlarını gözeten bir planlama çerçevesinde, konut ihtiyacını karşılayacak tedbirleri alır.

Devlet olarak adlandırılan kurumlar bütünü'nün kentlerde kaçak yapılaşmanın önlenmesi, sağlıklı bir çevre oluşturulması görevlerini öncelikle yerine getirmesi gerekiyor. Bu kapsamda yerleşme hürriyetine sahip olan halkın kentlerde yaşamasını ve yerleşmesini, barınmasını sağlayacak tedbirlerin alınması görevi ilk yapılması gereken görevlerdendir. Var olan sistem irdelendiğinde devletin bu desteğini büyük kentlerde ve çevresinde yer seçen sanayiciler ve sermaye güçleri için kullandığı; bu kesimlerin desteklediği, kredilendirildiği ve diledikleri yere yerleşmelerinin sağlandığı görülüyor. Adapazarı ve İzmit'te birinci sınıf sulu tarım alanlarında yer seçen Sanayi tesisleri, fidanlıklarda araç üretme meraklısı FORD benzeri sanayi tesisleri, orman alanlarında, "Yeşillikler İçinde" eğitim vermek isteyen KOÇ, SABANCI, BİLKENT benzeri sermaye üniversiteleri, göl havzalarına yapılan "Tahkim Destekli" Cargill benzeri yabancı sermaye yatırımları bunun en güzel örnekleridir.

Devlet sermaye yatırımlarına (İşgallerine) karşı olanca sevecenliği ile ve "Anayasal Görev" bilinciyle desteğini sürdürürken, Organize Sanayi Bölgeleri, çıkarılan bir yasa ile

kendi içinde bağımsız devletçikler haline getirilmekte, bu yasayı yürürlüğe soktuktan sonra da hızını alamayan hükümet Endüstri Bölgeleri Yasa Tasarısını da gündeme getirerek hizmetlerini sürdürmektedir.

Devlet desteği ile kentlerin çevresinde yer seçen sanayi tesislerinde, ucuz işgücü olarak kullanılan yoksul halk kesimleri, yerleşme ve barınma gereksinimlerinin karşılanmasında herhangi bir destek alamamaktadır. Devletin anayasal görevini yerine getirecek tedbirleri almaması, kent çevresinde kendi konut sorununu çözmeye çalışan "gecekonducular" olarak adlandırılan insanları ve bu insanların içine sığındıkları konutları "gecekondu" kentlerimize hediye etmektedir.

Gecekonduları çeken, gecekonducuyu sömürerek büyüyen sermayenin kaçak yapılarını yasallaştırmak için insan üstü gayret sarf eden yöneticilerimiz, gecekondu halkı ile ilişkisini "Tam Teçhizatlı Jandarma" aracılığı ile kurmayı tercih etmektedir. Yoksul-halkın konut sorununa çözüm olarak geliştirdiği Gecekondu, yöneticilerin gözünde seçim öncesi politika malzemesi, boşaltılan banka kasalarını dolduracak para kaynağı olarak görülmektedir. Bu gözle bakılan gecekondu, izlenen plansızlık politikasının da bir sonucu olarak yapım aşamasında engellenmemektedir. Her biri birer "Dev Gecekondu" olan sermayenin tesisleri korunup kollanırken, halkın sığındığı yapılar başlarına yıkılmaktadır. 1950'li yıllarda başlayarak hızla artan kente göç, bugün olduğu gibi önümüzdeki yıllarda da etkisini sürdürecektir. Yakın bir gelecekte ülke nüfusunun % 80'i gibi büyük bir oranının kentlerde yaşıyor olacağını söyleyen yöneticiler, bunun gereği olan politikaları ve planlama araçlarını devreye sokmaktan; görevini yapmaktan ısrarla kaçınmakta, plansızlığı tercih etmektedirler.

Su havzaları içinde oluşan Sultanbeyli benzeri kaçak yapı cennetlerini, ormanların içindeki işgalci "gündüzkondu" olan villaları, üniversiteleri, sanayi tesislerini görmeyen yöneticilerin gecekondu halkı ile onların çocuklarından oluşan askerî güçleri karşı karşıya gelmesi ve birbirine kırdırması kabul edilemez.

Ülkeyi yönetenleri, 27 mart 2001 günü İstanbul'da yaşanan yıkımın görüntülerini bir kez daha izlemeye çağırıyorum. Konutu yıkılan yoksul halkın barınması için bugüne kadar nasıl bir çözüm önerisi geliştirdiklerini sorgulamaları gerekiyor. Aldıkları asgari ücretle gecekondu yapımını bile gerçekleştiremeyen, gecekondularda kiracı olmaktan öteye gidemeyen halk kesimlerinin, hangi koşullarla konut sahibi olabileceğinin yanıtının verilmesi gerekiyor.

Yöneticilerin çoğunlukla kendilerine engel olarak gördükleri Anayasayı, bir kez daha okumaları ve anlamaları gerekiyor. Devletin Anayasal görevi halkın konutunu başına yıkıp onları ortada bırakmak değil, "şehirlerin özelliklerini ve çevre şartlarını gözeten bir planlama çerçevesinde, konut ihtiyacını karşılayacak tedbirleri almaktır"

HAZİNE ARAZİLERİNİN SATIŞI HAKKINDA AÇIKLAMA: "BU SATIŞ KENTLERİMİZİN ve ÇOCUKLARIMIZIN GELECEĞİNİN SATIŞIDIR"

23.03.2001 Tarihinde Şehir Plancıları Odası

Genel Başkanı Necati Uyar tarafından basına yapılan açıklama

Maliye Bakanı sayın Sümer Oral tarafından açıklanan Hazine Arazilerinin Satışı, bu alanların hızla likide çevrilmesi, kent merkezlerinde, kamu elinde olduğu için, boş kalabilmiş ender bulunan alanların satılması ve özel mülkiyete dönüştürülmesi ve bunun salt "RANT SAĞLAMAK" amacıyla yapılması düşüncesi ülke geleceğinin satışa çıkarılmasıdır.

Çarkı

Ülkemizin bugün içinde bulunduğu (içine sokulduğu) durumda işletilen "Müflis Tüccar" mantığı ile elde ne var ne yoksa haraç mezat satışa çıkarmak, düşüncesiyle yaratılan çark halkımızın bugünü ve geleceğini karartmaktadır. Yöneticilerin (kapalı) gözleri önünde yaşanan banka soygunlarından kaçırılan paraların yarattığı boşluğu doldurmak amacıyla satışa çıkarılan kamu arazilerinin muhtemel alıcılarının da "Banka Boşaltıcılar" olacağı açıktır.

Hazine Değil Kamul

Tüm halkın ortak malı olması gereken Kamu Arazilerinin "Hazine Arazisi" olarak adlandırılması, lükenmez bir kaynağı yarmış gibi davranılması bir kandırmaçadır. Satılan ve yok edilen ülke çocuklarının geleceği, halkın ortak malıdır.

Rant Düzenli

Yaşanan depremler sonrasında işte, suçlu ! diyerek suçlanan rantliyeciler düşünce maliye bakanının açıklamasıyla su yüzüne çıkmıştır. Kent merkezlerinde yer alan kamu arazilerinde imar değişikliği yapılarak rantın artırılması düşüncesi uygulamaya geçirilemez. Yapılacak bu türden düzenlemeler yürürlükteki mevzuata göre suçtur. Kentlerde özel mülk sahiplerinin yüksek rant beklentileri ile peşine düşükleri, "Kamu Yararına, Planlama İlkelerine ve Hukuka Aykırı" bu yönteme devleti yönetenlerin yönelmesi de içler acısıdır.

Atıl Değil Gelecekli

Sayın maliye bakanı; eğer amacınız gerçekten "Atıl durumdaki bu arazileri değerlendirmek" ise zaman geçirmeden bu alanların kamu yararına kullanılmalarını sağlayacak düzenlemeleri yapın. Bu alanların satışa bunların değerlendirilmesi değil, yok edilmesidir.

Bir Satış Önerisi

Eğer gerçekten atıl durumda işe yaramayan mallarınızı satacaksanız size çok para getirecek bir öneri de bizden; Milletvekili Lojmanlarını satın.